

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἔτος 67ον – Τεύχος 1ον

Κρύα... τό θεῖον δῶρο τῆς Λιβαδειᾶς

Ἰανουάριος - Φεβρουάριος 2018

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ του Μακ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ. ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: Κλάδου Ἐκδόσεων τῆς Ἐπικοινωνιακῆς καί Μορφωτικῆς
Ἑπιχειρήσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

ΕΚΔΟΤΗΣ: Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Κηφισίας κ. Κύριλλος

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΛΑΔΟΥ: Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Κηφισίας κ. Κύριλλος

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Ἀλέξανδρος Ἰ. Κατσιάρας

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ 2017-2018 ΜΕ ΔΙΕΤΗ ΘΗΤΕΙΑ: Μιχαήλ Τρίτος, καθηγητής ΑΠΘ. Ἀρχιμ. Βαρθολομαῖος Ἱατρίδης, Ἀρχιμ. Βαρνάβας Λαμπρόπουλος, Πρωτ. Νικόλαος Λουδοβίκος, Πρεσβ. Χρήστος Κούρτης καί Ἀρχιμ. Ἐφραίμ Τριανταφυλλόπουλος – ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΓΛΗΣ: Λίτσα Ἰ. Χατζηφώτη. – ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Ἀλέξανδρος Κατσιάρας. – ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ: Λίτσα Ἰ. Χατζηφώτη, Κων. Χολέβας καί Ἐμμανουήλ Πλοῦσος. – ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἑπεύθυνος Τυπογραφείου: Χ. Κωβαῖος, Ἰασίου 1 – 115 21 Ἀθήνα, Τηλ.: 210-7272.356 – Fax 210-7272.380. Τιμή τεύχους 1 € (γιά ὄσους δέν τό δικαιούνται δωρεάν).

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ:

Ἰωάννου Γεωναδίου 14, 115 21, ΑΘΗΝΑ Τηλ: 210 72.72.253, Fax: 210 72.72.251
e-mail: efimerios@ecclesia.gr

Φωτογραφία ἐξωφύλλου: Κρύα... τό θεῖον δῶρο τῆς Λιβαδειᾶς

Οἱ φωτογραφίες τοῦ ἐξωφύλλου καί τῶν ἄλλων σελίδων τοῦ περιοδικοῦ
προέρχονται ἀπό τό βιβλίο τοῦ Κώστα Δ. Στεφάνου Κρύα... τό θεῖον δῶρο τῆς Λιβαδειᾶς.

Τό Περιοδικό «Ἐφημέριος» δέν εὐθύνεται γιά τό γλωσσικό ἴδιωμα τῶν ἀρθρογράφων του.

ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ: Τά κείμενα τῶν συνεργατῶν νά μὴν ὑπερβαίνουν τίς 350 λέξεις ὅσον ἀφορᾶ στήν πρώτη σελίδα
καί τίς 450 λέξεις γιά κάθε μία ἀπό τίς σελίδες πού ἔπονται.

Δέν γίνονται δεκτά δημοσιευμένα κείμενα.

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

Έτος 67ον

Ίανουάριος - Φεβρουάριος 2018

Τεύχος 1ον

Περιεχόμενα

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΤΣΙΑΡΑ	
Εισοδικόν	3
ΛΕΩΝΙΔΑ ΟΥΣΠΕΝΣΚΥ	
Ή εικόνα στό φῶς τῆς ὀρθόδοξης ἐρμηνείας	4
ΜΙΑΤΙΑΔΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ	
Οἱ πρώτες μέρες τοῦ κόσμου. Δευτέρα τῆς Α΄ Ἑβδομάδας τῶν Νηστειῶν	7
ΠΡΩΤ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ	
Πῶς παρουσιάζονται οἱ γυναῖκες στήν Κ.Δ.;	11
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΣΚΑΛΤΣΗ	
Λειτουργικές Ἀπορίες	14
ΠΡΩΤ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΟΡΜΠΑΡΑΚΗ	
Τελώνου καί Φαρισαίου (Ἀπόστολος)	18
ΑΡΧΙΜ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ ΤΣΟΡΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ	
Κυριακή 4 Φεβρουαρίου 2018, Ἀσώτου (Α΄ Κορ. 6,12-20)	20
ΠΡΩΤ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΡΙΩΤΟΓΛΟΥ	
Βασικά θέματα τῆς Κατήχησης. Ἡ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας	22
ΔΗΜΗΤΡΗ ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ	
Ἡ ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας ΙΣΤ΄. Θεοδικία καί αἰώνια κρίση	24
ΑΡΧΙΜ. ΒΑΡΝΑΒΑ ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ	
Θεολογία γεγονότων	27
ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΟΥΛΟΥΛΗ	
Ἡ «Ἄλλη» ἐορτή τοῦ Κωνσταντίνου († 27 Φεβρουαρίου) ἤ, γιατί ὁ Κωνσταντῖνος προέκρινε τόν Χριστιανισμό	29
ΠΡΩΤ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΛΟΝΤΟΥ	
Τό ὄρος τῶν Μακαρισμῶν	32
ΠΡΩΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ	
Οἱ Νεοπαγανιστές καί ὁ Ἀπόστολος Παῦλος	34
ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΟΜΠΡΟΥ	
Κοινωνικές Ὅμαδες II: Ἐνοπλες ὀμάδες	36
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΜΠΟΥΜΗ	
Ἀποστολικοί Κανόνες (ιστ΄)	40
Ἐπικοινωνία	41
Βιβλιοπαρουσίαση	45
Ἐφημεριακά	48

«Κάθε λοιπόν τεχνητή εικόνα είναι ομοίωμα εκείνου τόν οποίο απεικονίζει μιμητικά και σ' αυτήν παρουσιάζεται ο χαρακτήρας του άρχετύπου, όπως λέγει ο δεινός στη μελέτη των θείων Διονύσιος, τό άληθινό στό ομοίωμα, τό άρχέτυπο στην εικόνα, τό καθένα διαφορετικό, ως προς την ουσία. Ήντε εκείνος ό όποιος προσκυνεί την εικόνα προσκύνησε άσφαλώς εκείνον ό όποιος φαίνεται στην εικόνα. Ούτε προσκύνησε λοιπόν την ουσία της εικόνας αλλά εκείνον πού είναι ζωγραφισμένος σ' αυτήν, ούτε βέβαια διαπέρασε την εικόνα του άρχετύπου ή ίδια ή προσκύνηση, διότι ή εικόνα είναι τό ίδιο όμοια μέ τό άρχέτυπο. Ήτσι λοιπόν και ό Μέγας Βασίλειος γράφει βασιλεύς και ή εικόνα του βασιλέως και όχι δύο βασιλείς. Ούτε ή δύναμη διασπάται ούτε ή δόξα κομματιάζεται. Διότι όπως είναι μία ή άρχή και έξουσία μας έτσι είναι μία και ή δοξολογία μας και όχι πολλές, άφοϋ ή τιμή διαβαίνει στό πρωτότυπο. Ήν λοιπόν διαβαίνει στό πρωτότυπο δέν ύπάρχει μία και άλλη, αλλά μία και ή αυτή τιμητική προσκύνηση, όπως είναι ένα και τό αυτό πρωτότυπο πού προσκυνείται και στην εικόνα. Ήλλο είναι ή φυσική εικόνα και άλλο εκείνη πού μιμείται, διότι ή μία δέν έχει ως προς τό αίτιο φυσική διαφορά αλλά ύποστατική, όπως ό Υίός προς τόν πατέρα (διότι άλλη ή ύπόσταση του Υιού και άλλη του Πατρός, μία όμως ή φύση) και, αντίθετα, ή άλλη έχει φυσική διαφορά και όχι ύποστατική, όπως ή εικόνα του Χριστού προς τόν Χριστό. Ήλλη ή φύση της ζωγραφικής και άλλες του Χριστού, όχι όμως διαφορετική ύπόσταση αλλά μία και ή αυτή του Χριστού έστω και ζωγραφισμένη στην εικόνα, όπως πάλι λέγει ό θεός Βασίλειος. Ήφ' ενός, λοιπόν, είναι μίμηση έδω ή εικόνα, άφ' ετέρου εκεί ύφίσταται φυσικώς ό Υίός, και όπως ισχύει στά τεχνητά ως προς την μορφή ή ομοίωση, έτσι και στη θεία και άσύνθετη φύση ως προς την σχέση ή ένωση της θεότητας».

(Αγίου Θεοδώρου του Στουδίτου, έπιστολή προς Πλάτωνα τόν έαυτοϋ πατέρα περι προσκύνησης των σεπτών εικόνων, 57, 17-57,44.

Ήπόδοση στη Νεοελληνική: Λίτσα Ή. Χατζηφώτη)

Συνδέσαμε στά προηγούμενα μέ τή γνώση καί τήν ἐλευθερία. Ἡ διδασκαλία περί ἐλευθερίας πηγάζει ἀπό τήν ἀντίληψη περί Θεοῦ. Ὅταν ὁ Μωυσῆς ρωτᾷ τόν Θεό ποιός εἶναι, τοῦ ἀπαντᾷ: «ἐγώ εἰμι ὁ ὢν» (Ἐξοδ. 3,14). Ἐρμηνεύοντάς το ὁ Ἅγ. Γρηγόριος Παλαμᾶς σημειώνει: «οὐκ εἶπεν ἐγώ εἰμι ἡ οὐσία, ἀλλ' ἐγώ εἰμι ὁ ὢν οὐ γάρ ἐκ τῆς οὐσίας ὁ ὢν ἀλλ' ἐκ τοῦ ὄντος ἡ οὐσία». Ἡ οὐσία δέν κάνει τόν Θεό νά εἶναι, ἀλλά τό ὅτι ὑπάρχει ὡς Πατήρ, πού ἀχρόνως γεννᾷ τόν Υἱό καί ἐκπορεύει τό ἅγιο Πνεῦμα. Ὁ Θεός δέν εἶναι ἀπρόσωπη Οὐσία ἀλλά ἓνα πρόσωπο· ὁ Πατήρ, πού ἀλληλοπεριχωρεῖται ἐπειδή θέλει.

Ἄν προηγεῖτο ἡ οὐσία, ὁ Θεός θά ἦταν δέσμιός της. Ἡ οὐσία παράγει προκαθορισμό. Τό πρόσωπο σχετίζεται μέ τήν ἐλευθερία. Ἀπόλυτα ἐλεύθερος εἶναι μόνον ὁ Θεός, ἀφοῦ δέν ὑπόκειται σέ καμιᾶ φυσική ἀναγκαιότητα. Ὁ Θεός δέν μᾶς ἀποκαλύπτεται ἀναγκαστικά, ὡς φύση, ἀλλά προσωπικά, ὡς Πατήρ καί συγκεκριμένα ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Υἱοῦ. Ἡ γνώση τοῦ «τί ἐστι ὁ Πατήρ» δέν εἶναι ἀναγκαστική, ἀλλά ζήτημα ἀποκαλύψεως, πού ἐξαρτᾶται ἀπό τήν βούληση τοῦ Υἱοῦ (Λκ. 13,22). Ἡ ἐπίγεια παρουσία τοῦ θεανθρώπου ἄφηνε πάντοτε περιθώρια γιά τήν ἀμφισβήτησή Του. Ὅταν Τοῦ ζητοῦν σημεῖο τό ἀρνεῖται (Μάρκ. 13,32).

Ἡ γνώση στήν ἐκκλησία δέν ἔχει νά κάνει μέ τήν ἐξάσκηση τῶν φυσικῶν δυνατοτήτων ἢ σχολαστικῶν συλλογισμῶν· δέν προέρχεται ἀπό τόν ἄνθρωπο, ἀλλά τοῦ δωρίζεται, ὡς ἀποκάλυψη. Ὁ Υἱός ἀποφασίζει ἐλεύθερα νά τήν χαρίζει καί συνάμα θέλει καί τήν ἐλεύθερη συγκατάθεση τοῦ ἀνθρώπου: «εἴ τις θέλει ...» (Μτ. 16, 24). Γι' αὐτό δημιούργησε τόν ἄνθρωπο ἐλεύθερο, μέ τή δυνατότητα νά ἀρνεῖται τό θέλημά Του. Ἀλλά καί ὁ ἄνθρωπος δέν ἐξαντλεῖται στήν ἀναγκαστική γνώση πού παράγει ἡ φύση του, ἔχει καί κάτι τό ἀπροσδιόριστο, μιᾶ μοναδικότητα πού δέν προσεγγίζεται λογικά, ἀλλά ἀποκαλύπτεται διά τῆς ἐλευθερίας του. Ἡ κτιστή του φύση δέν συνιστᾷ καθ' ἑαυτή ὑπόσταση ζωῆς. Ὁ ἄνθρωπος κλήθηκε στό καθ' ὁμοίωση, πέρα ἀπό ἀσφυκτικά ὅρια τοῦ χώρου καί τοῦ χρόνου.

Ἡ γνώση ἐπομένως στήν Ἐκκλησία δέν εἶναι ἀτομικό κατόρθωμα, ἀποτέλεσμα πειθοῦς· δέν σχετίζεται μέ τό τί νιώθει ὁ ἄνθρωπος περί Θεοῦ, ἀλλά εἶναι πέρα ἀπό αὐτά καί ἐξαρτᾶται κυρίως ἀπό τήν ἀπόλυτη ἐλευθερία τοῦ Θεοῦ ἀλλά καί ἀπό τήν ἐκ τῶν ὑστέρων (a posteriori) συγκατάθεση τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀλέξανδρος Κατσιάρας
Διευθυντής Σύνταξης

Ἡ εἰκόνα στό φῶς τῆς ὀρθόδοξης ἐρμηνείας*

Λεωνίδα Οὐσπένσκυ

ΑΝ ΓΥΡΙΣΟΥΜΕ πρὸς τὴν πρακτικὴ τῆς Ἐκκλησίας, θά δοῦμε ὅτι ὑπάρχει συχνά μεγάλη διάσταση ἀνάμεσα στήν παραδοσιακὴ διδασκαλία περὶ τῆς εἰκόνας καί σ' αὐτὴ τὴν ἴδια τὴν εἰκόνα. Βλέπουμε συχνά μέσα στὶς ἐκκλησίες μας μιὰ ἀφθονία ἐτερόκλητων ἀπεικονίσεων, φυσιοκρατικῶν ἢ ἡμιφυσιοκρατικῶν, πού δέν ἔχουν μεγάλη σχέση μέ τὴν εἰκόνα. Μέσα στὴν πλειονότητα τῶν ναῶν μας οἱ ἀληθινές εἰκόνες χάνονται στό πλῆθος τῶν ξένων πρὸς τὴν Ὁρθοδοξία παραστάσεων, πού, γιὰ νά μὴ χαρακτηρισθοῦν ὡς ρωμαιοκαθολικές, τίς ὀνομάζουν «ζωγραφικὴ ἰταλικῆς τεχνοτροπίας» ἢ εἰκόνες «ἰταλικῆς καταγωγῆς». Ἀντίθετα, οἱ πραγματικὰ ὀρθόδοξες εἰκόνες καλοῦνται «βυζαντινές εἰκόνες» ἢ «τεχνοτροπία τοῦ Νόβγκοροντ», κ.λπ. Μποροῦμε νά ὀμιλοῦμε γιὰ τεχνοτροπία στὶς ἐπιστημονικές, ἱστορικές ἢ ἀρχαιολογικές ἀναλύσεις· ἢ χρῆση ὅμως αὐτῆς τῆς ἔννοιας μέσα στόν χῶρο τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ τῆς τέχνης της εἶναι τό ἴδιο παράλογη μέ τὴν ἀναζήτηση «ὑφους» στό σύμβολο τῆς Πίστεως ἢ στόν κανόνα τοῦ ἀγίου Ἀνδρέα Κρήτης. Ἀποτελεῖ στοιχεῖο ἄνευ σημασίας. Μέσα στὴν Ἐκκλησία κυριαρχεῖ ἓνα μόνο κριτήριον: ἡ Ὁρθοδοξία.

Πολλοὶ πιστοὶ λέγουν ὅτι μποροῦν νά προσεύχονται μπροστά σ' ὅποιαδήποτε ἀπεικόνιση, ὀρθόδοξη ἢ ρωμαιοκαθολική, φτάνει νά ὑπάρχει εἰκόνα, ἀφοῦ ἡ σημασία της εἶναι δευτερεύουσα· γιὰ τὸν λόγο αὐτό φέρουν στὴν ἐκκλησία διάφορα εἶδη εἰκόνων. Ὅσοι σκέπτονται ἔτσι, δέν ξέρουν ὅτι κατὰ τὴν περίοδο τῆς εἰκονομαχίας τοῦ Η' καὶ Θ' αἰῶνα ἢ πάλι γιὰ τὴν αὐθεντικὴ ὀρθόδοξη εἰκόνα κόστισε στὴν Ἐκκλησία ἓνα πλῆθος μαρτύρων καὶ ὁμολογητῶν. Μπορεῖ βέβαια κανεὶς νά προσευχηθεῖ μπροστά σέ κάθε εἶδους εἰκόνα· μπορεῖ νά προσευχηθεῖ χωρὶς εἰκόνα, ἀκόμα καὶ χωρὶς ναό. Ὅφειλομε νά προσευχόμεστε πάντα καὶ παντοῦ. Τό γεγονός αὐτό δέν σημαίνει ὅτι πρέπει νά καταργήσουμε τὴν ἐκκλησία καὶ τὴν ἀπεικόνιση, οὔτε ὅτι ἡ εἰκόνα καὶ ἡ ἐκκλησία μποροῦν νά ἔχουν ὅποιοδήποτε σχῆμα. Πρέπει νά μὴ λησμονοῦμε ὅτι δέν μπαίνουμε σ' ἓνα ναό μόνο γιὰ νά προσευχηθοῦμε· προσλαμβάνουμε ἐπίσης τὴν σωτηριώδη διδασκαλία τῆς Ὁρθοδοξίας, πού μᾶς ὀδηγεῖ σ' ὀλόκληρη τὴν ζωὴ μας καὶ μέσα στὴν προσευχή. Ἐπομένως, στοὺς ναοὺς μας συμβαίνει συχνά ὁ λόγος τῆς Ἐκκλησίας νά μᾶς ὀδηγεῖ καὶ νά μᾶς οἰκοδομεῖ κατὰ ἓνα συγκεκριμένο

* Ἀνάλεκτα Οὐσπένσκυ Λεωνίδα: Ἡ Εἰκόνα στό φῶς τῆς Ὁρθόδοξης Ἐρμηνείας, Ἀθήνα 1999, ἀποσπάσματα σσ. 32-37. Μτφρ. Σπυρίδων Μαρίνης.

τρόπο, ἐνῶ ἡ ἑτερόδοξη εἰκόνα νά μᾶς κατευθύνει σ' ἕνα τελείως διαφορετικό τρόπο. Πῶς εἶναι αὐτό δυνατόν; Διατηρήσαμε τήν ὀρθόδοξη προσκύνηση τῶν εἰκόνων. Κάτω ἀπό τήν ρωμαιοκαθολική καί προτεσταντίζουσα ἐπίδραση γίναμε ἀδιάφοροι ὡς πρός τό περιεχόμενο τῆς εἰκόνας. Στόν χῶρο τῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης δεχόμεστε τά πάντα καί διατηροῦμε μιᾶ παθητική στάση.

Ἡ θεομηνία τῆς ἐποχῆς μας εἶναι ἡ αἰσθητική. Ἡ προτίμηση εἶναι ὁ δικτάτορας. Ἡ προσωπική προτίμηση εἶναι γενικά παραδεκτή ὡς κριτήριο ἀξίας γιά τήν ἐκκλησιαστική ἀπεικόνιση. Μιλοῦν γιά «καλό γοῦστο» ἢ «κακό γοῦστο». Μέσα στήν Ἐκκλησία ὅμως κανένα γοῦστο δέν εἶναι καλό ἢ κακό ἢ κριτήριο πού μετροᾶ. Μέ ποιᾶ λογική ἢ προτίμηση ἐκείνου τοῦ ἀνθρώπου θά θεωρηθεῖ καλή ἐνῶ τοῦ ἄλλου κακή; Ἐξ ὀρισμοῦ ἢ προτίμηση εἶναι κάτι τό ὑποκειμενικό καί μεταβλητό. Γιά μιᾶ ἐκκλησιαστική εἰκόνα ὅπως καί γιά τά ἐκκλησιαστικά κείμενα ἕνα μεταβλητό καί σχετικό κριτήριο δέν μπορεῖ νά εἶναι ἔγκυρο. Ἡ ἔννοια τῆς προτίμησης μπορεῖ νά σταθεῖ ὡς πρός τήν καλλιτεχνική ἀξία τῆς εἰκόνας, ποτέ ὅμως ὡς πρός τήν λειτουργική ἀξία τῆς. Ὅταν στηρίζεται κανεῖς στήν ἀτομική ἐκτίμηση, εἴτε αὐτή εἶναι αἰσθητική εἴτε ἄλλη, καταλήγει σ' ἐκεῖνο πού φοβόταν ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὅταν ἔγραφε: «εἰ γάρ δοθῇ ἄδεια παντὶ βουλομένῳ (καινοτομεῖν) κατὰ μικρὸν ὄλον τὸ σῶμα τῆς ἐκκλησίας καταλυθήσεται». Τά λόγια αὐτά ὁ ἅγιος Ἰωάννης τά ἔγραψε ἀκριβῶς ὑπερασπιζόμενος τίς ἅγιες εἰκόνες, κατὰ τήν εἰκονομαχική περίοδο τοῦ Η' αἰῶνα.

Ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία πάλευε πάντοτε, γιά νά ὑπερασπισθεῖ τήν τέχνη της ἀπό τήν ἐκκοσμίκευση. Μέσα ἀπό τήν φωνή τῶν συνόδων της, τῶν ἱεραρχῶν της καί τῶν πιστῶν της πάλευε γιά τήν αὐθεντικότητα τῆς εἰκόνας της, ἐναντία στήν διείσδυση τῶν ξένων πρός ἐκείνη στοιχείων τῆς κοσμικῆς τέχνης.

Δέν πάλευε γιά τήν καλλιτεχνική ποιότητα τῆς τέχνης της ἀλλά γιά τήν αὐθεντικότητα· δέν πάλευε γιά τήν ὠραιότητα ἀλλά γιά τήν ἀλήθειά της. Μέσα στήν τέχνη ἡ Ἐκκλησία διατήρησε ἄθικτη τήν ἐκκλησιαστική παράδοση, τήν κατανόηση τοῦ δογματικοῦ περιεχομένου, τήν πνευματικότητα τῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης· μᾶς τό θυμίζει συνεχῶς στήν λειτουργία της. Τά στιχηρά καί οἱ κανόνες τῶν διαφόρων ἑορτῶν καί κυρίως τοῦ ἁγίου Μανδηλίου (16 Αὐγούστου) καί τῆς Κυριακῆς τῆς Ὁρθοδοξίας ἀποκαλύπτουν τό νόημα τῆς εἰκόνας μέσα σ' ὀλόκληρο τό βᾶθος της. Μόνο σέ ἐποχές πνευματικῆς παρακμῆς ὅπως ἡ δική μας ἢ φωνή τῆς Ἐκκλησίας εἶναι φωνή βοῶσα ἐν τῇ ἐρήμῳ. Χωρίς ντροπή, ἀκοῦμε χωρίς νά προσέχουμε τά λόγια πού μᾶς ἀπευθύνει ἡ Ἐκκλησία μας καί κοιτάζουμε χωρίς νά βλέπουμε σάν ἐκείνους γιά τούς ὁποίους μιᾶ ὁ Χριστός στό Εὐαγγέλιό Του.

Ὅφείλουμε νά ὁμολογήσουμε ὅτι ἡ σύγχρονη σύγχυση στήν ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, ὅσον ἀφορᾶ τήν ἐκκλησιαστική τέχνη, κατὰ ἕνα μεγάλο βαθμό εἶναι συνέπεια τῆς ἐκπαίδευσης τοῦ ἱερέα ὁ ὁποῖος κρίνει τήν αὐθεντικότητα τῆς εἰκόνας· πολύ περισσότερο ὅταν πρὶν ἀπό τήν χειροτονία του κάθε ἱερέας ὑπόσχεται «πίστη σ' ὅλους τούς καθε-

ρωμένους κανόνες τῶν Συνόδων». Ἡ ἐπιμόρφωση ὅμως πού δέχεται στά ἐκκλησιαστικά ἐκπαιδευτήρια δέν τόν ἐφοδιάζει κατάλληλα γιά νά διατηρήσει τήν ἴδια πιστότητα καί στόν χῶρο τῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης. Δέν ὑπάρχει καμμία μέριμνα γιά τήν θεολογία τῆς εἰκόνας· ἀντίθετα ὁ μελλοντικός ἱερέας διδάσκεται ἀρχαιολογία καί ἱστορία τῆς τέχνης. Ἡ ὕλη ὅμως αὐτή δέν τοῦ εἶναι χρησιμη παρά μόνο ὡς βοηθητική· χωρίς θεολογική βάση ἡ ὕλη αὐτή τοῦ δίνει λαθεμένη ἔννοια τῆς εἰκόνας μέσα στήν Ἐκκλησία. Γι' αὐτό πολλές φορές ὅταν ἕνας σπουδαστής γίνεῖ ἱερέας εἶναι ἀνίκανος νά ξεχωρίσει μία εἰκόνα ἀπό μία κοσμική ἀπεικόνιση πού μιμεῖται τήν εἰκόνα· ἐνίοτε καί τίς παραστάσεις τῶν μεγάλων ἑορτῶν. Πῶς εἶναι δυνατόν κάτω ἀπό παρόμοιες συνθήκες νά ξεχωρίσει μέσα σέ μία ἀπεικόνιση τό ἀληθινό ἀπό τό ψεύτικο καί νά ἐξηγήσει στους ἄλλους τό περιεχόμενο μιᾶς εἰκόνας; Πιστεῖται γενικά ὅτι ἡ τέχνη εἶναι ἕνας χῶρος εἰδικός καί πρέπει νά εἶσαι εἰδικευμένος γιά νά τόν γνωρίζεις. Ὅσον ἀφορᾷ στόν χῶρο τῆς ἱστορίας ἢ καλλιτεχνίας τῆς εἰκόνας αὐτό εἶναι βέβαιο· γιά τό περιεχόμενο ὅμως εἶναι λάθος. Ἡ εἰκόνα, εἶναι ἀλήθεια, ἀποτελεῖ μία τέχνη, τέχνη ὅμως λειτουργική, μέρος τῆς λειτουργίας. Ἔτσι λοιπόν ὁ λειτουργός, ὅπως δέν ἔχει ἀνάγκη νά εἶναι ἱστορικός ἢ λάτρης τῆς λογοτεχνίας γιά νά καταλάβει τά ἐκκλησιαστικά κείμενα, τό ἴδιο δέν ἔχει ἀνάγκη νά εἶναι ἱστορικός τῆς τέχνης ἢ λεπτολόγος τῆς αἰσθητικῆς γιά νά κατανοήσῃ τήν ἐκκλησιαστική ζωγραφική. Στήν οὐσία ὁ ἱερέας πρέπει νά μπορεῖ νά «διαβάζει» μία εἰκόνα ὅπως τήν λειτουργία.

Εἴτε εἴμαστε ἱερεῖς εἴτε λαϊκοί, ἀνηκουμε ὅλοι στό σῶμα τῆς Ἐκκλησίας· καλούμεθα ὅλοι νά μαρτυρήσουμε τήν ἀλήθειά της μέσα σ' ἕνα κόσμο πού δέν τήν καταλαβαίνει. Γι' αὐτόν τόν λόγο εἶναι σημαντικό νά κατανοήσῃ ὁ καθένας ἀπό μᾶς αὐτήν τήν ἀλήθεια μ' ὅποιονδήποτε τρόπο κι ἄν ἐκφράζεται, δηλαδή μέ τόν λόγο ἢ τήν εἰκόνα.

Ἡ ὀρθόδοξη διδασκαλία περί εἰκόνας διατυπώθηκε σέ ποικίλες περιστάσεις, ἀπαντώντας σέ σφάλματα καί ἄγνοιες, πράγματα πού ἐπαναλαμβάνονται στόν αἰῶνα μας ἀφοῦ τίποτα τό καινούργιο δέν ἐφεῦρε στόν τομέα αὐτό. Ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία κράτησε ἀκέραιο ἕναν ἀπέραντο πλοῦτο ὅχι μόνο στόν χῶρο τῆς λειτουργίας καί τῆς πατερικῆς σκέψης ἀλλά καί τῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης· πλούσιοι ἀπό τόν θησαυρό αὐτό, ὀφείλουμε νά τόν γνωρίσουμε καί νά δώσουμε μαρτυρία γιά ἐκεῖνον. Ὅσοι ὁμολογοῦν τήν Ὀρθοδοξία πρέπει ν' ἀπέχουν ἀπό τήν ἐν τῷ κόσμῳ μαρτυρία μιᾶς ἀλήθειας ἀνακατεμένης μέ τό ψέμα.

Ἄς μήν ξεχνᾶμε ὅτι, ὅπως καί ἡ σκέψη στόν ἐκκλησιαστικό χῶρο δέν στάθηκε πάντα στό ὕψος τῆς θεολογίας, ἔτσι καί ἡ καλλιτεχνική δημιουργία δέν ἔφθασε στό ὕψος τῆς αὐθεντικῆς εἰκονογραφίας. Γι' αὐτόν τόν λόγο αὐτό δέν πρέπει μία εἰκόνα ὡραία καί παλιά νά τήν θεωροῦμε ἀλάνθαστη, πολύ περισσότερο ὅταν αὐτή προέρχεται ἀπό μία ἐποχή παρακμῆς ὅπως ἡ δική μας. Μία τέτοια ἀπεικόνιση μπορεῖ ν' ἀντιστοιχεῖ στήν διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας ἢ νά ἀντιτίθεται. Μ' ἄλλα λόγια, ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας μπορεῖ ν' ἀλλοιωθεῖ μέ τήν εἰκόνα τό ἴδιο ὅπως καί μέ τόν λόγο.

Οἱ πρῶτες μέρες τοῦ κόσμου Δευτέρα τῆς Α΄ Ἑβδομάδας τῶν Νηστειῶν Α΄ Ἀνάγνωσμα Ἑσπερινοῦ: Γεν. α΄ 1-13

Μιλτιάδη Κωνσταντίνου

Κοσμήτορος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

ΣΥΜΦΩΝΑ μέ τῆ λειτουργική παράδοση τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας κατά τούς Ἑσπερινούς τῆς Μεγάλῆς Τεσσαρακοστῆς διαβάζονται διαδοχικά περικοπές ἀπό τό βιβλίον τῆς Γενέσεως. Ἡ ἐπιλογή αὐτή συνδέεται πιθανότατα μέ τήν ἀρχαία παράδοση, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ Σαρακοστή ἀποτελοῦσε περίοδο προετοιμασίας τῶν κατηχουμένων γιά τό Βάπτισμα καί ἐπομένως οἱ ἀκολουθίες τῆς περιόδου ἔχουν κατηχητικό χαρακτήρα, ὥστε νά προετοιμάσουν τούς ὑποψήφιους χριστιανούς γιά τό νέο ξεκίνημα τῆς ζωῆς τους. Ἔτσι ἡ ἐνότητα Γεν α΄ 1-13 πού ἀναφέρεται στίς τρεῖς πρῶτες «μέρες» τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ἀποτελεῖ τό πρῶτο ἀνάγνωσμα τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς Δευτέρας τῆς πρώτης Ἑβδομάδας τῶν Νηστειῶν.

Συστηματική ἀναφορά στό θέμα «δημιουργία τοῦ κόσμου» γίνεται ἀπό τήν Π. Διαθήκη στά δύο πρῶτα κεφάλαια τοῦ βιβλίου τῆς Γενέσεως, ὅπου παρατίθενται δύο, προερχόμενες ἀπό διαφορετικές παραδόσεις, σχετικές ἀφηγήσεις. Ἐκτός ὅμως ἀπό αὐτές τίς δύο ἀφηγήσεις, ἡ Π. Διαθήκη διασώζει ἀποσπασματικά, στά ποιητικά κυρίως μέρη τῆς, καί ἄλλες σχετικές μέ τό θέμα παραδόσεις, πού ὅλες διαφέρουν περισσότερο ἢ λιγότερο μεταξύ τους.

Ὁ πρῶτος στίχος τῆς περικοπῆς ἀπο-

τελεῖ τήν ἐπιγραφή τῆς ὅλης ἀφήγησης, στήν ὁποία συνοψίζεται τό νόημά τῆς καί ταυτόχρονα δίνεται τό πνεῦμα μέ τό ὁποῖο πρέπει νά διαβαστεῖ. Μέ τήν πρώτη λέξη τῆς δηλώνεται ἀμέσως καί σαφῶς ὅτι ὁ κόσμος δέν εἶναι ἀναρχος καί αἰώνιος, ἀλλά ἔχει ἀρχή, πού ὀφείλεται στόν Θεό, ἐπομένως ἔχει καί τέλος. Τό ἰδιαίτερο ρῆμα, πού χρησιμοποιεῖ τό πρωτότυπο κείμενο γιά νά δηλώσει τή δημιουργική ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ καί πού ἀπαντᾷ στά ἐβραϊκά μέ ὑποκείμενο μόνο τή λέξη «Θεός», ἀποκλείει κάθε ἀναλογία τῆς θείας δημιουργίας μέ τά ἀνθρώπινα δημιουργήματα. Ὁ συντάκτης, λοιπόν, τοῦ κειμένου δηλώνει μέ τήν ἐπιγραφή αὐτή ὅτι ἀρχή τοῦ κόσμου καί τῆς ἱστορίας του εἶναι ἕνας δημιουργός, ὁ ὁποῖος δημιουργεῖ ἐλεύθερα.

Ἡ περικοπή ἀρχίζει μέ τήν περιγραφή τῆς χλωδούς καταστάσεως πού ἐπικρατεῖ στόν κόσμο κατά τήν ἑναρξη τοῦ δημιουργικοῦ ἔργου τοῦ Θεοῦ. Οἱ λέξεις «ἀόρατος καί ἀκατασκεύαστος» τοῦ κειμένου τῶν Ο΄ ἀποδίδουν δύο ἐβραϊκές λέξεις, πού σημαίνουν «ἐρημιά καί κενότητα». Ἡ ἔρημος θεωρεῖται συχνά, σύμφωνα μέ τίς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς, ὁ ἀντίποδας τῆς δημιουργίας καί τόπος κυριαρχίας τῶν ἀντίθεων δυνάμεων. Τίς ἴδιες, ἀπειλητικές γιά τόν κόσμο, δυνάμεις τοῦ χάους ὑποδηλώνουν καί οἱ ὄροι

«σκότος» και «ἄβυσσος». Πάνω από αυτή τήν πνιγμένη στό σκοτάδι υδάτινη ἔρημο «ἐπεφέρετο» τό «πνεῦμα Θεοῦ». Πρόκειται γιά ἀνθρωπομορφική ἔκφραση πού δηλώνει τήν πρόθεση τοῦ Θεοῦ νά δημιουργήσει τόν κόσμο. Στόν Ψαλμό λβ' 6 ἀναφέρεται: «τῷ λόγῳ τοῦ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν». Σύμφωνα μέ τόν παραλληλισμό τῶν μελῶν ὁ ὅρος «πνεῦμα» ἀντιστοιχεῖ στόν ὅρο «λόγος». Ἔτσι, πάνω ἀπό τό υδάτινο χάος ἐπιφέρεται ἡ ἀναπνοή τοῦ Θεοῦ πού βγαίνει ἀπό τό στόμα του, καθῶς τό ἀνοίγει γιά νά ἐκφέρει τόν δημιουργικό του λόγο.

Τό δημιουργικό ἔργο τοῦ Θεοῦ ἀρχίζει στό α' 3 μέ τή φράση «Ὁ Θεός εἶπε». Ὁ Θεός προστάζει καί ἡ προσταγή ἐκτελεῖται. Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι ὅμως ὅτι ἐδῶ δέν ὑπάρχει κανείς, γιά νά ἐκτελέσει τή διαταγή. Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐνεργεῖ ἀπό μόνος του. Ἔτσι ὁ Θεός δέν παριστάνεται δοῦλος τῆς ἀνάγκης, οὔτε συγγέεται μέ τό ἔργο του.

Ἡ ἰδέα τῆς δημιουργίας μέ τόν λόγο τοῦ Θεοῦ δέν εἶναι ἄγνωστη καί στους γειτονικούς μέ τόν Ἰσραήλ λαούς. Ὑπάρχει ὅμως μιά οὐσιαστική διαφορά ἀνάμεσα στους μύθους καί στό βιβλικό κείμενο, καθῶς σέ ὅλες τίς μυθολογικές ἀφηγήσεις ὁ δημιουργός θεός διαμορφώνει τίς δυνάμεις τοῦ κόσμου ὡς θεϊκές, αἰώνιες δυνάμεις. Ἔτσι, σέ ὅλους τους μύθους τοῦ πολιτισμικοῦ περιβάλλοντος τοῦ Ἰσραήλ, θεοί καί κόσμος ἀποτελοῦνται ἀπό τήν ἴδια οὐσία, ἐνῶ στή Βίβλο Δημιουργός καί δημιουργία εἶναι δύο ἐντελῶς διάφορες κατηγορίες μέ στοιχεῖο σχέσης μεταξύ τους τόν θεῖο

λόγο, πού ὡς δημιουργικός δίνει μορφή στήν ἄμορφη ὕλη. Ἡ εἰσαγωγή τοῦ τέταρτου Εὐαγγελίου (Ἰωα α' 1-3) καί στή συνέχεια ὀλοκληρη ἡ πατερική παράδοση θά συνδέσει τόν λόγο τοῦ Θεοῦ μέ τό δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἀγίας Τριάδος.

Τό πρῶτο δημιούργημα τοῦ Θεοῦ εἶναι τό φῶς, πού χαρακτηρίζεται ἀπό τόν Θεό ὡς «καλόν». Ὁ ἴδιος χαρακτηρισμός συνοδεύει ὅλα τά δημιουργήματα καί δηλώνει ὅτι ἡ ἀγαθή βούληση τοῦ Θεοῦ νά δημιουργήσει τόν κόσμο ἀντικατοπτρίζεται σέ ἕναν κόσμο τέλειο. Ὁ Θεός διαχωρίζει, σύμφωνα μέ τό κείμενο, «ἀνά μέσον τοῦ φωτός καί ἀνά μέσον τοῦ σκότους». Ἔτσι, δέν προκύπτει ἕνας ἄχρονος, τακτικά ἐπαναλαμβανόμενος ἀγώνας ἀνάμεσα στό φῶς καί στό σκοτάδι, ἀλλά τά πάντα βρίσκονται κάτω ἀπό τήν ἐξουσία τοῦ Θεοῦ καί ρυθμίζονται ἀπό αὐτόν.

Τοῦτο δηλώνεται σαφέστερα στόν στ. 5, ὅπου περιγράφεται ἡ ὀνοματοδοσία τοῦ φωτός καί τοῦ σκότους. Σύμφωνα μέ τίς ἀντιλήψεις τῶν ἀρχαίων λαῶν τῆς περιοχῆς, ὅποιος δίνει ὄνομα σέ κάποιον ἢ κάτι, ἔχει ἀπόλυτη ἐξουσιαστική δύναμη πάνω του. Ὄνομάζοντας λοιπόν ὁ Θεός τό φῶς καί τό σκοτάδι δηλώνει ὅτι εἶναι αὐτός πού καθορίζει τή λειτουργία καί τόν προορισμό τους, ὅποτε τά πάντα ὑποτάσσονται σ' αὐτόν. Μέ τήν ὀνοματοδοσία ὀλοκληρώνεται ἡ πρώτη φάση τῆς δημιουργίας: «Ἐγινε βράδυ, ἔγινε πρωί –πρώτη μέρα».

Πρόβλημα στήν προκειμένη περίπτωση δημιουργεῖ ἡ ἀναφορά τοῦ κειμένου σέ φῶς, σκοτάδι, ἡμέρα καί νύχτα, ἐνῶ δέν ἔχει γίνει ἀκόμη λόγος γιά δημιουργία τοῦ ἡλίου καί τῶν ἄλλων οὐρανίων

σωμάτων. Ἡ λύση τοῦ προβλήματος αὐτοῦ βρίσκεται στὸν τρόπο σκέψης τοῦ βιβλικῆς συγγραφέα, πού εἶναι διαφορετικός ἀπὸ τὴ λογικὴ ἑνὸς σύγχρονου φυσικοῦ. Ὁ συντάκτης τῆς σχετικῆς περιοπῆς εἶναι πρωτίστως θεολόγος καὶ ἐνδιαφέρεται νὰ ἀντιπαραθέσει τὴν ἀθθεντικὴ θεολογικὴ ἐρμηνεία τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου πρὸς τὶς παραδόσεις τῶν γειτονικῶν λαῶν. Στὴν Αἴγυπτο καὶ τὴ Μεσοποταμία τὴ βασικὴ δομὴ τοῦ κόσμου ἀποτελοῦν ἄχρονες θεϊκὲς μορφές, ὅπως γῆ καὶ οὐρανός, πού παριστάνονται ὡς ἀρσενικό καὶ θηλυκό. Ἀντίθετα, στὴ βιβλικὴ ἀφήγηση ὡς πρῶτο δημιούργημα θεωρεῖται ὁ ρέων χρόνος. Μέρα καὶ νύχτα, βράδυ καὶ πρωὶ ἀποτελοῦν μαζί τὸν βασικὸ ρυθμὸ τοῦ χρόνου. Μέσα σ' αὐτόν τοποθετοῦνται στὴ συνέχεια ὅλα τὰ ἄλλα. Τὰ πάντα δημιουργοῦνται “ἐν χρόνῳ” καὶ δὲν ὑπάρχει τίποτε προαιώνιο μέσα στὴν κτίση. Ὁ χρόνος λοιπὸν προτάσσεται τοῦ χώρου καὶ τῶν ὄντων πού στὴ συνέχεια πληροῦν τὸν χῶρο.

Ἀνάλογα ἰσχύουν καὶ γιὰ τὴ δευτέρη μέρα τῆς δημιουργίας (α' 6-8). Τονίζοντας ὁ βιβλικὸς συντάκτης τὴν προέλευση τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τὸν Θεὸ ἀποκλείει ὅποιαδήποτε θεώρησή του ὡς θεότητος. Ὁ ἴδιος σκοπὸς ἄλλωστε ἐξυπηρετεῖται καὶ ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ στὴν ὀνοματοδοσία τοῦ οὐρανοῦ στὸν στ. 8, μέ τὸν ὁποῖο ὀλοκληρώνεται ἡ δευτέρη φάση τῆς δημιουργίας.

Μέ τὸν ἴδιο σαφῆ καὶ κατηγορηματικὸ τρόπο δηλώνεται στὴ συνέχεια (α' 9), κατὰ τὴν τρίτη μέρα τῆς δημιουργίας, ὅτι γῆ καὶ θάλασσα ὀφείλουν τὴν ἀρχή τους στὸν λόγο τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ἀπλᾶ

δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὀνοματοδοτοῦνται καὶ ἀναγνωρίζονται ὡς «καλό» (α' 10). Ἡ τρίτη μέρα τῆς δημιουργίας ὅμως, περιλαμβάνει καὶ ἓνα ἀκόμη δημιούργημα, τὰ φυτά. Ὁ βιβλικὸς συγγραφέας λειτουργεῖ καὶ στό σημεῖο αὐτὸ ἀπομυθευτικά σέ σχέση μέ τοὺς μύθους τοῦ πολιτισμικοῦ του περιβάλλοντος, σύμφωνα μέ τοὺς ὁποίους τὰ φυτά προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἔνωση τοῦ θεοῦ τοῦ γλυκοῦ νεροῦ μέ τὴ θεὰ τῆς γῆς. Ἀντίθετα, στὴ Γραφὴ τόσο ἡ πρώτη ἐμφάνιση (βλάστηση) ὅσο καὶ ὁ πολλαπλασιασμός τῶν φυτῶν (σπέρμα) ἀποτελοῦν μιὰ φυσικὴ διαδικασίᾳ. Μέ τὴν ἀναγνώριση καὶ τοῦ τέταρτου δημιουργήματος ὡς «καλοῦ» ὀλοκληρώνεται ἡ τρίτη φάση τῆς δημιουργίας.

Τὸ θέμα «δημιουργία» εἶναι πανάρχαιο καὶ ἀπασχόλησε τοὺς ἀνθρώπους ὄλων τῶν ἐποχῶν. Ὅπως ὅμως ἀναφέρθηκε, ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη δὲν προκύπτει μιὰ ἐνιαία περιγραφή τοῦ τρόπου τῆς δημιουργίας. Οἱ βιβλικὸι συγγραφεῖς γνωρίζουν ὅτι δὲν λένε οὔτε τὸν πρῶτο οὔτε τὸν τελευταῖο λόγο σχετικά μέ τὸν τρόπο τῆς δημιουργίας. Ἄλλωστε, ὅ,τι μπορεῖ νὰ ἀντιληφθεῖ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ εἶναι «μέρη ὁδοῦ αὐτοῦ καὶ ἐπὶ ἰκμάδα λόγου ἀκουσόμεθα ἐν αὐτῶ» (Ἰὼβ κς' 14). Ἄν ὅμως ὁ τρόπος τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ἀφήνει τοὺς βιβλικούς συγγραφεῖς ὡς ἓνα βαθμὸ ἀδιάφορους, ἡ θεολογικὴ ἐρμηνεία τῆς δημιουργίας βρίσκεται στό κέντρο τοῦ ἐνδιαφέροντός τους. Ὅταν τονίζεται ὅτι ὁ σκοπὸς τῶν βιβλικῶν συγγραφέων δὲν εἶναι ἐπιστημονικός, αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ἀγνοοῦν τὶς ἐπιστημονικὲς ἀπόψεις τῆς ἐποχῆς τους. Ἀντίθετα, χρησιμοποιοῦν

τά επιστημονικά δεδομένα ως άφορμή για θεολογικό προβληματισμό. Ἡ θεώρηση τοῦ χρόνου ως βασικῆς προϋπόθεσης ὄλων τῶν ὄντων, ἡ διαδοχικὴ ἐμφάνιση τῶν ὄντων, ἡ περιγραφή τους κ.λπ., πείθουν ὅτι πρόκειται γιὰ προσεκτικὲς παρατηρήσεις καὶ προϊόντα κριτικῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης. Ἡ στάση τους αὐτὴ ἀπέναντι στὴ φυσικὴ ἐπιστήμη τῆς ἐποχῆς τους ἀποτελεῖ πρόκληση γιὰ τοὺς

σύγχρονους θεολόγους, οἱ ὅποιοι ἔχουν στὴ διάθεσή τους ἕναν πολὺ μεγαλύτερο ἀριθμὸ ἀπόψεων γιὰ τὴν προέλευση τοῦ σύμπαντος. Ὁ θεολόγος σήμερα καλεῖται νὰ ἀξιοποιήσῃ τὴν κληρονομιά τῶν ἱερῶν συγγραφέων τῆς Π. Διαθήκης καὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἕναν νέο θεολογικὸ λόγο, μὲ βάση τὰ καινούργια δεδομένα, πάνω στό πανάρχαιο, ἀλλὰ πάντοτε ἐπίκαιρο, θέμα τῆς δημιουργίας.

Παραδοσιακό κτίσμα στίς ὄχθες τῆς Ἐρκόνας (10ετία '50)

73. Πῶς παρουσιάζονται
οἱ γυναῖκες στήν Κ.Δ.;

Πρωτ. Κωνσταντίνου Παπαθανασίου
Ἐφημ. Ἰ. Ν. Κοιμ. Θεοτόκου Παλαιῦ Φαλήρου, Ἰ. Μ. Νέας Σμύρνης

ΜΕ ΤΟ ΘΕΜΑ τῆς παρουσίας τῶν γυναικῶν στά βήματα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιδιώκουμε νά δηλώσουμε τή σχέση τους μέ τό πρόσωπο τοῦ Θεανθρώπου ἐπί ιστορικῆς βάσεως καί μέσα στήν προοπτική τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, πού ἀνοίγεται ἐξ ἀρχῆς μέ τή νέα περίοδο γιά τήν ἀνθρωπότητα, ἡ ὁποία ἐγκαινιάσθηκε μέ τή σάρκωση τοῦ Λόγου.

Τά ποικίλα γυναικεῖα πορτραῖτα πού συναντοῦμε στήν ιστορική πορεία τοῦ Ἰησοῦ ἀποβλέπουν στό νά χρησιμεύσουν ὡς ἀφετηρία γιά ἀνανεωμένη κατανόηση τῆς θέσης καί τοῦ ρόλου τῆς γυναίκας στή νέα λυτρωτική οἰκονομία τοῦ Θεοῦ καί σέ ἀντιδιαστολή μέ τίς ρηχές καί μονόπλευρες, ἐν πολλοῖς μεροληπτικές, κρίσεις γιά τήν παρουσία τῆς γυναίκας στήν πολυπλοκότητα τοῦ σύγχρονου κόσμου. Ὡς χριστιανοί δέν μπορούμε νά καταλάβουμε τή γυναίκα χωρίς νά καταπιαστοῦμε μέ τήν ιστορία της στόν βίو τοῦ Θεανθρώπου.

Ἡ ὅλη παρουσίαση εἶναι ἓνα προοίμιο στήν ικάνωσή μας γιά τή βιβλική θεώρηση τῆς γυναίκας, πράγμα πού σημαίνει τή διασύνδεση τῆς ἀνθρωπότητας μέ τή θεανθρωπότητα, τῆς γυναίκας μέ τόν Δημιουργό της, τῆς βιολογικότητας μέ τήν ὑπαρκτική τελείωση στήν καινή ζωή τοῦ μέλλοντα αἰῶνα. Αὐτή εἶναι ἐν συντομίᾳ καί ἡ ταυτότητα τῆς γυναίκας, πού ποι-

οτικά μεταμορφώνεται –ζώντας ἐν Χριστῶ– ἀπό δόξα σέ δόξα, ἀσκώντας μέσα στήν ιστορία μιᾶ πλουσιότατη δράση καί ἀπαράμιλλη ἀποστολή.

Ἀπό τή διερεύνηση τοῦ θέματος ἀπό τήν Εὐα, τήν πρώτη γυναίκα τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ὡς τά δεδομένα τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων, οἱ γυναῖκες παρουσιάζονται ὡς πρόσωπα ἀξίας καί θετικά παραδείγματα στή διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ ὡς μαθητριῶν, μητέρων, ἰσαποστόλων. Εἰδικότερα, προκύπτουν τά συμπεράσματα:

1. Ἡ βιβλική θεώρηση τῆς γυναίκας στά κανονικά Εὐαγγέλια καί μάλιστα ἡ ἐξέτασή της σέ καθένα ἀπ' αὐτά χωριστά ἔχει καταστῆ ἀναγκαῖα τίς τελευταῖες δεκαετίες, ὥστε καμία ἀνάλυση νά μήν μπορεῖ νά παρακάμψει τήν ἐπιτακτική αὐτή ἀπαίτηση, πού εἶναι συχνά ἀντίστοιχη μέ τήν ἀνάδειξη τῆς χρήσης τῶν Ἰουδαίων καί τοῦ ἰουδαϊσμοῦ στήν εὐαγγελική παράδοση. Μιά ὀρθή βιβλική θεώρηση τῆς γυναίκας μᾶς ὀδηγεῖ προφανῶς βαθύτερα στίς χριστιανικές ἀρχές. Ἀντίθετα, μιᾶ βιβλική ἀθεολογία θά καταλήξει ἀβασάνιστα στόν μισογυνισμό ἢ ἀντιφεμινισμό, ὅπως ἀντίστοιχα καί στόν ἀντισημιτισμό.

2. Ἡ σύγχρονη αὐξανόμενη βιβλιογραφική παραγωγή γιά τίς φεμινιστικές ἀντιλήψεις δείχνει μέ τρόπο ἀδιαμφισβήτητο ὅτι ἡ σύλληψη τῆς σημασίας τῆς

γυναίκας εξεστράπη προς τήν προσαρμογή της στό νεωτερικό κοινωνικό περιβάλλον, τήν αναζήτηση προτύπων συμπεριφορᾶς καί τήν αντικειμενικοποίηση πού ἐνέχεται στήν ἔννοια τῶν human relations, μέ ἀποκλεισμό ἀπό τίς ἀνθρωπολογικές ἀρχές πού ὑποδεικνύει ἡ Ἁγία Γραφή, μέ τελική πραγματική τιμητική θέση τήν ἀγιότητα, τελειοποιημένη στήν ἐνοίκηση τοῦ Θεοῦ ἐντός τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος τῆς γυναίκας (Β΄ Κορ. 6:16-7:1).

3. Ἡ βιβλική παράδοση καθιερώνει τήν ἀξία τῆς γυναίκας ὡς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ κατά τή δημιουργία, καί ἀκόμη περισσότερο κατά τή ἀναδημιουργία· ἐξ αὐτῆς προέρχεται ἡ σωτηρία, ἀρχομένη τήν ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ μέ τήν ἀνάδειξη τῆς Μαρίας, τῆς ταπεινῆς κόρης τῆς Ναζαρέτ, σέ Θεοτόκο. Μέ ἄλλα λόγια, ὅ,τι καλύτερο εἶχε νά προσφέρει ἡ ἀνθρωπότητα στό ἔργο τῆς σωτηρίας τοῦ πεπτωκότος Ἀδάμ ἦταν μία γυναίκα, ἡ Παρθένος Μαρία, τό ἀνώτερο καί πιό εὐλογημένο πλάσμα πού γνώρισε ποτέ ὁ κόσμος.

4. Μέ τήν Κ. Διαθήκη καί τόν ἐρχομό τοῦ Χριστοῦ ἀποκαλύφθηκε ἡ πραγματική θέση τῆς γυναίκας στό σχέδιο τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου. Ὁχι μόνο ὡς σύζυγος καί μητέρα, ιδιότητες καί ρόλοι τῆς γυναίκας σύμφωνα μέ τή θεία οἰκονομία τῆς Π. Διαθήκης, ἀλλά παρθένος, σύζυγος, μητέρα, μαθήτρια καί φίλη τοῦ Χριστοῦ ἀναδεικνύεται μέσα ἀπό τή νέα λυτρωτική οἰκονομία. Ἐδῶ, τό ἰδανικό τῆς παρθενίας, πού ἡ γυναίκα μπορεῖ στό ἐξῆς νά πραγματώσει, δέν καταργεῖ τή φυσιολογική κατάσταση τοῦ γάμου, ἀλλά φέρνει μιᾶ ἀντισταθμιστική ἀξία,

ὅπως ὁ οὐρανός ἰσορροπεῖ καί ὀριοθετεῖ τή γῆ.

5. Εἰδικότερα, ἡ στάση τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τή γυναίκα δέν εἶναι ἀπλῶς θετική, ἀλλά τῆς προσδίδει ὑπέρτατη ἀξία: Ὁ Κύριος τιμᾷ τή γυναίκα ἀποκαλώντας τήν ἀδελφή καί θυγατέρα· δέν μεροληπτεῖ ὑπέρ τῶν ἀνδρῶν· δέν ἀξιολογεῖ τόν ἀνθρώπο μέ βάση τό φύλο· ἐπαινεῖ τή χήρα πού προσφέρει τό δῖλεπτο· δικαιώνει τήν πόρνη στό σπίτι τοῦ Φαρισαίου· ἐπαινεῖ τήν πίστη τῆς Χαναanaίας· βραβεύει τήν πίστη τῆς Μάρθας καί τῆς Μαρίας, τίς ὁποῖες «ἀγαποῦσε» —*ἡγάπα δὲ ὁ Ἰησοῦς τήν Μάρθαν καί τήν ἀδελφὴν αὐτῆς καί τὸν Λάζαρον*— καί ἀνασταίνει τόν ἀδελφό τους (Ἰωάν. 11:5).

6. Ἡ ὑπέρτατη ἀξία τῆς γυναίκας πού ἀναδεικνύεται στή σχέση της μέ τόν Ἰησοῦ στό ἱερά Εὐαγγέλια συνεχίζεται στήν Παύλεια θεολογική διδασκαλία, τῆς ὁποίας ἐμβάθυνση καί κορύφωση ἀποτελεῖ ὁ συσχετισμός τῆς φυσικῆς σχέσης τοῦ ἀνδρα / γυναίκας νά βασιζέται στή σχέση Χριστοῦ / Ἐκκλησίας. Αὐτό σημαίνει ὅτι ἡ γυναίκα εἶναι τό πρόσωπο πού στέκει ἀπέναντι στόν Χριστό, καί ὄχι ἀπλῶς στόν Ἀδάμ, καί ἐπομένως ἀντιπροσωπεύει τήν Ἐκκλησία (Ἐφεσ. 5:22).

7. Ἡ ἐξύψωση τῆς γυναίκας φαίνεται καί στή δραστηριότητα τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Ἰδιαίτερα δέ ἀπό τήν ἀποστολική καί μεταποστολική ἐποχή ἔπαιξαν σημαντικό ρόλο στόν φιλανθρωπικό καί ἱεραποστολικό τομέα. Στίς συνάξεις τῶν πιστῶν ἔπαιρναν μέρος ὡς ἰσότιμα μέλη τῆς Ἐκκλησίας καί εἶχαν τό δικαίωμα ἀκόμα καί νά προφητεύσουν. Ἡ ἀρκετά διαδεδομένη σήμερα ἀντίληψη ὅτι ὁ Χριστιανισμός τηρεῖ ὑποτιμητική

Παναγιώτη Ί. Σκαλτσῆ
Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Ερώτηση: Κατά τὴν ὥρα τῆς θείας Κοινωνίας, κλήρου καὶ λαοῦ, εἶναι σωστό ἀντὶ τοῦ Κοινωνικοῦ τῆς ἡμέρας νὰ φάλλεται τό τροπάριο «Τοῦ δείπνου σου τοῦ μυστικοῦ...»;

ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ὡς ὕμνος καὶ ψαλμωδία πού καλύπτει τόν χρόνο κοινωνίας τόσο τῶν λειτουργῶν ὅσο καὶ τῶν λαϊκῶν εἶναι παράδοση ἀρχαιότατη στή θεία Λειτουργία. Τό περιεχόμενό του ἦταν καὶ πρέπει νὰ εἶναι προτρεπτικό τῶν πιστῶν πρὸς τὴ θεία Κοινωνία ἢ νὰ συνδέεται μέ τό λειτουργικό καὶ θεολογικό περιεχόμενο τῆς ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος καὶ τῆς ἀγόμενης ἐορτῆς¹.

Τά παλαιά Κοινωνικά, μέ εὐχαριστιακό καθαρά περιεχόμενο, ἦταν ψαλμικοί στίχοι, ὅπως π.χ. «Γεύσασθε καὶ ἴδετε, ὅτι χρηστός ὁ Κύριος»², «Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι καὶ τό ὄνομα Κυρίου ἐπικαλέσομαι»³, «Ἡτοίμασας ἐνώπιόν μου τράπεζαν ἐξ ἐναντίας τῶν θλιβόντων με ... καὶ τό ποτήριόν σου μεθύσκον με ὡσεὶ κράτιστον»⁴ κ.ἄ., πού «ἐφάλλοντο σέ ὅλες τίς λειτουργίες, ἀσχέτως ἐορτῆς, ἀφοῦ θέμα των ἦταν ἡ θεία κοινωνία»⁵. Τό πρῶτο ἀπό τά προαναφερθέντα ἀναφέρεται σέ μία ἀπό τίς Μυσταγωγικές Κατηχήσεις τοῦ ἀγίου Κυρίλλου Ἱεροσολύμων ὡς φαλλόμενο στήν Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων: «Μετὰ ταῦτα (“Τὰ ἄγια τοῖς ἀγίοις” δηλαδή) ἀκούετε τοῦ φάλλοντος μετὰ μέλους θείου προτρεπο-

μένου ὑμᾶς εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν ἀγίων μυστηρίων καὶ λέγοντος: “Γεύσασθε καὶ ἴδετε, ὅτι χρηστός ὁ Κύριος”»⁶.

Σέ ἓνα ἄλλο κείμενο τῆς ἴδιας περιόδου, αὐτό τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν, ὁ 33^{ος} ψαλμός, «Εὐλόγησω τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ...», ἀπό τόν ὁποῖον προέρχεται ὁ στίχος «Γεύσασθε καὶ ἴδετε...», φέρεται φαλλόμενος ὀλόκληρος κατὰ τὴν κοινωνία ὄλων⁷. Δέν εἶναι μάλιστα τυχαῖο τό ὅτι ὁ ἐν λόγῳ ψαλμός ὑπάρχει ὡς ὑποτυπῶδες Κοινωνικό στήν Ἀκολουθία τῶν Τυπικῶν (παλαιά τάξη ἰδιωτικῆς κοινωνίας σέ κοινότητες χωρὶς ἱερέα γιὰ τὴν ἀναπλήρωση τῆς θείας Λειτουργίας)⁸, ἀλλά καὶ ὡς Κοινωνικό στήν Ἀκολουθία τῆς Προηγιασμένης, ἡ ὁποία διασώζει ἀρχαῖα στοιχεῖα ἐντός τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς⁹.

Ἡ ὡς ἄνω μαρτυρία τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν, ἀλλά καὶ ἄλλες, ὅπως αὐτὴ τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου¹⁰, ἐπιβεβαιώνουν ὅτι τό Κοινωνικό ἀρχικά ἦταν ὀλόκληρος ψαλμός, φαλλόμενος ἀντιφωνικά κατὰ στίχον ἢ ἀκόμη στιχολογούμενος μέ ἐφύμνιο σέ κάθε στίχο τό «Γεύσασθε καὶ ἴδετε...» ἢ τόν ὅποιο κοινωνικό στίχο ἄλλου ψαλμοῦ. Τό ὅτι τό Κοινωνικό κά-

λυπτε τόσο τήν κοινωνία τῶν ἱερέων ἐντός τοῦ Βήματος, ὅσο καί τῶν πιστῶν ἐκτός αὐτοῦ, φαίνεται ἀπό τή δομή τοῦ κειμένου τῆς θείας Λειτουργίας, στό ὁποῖο ἀρχικά δέν ὑπῆρχε οὔτε ἡ πρόσκληση «Μετά φόβου Θεοῦ...», οὔτε ἡ ἐπισφραγίζουσα τή θεία Κοινωνία εὐλογία «Σῶσον, ὁ Θεός τόν λαόν σου...»¹¹. Σύμφωνα δέ μέ πληροφορία τοῦ Πασχαλίου Χρονικοῦ τοῦ ἔτους 624, «μετά τὸ μεταλαβεῖν πάντας τῶν ἀγίων μυστηρίων... καί ψαλθῆναι τὸν τελευταῖον στίχον τοῦ κοινωνικοῦ (ἐτυπώθη) λέγεσθαι καί τοῦτο τὸ τροπάριον “Πληρωθήτω”»¹². Ὅπως χαρακτηριστικά σημειώνει ὁ Παναγιώτης Τρεμπέλας, «ἐκ τοῦ χωρίου τούτου πληροφοροῦμεθα, ὅτι τὸ Κοινωνικόν παρετείνετο οὐ μόνον κατὰ τήν κοινωνίαν, ἀλλά καί κατὰ τήν διανομήν τῶν εὐλογιῶν, τήν ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τήν διανομήν τοῦ ἀντιδώρου»¹³.

Εἶναι γεγονός ὅτι ὅσον ἀφορᾶ στήν ὕστερη ἐξέλιξη τοῦ Κοινωνικοῦ συνέβησαν οἱ ἐξῆς ἀλλαγές:

Α) Ἐμπλουτίσθηκε ἡ σχετική θεματολογία μέ νέα Κοινωνικά γιά τίς μεγάλες ἑορτές, τή νεκρώσιμη Ἀκολουθία, τὰ Ἐγκαίνια, τίς ἡμέρες τῆς Ἑβδομάδος. Τά Κοινωνικά αὐτά εἶναι ἢ ψαλμικοί στίχοι, ὅπως π.χ. «Εἰς πᾶσαν τήν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν...»¹⁴, ἢ ἄλλοι βιβλικοί στίχοι μέ εὐχαριστιακό περιεχόμενο, ὅπως «ὁ τρώγων μου τήν σάρκα καί πίνων μου τὸ αἶμα ἐν ἐμοὶ μένει καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ»¹⁵ τῆς ἑορτῆς τῆς Μεσοπεντηκοστῆς, ἢ ἐλεύθερες ὑμνογραφικές συνθέσεις προφητικές γιά τή θεία μετάληψη, ὅπως τὸ Κοινωνικὸ τοῦ Πάσχα «Σῶμα Χριστοῦ μεταλάβετε, πηγῆς ἀθανάτου γεύσασθε»¹⁶.

Β) Ὁ κοινωνικός στίχος αὐτονομήθηκε ἀπὸ τὸν ὅλο ψαλμὸ καί «μετετράπη σέ ἀργό μουσικὸ μάθημα κατὰ τίς αἰσθητικές ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς»¹⁷. Ἡ ἐξέλιξη αὐτῆ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά δημιουργηθεῖ μετὰ τὸν 14^ο αἰ. ἡ μεγαλύτερη «ἐνότητα ὁμοειδῶν συνθέσεων τοῦ Παπαδικοῦ μέλους... Αὐτὸ εἶχε σάν συνέπεια τήν διαμόρφωση μιᾶς διμεροῦς μελικτῆς μορφῆς τοῦ Κοινωνικοῦ· τὸ πρῶτο μέρος μία λιτὴ πλατεῖα μελωδία πάνω στίς λέξεις τοῦ στίχου, σχετικὰ σύντομη, καί τὸ δεύτερο μέρος μία μελισματικὴ ψαλμῶδηση τῶν τριῶν Ἀλληλουῖα, μέ ἀνάταση μελωδίας καί μέ ἐπιβολὴ ἠχημάτων ὅχι κρατημάτων ἐδῶ, γιά ν' ἀποπληρωθῇ ὁ χρόνος τῆς ἐτοιμασίας τῆς μεταλήψεως»¹⁸.

Γ) Γιά διάφορους λόγους ἡ ψαλμωδία τοῦ Κοινωνικοῦ περιορίσθηκε στὸν χρόνο πού διαρκεῖ ἡ κοινωνία τῶν ἱερέων. Ἡ μὴ συμμετοχὴ τῶν πιστῶν π.χ. στή θεία μετάληψη, ἡ μετάθεση τοῦ κηρύγματος αὐτῆ τήν ἱερὴ στιγμή καί ἡ μετάθεση τῆς θείας κοινωνίας κατὰ τίς ἑορτές μετὰ τήν ἀπόλυση τῆς θείας Λειτουργίας εἶχαν ὡς συνέπεια νά λησμονηθεῖ ἡ ἀρχαία παράδοση πού θέλει τή συνεχῆ ψαλμωδία τοῦ ὠραίου αὐτοῦ εὐχαριστιακοῦ ψαλμωδήματος ἕως ὅτου ὀλοκληρωθεῖ ἡ μετάληψη καί τοῦ τελευταίου πιστοῦ.

Ἡ μεταγενέστερη καί μὴ σωστὴ λοιπὸν διάκριση τῆς κοινωνίας τῶν ἱερέων ἀπὸ αὐτῆ τῶν πιστῶν εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα οἱ φάλτες νά ξεκινοῦν μέ τὸ Κοινωνικὸ τῆς ἡμέρας καί νά ὀλοκληρώνουν μέ τὸ Κοινωνικὸ τῆς Μεγάλης Πέμπτης «Τοῦ δείπνου σου τοῦ μυστικοῦ...», «ταιριαστό ὅπωςδῆποτε, κατὰ τὸν Ἰωάννη Φουντούλη, ἀλλὰ ἀνίκανο νά καλύψῃ κατὰ ἓνα ἐπάξιο τρόπο ὅλον τὸν ἀπαιτούμενο

χρόνο για τήν προσέλευσι στήν θεία κοι-
ωνία πολλῶν πιστῶν»¹⁹. Σέ καμία πάν-
τως ἀπό τίς Διατάξεις τῆς θείας Λει-
τουργίας δέν φέρεται ὡς Κοινωνικό τό-
τροπάριο «*Τοῦ δείπνου σου τοῦ μυστι-
κοῦ...*» γιά τίς Κυριακές ἤ ἄλλη μέρα
ἐκτός τῆς Μ. Πέμπτης, ὅποτε καί ψάλλε-
ται καί ὡς Χερουβικό καί ἀντί τοῦ
«*Εἶδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν...*». Εἶναι
ἐνταγμένο ἐπίσης στήν Ἀκολουθία τῆς
Μεταλήψεως, ἡ ὁποία δέν ἀποτελεῖ δο-
μικό στοιχεῖο τῆς θείας Λειτουργίας²⁰,
ἀλλά τμῆμα τῆς συνηθίζεται νά λέγεται
ἀπό τούς ἱερεῖς τήν ὥρα πού προετοιμά-
ζονται γιά τή θεία μετάληψη²¹. Ὡς τρο-
πάριο προετοιμασίας μόνο τῶν ἱερέων
τό «*Τοῦ δείπνου σου τοῦ μυστικοῦ...*»
μαρτυρεῖται καί στή Διάταξη τοῦ Δημ.
Γεμιστοῦ²².

Τό ἰσχύον Ἱερατικό τῆς Ἐκκλησίας τῆς
Ἑλλάδος κρατᾷ τή νεώτερη συνήθεια τήν
ὥρα τῆς Κοινωνίας τῶν ἱερέων νά ψάλ-
λεται «*τό ὠρισμένον Κοινωνικόν*» καί
κατά τήν κοινωνία τῶν πιστῶν νά ψάλ-
λουσιν οἱ χοροὶ «*Τοῦ δείπνου σου τοῦ
μυστικοῦ*»²³. Τό ἴδιο ἀναφέρεται καί στό
νεοτυπωθέν «*Σύστημα Τυπικοῦ*». Κα-
ταγράφεται δηλαδή ἡ ἐπικρατήσασα συ-
νήθεια κατά τήν ὁποίαν ἀπό τούς κοινω-
νικούς ψαλμικούς στίχους «*διετηρήθη
μόνον τό ἐφύμνιον ψαλλόμενον ἅπαξ εἰς
ἀργόν μέλος καί μόνον κατά τήν διάρ-
κειαν τῆς κοινωνίας τῶν κληρικῶν, ἐνῶ
κατά τήν προσέλευσιν τοῦ λαοῦ ψάλλε-
ται συνήθως τό “τοῦ δείπνου σου τοῦ
μυστικοῦ”*»²⁴.

Σέ κάθε περίπτωση ἡ «*κατά κόρον*»
χρήση τοῦ ἐν λόγῳ τροπαρίου ὡς Κοινω-
νικοῦ ἐκτός τῆς Μ. Πέμπτης σχολιάστη-
κε καί κατά τό Γ΄ Πανελλήνιο Λειτουργι-

κό Συμπόσιο Στελεχῶν Ἱ. Μητροπόλε-
ων. Στό Συμπόσιο αὐτό ἔγινε λόγος γιά
τή μεγαλύτερη ἀκόμη ἀταξία πού συμ-
βαίνει τήν ὥρα τοῦ Κοινωνικοῦ, νά ψάλ-
λονται δηλαδή εὐκαίρως ἀκαίρως ἄσχε-
τοι ὕμνοι, πολλά κοινωνικά μαζί, πολυέ-
λεοι, καταβασίες, δοξαστικά, καθίσματα,
καί τό ποιητικό ἔργο τοῦ ἁγίου Νεκταρί-
ου «*Ἄγνη Παρθένε, Δέσποινα...*». Ἔχει
συμβεῖ νά ἀκουσθεῖ ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ,
ἡμέρα χαρᾶς καί Ἀνάστασης, ἀκόμη καί
τό «*Ἐπί τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος ἐκεῖ
ἐκαθίσασαμεν καί ἐκλαύσαμεν...*».

Ἐξ ἀφορμῆς ὅλων αὐτῶν ἀκούγεται
ἐπίκαιρος, εὐστοχος καί ἀναγκαῖος ὁ λό-
γος τοῦ μακαριστοῦ Καθηγητοῦ Ἰωάννη
Φουντούλη· «*Ὁ κίνδυνος –γράφει– νά
ἀλωθεῖ τό Κοινωνικό εἶναι ἐμφανῆς καί ἡ
ἀνάγκη λήψεως ἐπειγόντων μέτρων συγ-
κρατήσεως τῆς παραδόσεως εἶναι ἄμε-
ση*»²⁵. Ἡ ἀπάντηση στήν πραγματικότητα
αὐτή πού ἀναμφίβολα ἀποδυναμώνει τό
νόημα καί τή σπουδαιότητα τοῦ Κοινωνι-
κοῦ δέν εἶναι παρά ἡ στροφή στόν παρα-
δοσιακό δρόμο, σύμφωνα μέ τόν ὁποῖο
καλόν εἶναι νά ψάλλονται κάθε φορά οἱ
καθωρισμένοι ψαλμοί, ἤ ἄλλες ὕμνογρα-
φικές καί εὐχαριστιακοῦ περιεχομένου
συνθέσεις κατ’ ἀντιφωνίαν στίχο-στίχο,
μέ ἐφύμνιο τόν προκρινόμενον κοινωνικό
στίχο, ὅπως π.χ. «*Γεύσασθε καί ἴδετε...*»,
στήν Προηγιασμένη, «*Αἰνεῖτε τὸν Κύ-
ριον...*» γιά τίς Κυριακές κ.λπ. Ὁ ἄλλος
τρόπος εἶναι νά ψάλλονται οἱ κοινωνικοί
στίχοι σέ ἀργό μέλος, ὅπως γιά αἰῶνες
τούς ἔχουν μελοποιήσει μεγάλοι καί
σπουδαῖοι μουσικοί συνθέτες τῆς Ἐκκλη-
σίας μας. Ἡ κάλυψη μέ τό ἴδιο Κοινωνι-
κό, τόσο τῆς κοινωνίας τῶν ἱερέων, ὅσο
καί τῶν πιστῶν, εἶναι αὐτονόητη.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ : 1. Βλ. Ίωάν. Μ. Φουντούλη, *Ἀπαντήσεις εἰς λειτουργικὰς ἀπορίας*, Γ', ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 21991, σσ. 92-97. Τοῦ ἰδίου, *Ἀπαντήσεις εἰς λειτουργικὰς ἀπορίας* Ε', Ἀθήνα 2003, σ.43. 2. *Ψαλμ.* 33,9. 3. *Ψαλμ.* 115,4. 4. *Ψαλμ.* 22, 5. 5. Ίωάν. Μ. Φουντούλη, ὁ.π., Γ', σ. 93. 6. *Μυσταγωγικὴ Κατήχησις* Ε', Sources Chrétiennes 126, 168-170 (PG 33, 1124C). 7. «*Ψαλμὸς δὲ λέγέσθω λγ' ἐν τῷ μεταλαμβάνειν πάντας τοὺς λοιποὺς*». Βιβλίον Η', 13, PG 1, 1109. Βλ. καὶ Παν. Ν. Τρεμπέλα, *Αἱ τρεῖς Λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας*, Ἀθήναι 1982, σ.147. 8. Ίωάν. Μ. Φουντούλη, *Λειτουργικὴ Α' Εἰσαγωγή στὴ θεία Λατρεία*, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 179. 9. Ίωάν. Μ. Φουντούλη, *Ἀπαντήσεις....* Ε', σ.43. Βλ. καὶ Παναγιώτῃ Ἰ. Σκαλτσῆ, «Ἀρχαῖκά στοιχεῖα στὴ θεία Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων Δώρων», ἐν *Λειτουργικῆς Μελέτες* II, ἔκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 236. 10. *Retract.* II, II, PL 32, 634. 11. Ίωάν. Μ. Φουντούλη, *Ἀπαντήσεις....* Δ', Ἀθήνα 1994, σ.127. 12. PG 92, 1001. Βλ. καὶ Ἰωάννου Μ. Φουντούλη, ὁ.π., σ.127. 13. Παν. Ν. Τρεμπέλα, ὁ.π., σ. 147. 14. *Ψαλμ.* 18, 5. 15. *Ψαλμ.* 6, 56. 16. Βλ. Ίωάν. Μ. Φουντούλη, *Ἀπαντήσεις....* Γ', σ.93. Βλ. καὶ Γεωργίου Βιολάκη, *Τυπικὸν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃς Ἐκκλησίας*, ἔκδ. Σαλίβερος ἄ.ἔ., σσ. 38-40. Οἰκονόμου Γεωργίου Ρήγα, *Τυπικὸν [Λειτουργικὰ Βλατάδων 1]*, Θεσσαλονίκη 1994, σσ.129-130. Κωνσταντίνου Παπαγιάννη (Πρωτοπρεσβυτέρου), *Σύστημα Τυπικοῦ τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2006, σσ.90-92. 17. Ίωάν. Μ. Φουντούλη, *Λειτουργικὴ Α'...* σ. 244. Τοῦ ἰδίου, *Ἀπαντήσεις....* Ε', σ. 44. 18. Γρηγορίου Στάθῃ, «Ἡ φαλτικὴ ἔκφρασις τοῦ μυστηρίου τῆς Θεῆς Εὐχαριστίας», ἐν *Τὸ μυστήριον τῆς Θεῆς Εὐχαριστίας. Πρακτικὰ Γ' Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων*, Ἀθήνα 2004, σσ.271-272. 19. Ίωάν. Μ. Φουντούλη, *Ἀπαντήσεις....* Γ', σ.92. 20. Ίωάν. Μ. Φουντούλη, *Λειτουργικὴ Α'...* σ.245. 21. *Ἱερατικόν*, ἔκδ. τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2002, σ.137. 22. Aleksej Dimitrievskij, *Opisanie Liturgitseskich Rukopisej*, II, Εὐχολόγια, Κίεβο 19101 (φωτ. ἀντ. 1965), σ. 316, σχ.1: «*Καὶ κόψαντες ἀμφοτέροι ἐμπροσθεν τῆς ἁγίας τραπέζης, εὐχονται καθ' ἑαυτοὺς λέγοντες· τοῦ δείπνου σου τοῦ μυστικοῦ, εἶτα πιστεύω, Κύριε, καὶ ὁμολογῶ...*». 23. *Ἱερατικόν*, σσ. 136, 140. 24. Κων. Παπαγιάννη (Πρωτοπρεσβυτέρου), ὁ.π., σ.90. 25. Ίωάν. Μ. Φουντούλη, «*Τελετουργικὴ προσέγγισις τῆς θείας Λειτουργίας*», ἐν *Τὸ μυστήριον τῆς Θεῆς Εὐχαριστίας...*, σ.174.

*Πομπή κηδεῖας ἔξω ἀπὸ τὸν Μητροπολιτικὸ Ναὸ τῆς Παναγίας Ἐλεούσας
(Henri Bell, Tour du Monde)*

Τελώνου και Φαρισαίου (Απόστολος)

Πρωτ. Γεωργίου Δορμπαράκη

Έφημ. Ί. Ν. Άγίας Παρασκευής Καλλιπόλεως, Ί. Μ. Πειραιώς

«Σὺ δὲ μένε ἐν οἷς ἔμαθες καὶ ἐπιστώθης» (Β΄ Τιμ. 3, 14)

ΗΠΡΟΒΟΛΗ ἀπὸ τὸν ἀπόστολο Παῦλο στὸν μαθητὴ καὶ συνεργάτη του Τιμόθεο τῆς ἐν δοκιμασίαις καὶ θλίψεσι προσωπικῆς του ζωῆς χάριν τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ προτροπὴ του νὰ παραμένει αὐτὸς σέ ὅ,τι ἔμαθε καὶ βεβαιώθηκε προσωπικά ἀπὸ τὸν ἴδιο καὶ ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή προκειμένου νὰ ἐπιτύχει τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ σωτηρία του, ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενο τοῦ μικροῦ ἀποστολικοῦ ἀναγνώσματος πού ἡ Ἐκκλησία μας ἔχει θέσει κατὰ τὴν ἑναρξη τοῦ εὐλογημένου Τριωδίου, τὸ ὁποῖο θὰ ἐκβάλει στό Πάθος καὶ τὴν Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου. «Σὺ δὲ μένε ἐν οἷς ἔμαθες καὶ ἐπιστώθης»: σὺ δὲ μένε ἀκλόνητος σ' ἐκεῖνα πού ἔμαθες καὶ βεβαιώθηκες γιὰ τὴν ἀλήθεια τους ἀπὸ τὴν προσωπική σου πείρα.

1. Ὁ ἀπόστολος εἶναι ἀπόλυτα ρεαλιστής. Τὸ τίμημα γιὰ τὴ χριστιανοσύνη ἑνὸς πιστοῦ ἀνθρώπου εἶναι οἱ διωγμοὶ καὶ τὰ παθήματα πού θὰ ὑποστῆι χάριν ἀκριβῶς τῆς πίστεώς του. «Οἷους διωγμοὺς ὑπήνεγκα», θὰ πεῖ μεταξύ ἄλλων, γιὰ νὰ γενικεύσει: «Καὶ πάντες οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ διωχθήσονται». Ζητεῖς νὰ ἀκολουθήσεις τὸν Χριστό; Ἐτοιμάσου νὰ βρεῖς τὸν κόσμον ἐνάντιο σέ σένα καταδιώκοντάς σε. Γιατί; Διότι ἀκολουθεῖς Ἐκεῖνον, ὁ Ὅποιος

«εἰς τὰ ἴδια ἤλθε καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον». Ὅχι δὲ μόνον δέν Τόν ἀποδέχτηκαν, ἀλλὰ Τόν πολέμησαν καὶ Τόν σταύρωσαν καὶ Τόν θανάτωσαν. «Ἦν γὰρ πονηρὰ αὐτῶν τὰ ἔργα», κατὰ συνέπεια δέν ἄντεχαν τὸ φῶς Του πού ἀποκάλυπτε τὴ σκοτεινιά τῶν ἁμαρτωλῶν ἔργων τους. Ἐτσι ὅποια στάση κράτησε ὁ κόσμος πού περιέπεσε στὴν ἁμαρτία ἀπέναντι στὸν ἐνανθρωπήσαντα Θεό, τὴν ἴδια στάση κρατεῖ κι ἀπέναντι στοὺς μαθητὲς καὶ ἀκολούθους Του. Ὁ Κύριος τὸ εἶχε ἀποκαλύψει. «Εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν καὶ ὑμᾶς διώξουσιν».

2. Ἐτσι ὁ ἀπόστολος στοιχώντας στὸν Χριστό προτείνει στὸν Τιμόθεο ζωὴ πού ἀποτελεῖ πρόκληση γιὰ τὴ λογικὴ τοῦ κοσμικοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἔχοντας διαγράψει τὸν Θεό ἀπὸ τὴ ζωὴ του ἐπιζητεῖ στὸν κόσμον τοῦτο τὴν ἄνεση, τὴν ἀποδοχὴ, τὴ δύναμη τοῦ πλοῦτου, τὴν κυριαρχία, ὅ,τι δηλαδή συνιστᾶ τὴν ἴδια τὴν ἁμαρτία καὶ τὴν ὑποδούλωση στὸν Πονηρό. Ἀκόμη περισσότερο: ἡ ἁμαρτωλὴ αὐτὴ κατάστασή του αὐξάνεται χωρὶς σταματημό, γιὰτί «πονηροὶ ἄνθρωποι καὶ γόητες προκόφουσιν ἐπὶ τὸ χεῖρον, πλανῶντες καὶ πλανώμενοι». Καμμία μεσσιανικότητα ὡς προσδοκία καλλιτέρευσης τοῦ κόσμου ἀπὸ μόνου του δέν χαρακτηρίζει τὰ λόγια τοῦ ἀποστόλου.

Ὁ κόσμος θά χειροτερεύει ὀλοένα καί περισσότερο.

Ὁ ἀπόστολος λοιπόν μέ ἀπόλυτη σαφήνεια περιγράφει τόν κόσμο μέσα στόν ὁποῖο πορεύεται ὁ χριστιανός: εἶναι κόσμος ὑπό τόν κοσμοκράτορα Διάβολο, μέσα στόν ὁποῖο φαίνεται ὅτι ὁ πιστός δέν ἔχει θέση. Ἄλλ' ἐνῶ ὁ κόσμος τῆς ἁμαρτίας θά ἐπιθυμεῖ νά ἀφανίσει τούς ἀκολουθούς τοῦ Χριστοῦ, δέν θά τά καταφέρνει, γιατί τελικῶς Αὐτός πού προσδιορίζει τά σύμπαντα μέχρι κεραίας εἶναι ἀκριβῶς ὁ Κύριος, ὁ Παντοδύναμος Θεός. *«Οἷους διωγμούς ὑπήνεγκα! Καί ἐκ πάντων με ἐρύσατο ὁ Κύριος»*. Νά λοιπόν ἡ πραγματικότητα τοῦ βίου τῆς πίστεως, στήν ὁποία προσανατολίζει τή σκέψη τοῦ Τιμοθέου ὁ ἀπόστολος Παῦλος: ἐκεῖ πού φαίνεται ὅτι ἡττᾶται ὁ πιστός ἀπό τίς δυνάμεις τοῦ σκότους, ἐκεῖ ἀκριβῶς ἀναδύεται τό φῶς τῆς παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ. Ὅ,τι συνέβη καί μέ τόν Χριστό πού φάνηκε ἐπί τοῦ Σταυροῦ ἀδύναμος καί ἡττημένος. Ἄλλ' ἐκεῖ φάνηκε καί ἡ ἀπόλυτη παντοδυναμία Του: ἀναστήθηκε τριήμερος.

3. Μέ τά προαναφερθέντα εἶναι κατανοητή ἡ προτροπή τοῦ ἀποστόλου στόν μαθητή του: *«σὺ μένε ἐν οἷς ἔμαθες καί ἐπιστώθης»*. Μέσα στόν κόσμο τῆς ἁμαρτίας καί τοῦ Πονηροῦ, ἐσύ, Τιμόθεε (καί συνεπῶς κάθε χριστιανέ), μήν παρασυρθεῖς, ἀλλά νά μένεις σταθερός. Σέ τί; Στήν πίστη τοῦ Χριστοῦ πού διδάχθηκες ἀπό ἐμένα πού γνώρισα ἐμπειρικά τόν Κύριο καί εἶσαι βεβαιωμένος γιά

τήν ἀλήθεια τῆς ἐμπειρίας μου αὐτῆς, καί στά ἱερά γράμματα τά δοσμένα ἀπό τόν Θεό, πού ἔχουν τή δύναμη νά σε κάνουν σοφό ὥστε νά κερδίσεις τή σωτηρία σου ἐν Χριστῷ. Ἔτσι ἡ μαρτυρία καί ἡ πρόσκληση τοῦ ἀποστόλου γιά σωτηρία ὡς σχέση μέ τόν Χριστό εἶναι ἡ πιστότητα στήν παράδοση. Τήν παράδοση πού ἀναφέρεται στίς Ἁγίες Γραφές καί τή ζωντανή βίωση τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ ἀπό τούς πραγματικά πιστούς Του. Ἁγία Γραφή, ζωή τῶν ἁγίων. Αὐτό δέν εἶναι ἡ ζωή τῆς Ἐκκλησίας;

4. Μιλοῦμε ἔτσι ἀπό τήν ἄποψη αὐτή γιά Παράδοση πού ἔχει τή ζωντανία τῆς παρουσίας τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ καί φανερώνει τόν Χριστό *«ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ»* σέ κάθε ἐποχή· λοιπόν γιά μία Παράδοση ὡς πιστότητα στό παρελθόν, πού ἐκβάλλει ὅμως ἀδιάκοπα στό ἐκάστοτε παρόν, πού σημαίνει ὅτι ἡ Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας δέν ἔχει καμμία σχέση μέ συντηρητισμούς καί στείρες παρελθοντικές προσκολλήσεις, ἀλλ' εἶναι *«δύναμις καί ἀγάπη καί σωφρονισμός»*.

Σέ κόσμο πού μοιάζει μέ φουσκωμένο ποτάμι καί στό διάβα του παρασύρει τά πάντα ὀδηγώντας τα στό βάραθρο, τό μόνο σταθερό σημεῖο πού μπορεῖ νά κρατήσῃ τόν ἄνθρωπο γιά νά ζήσει τήν παρουσία τοῦ Χριστοῦ ὡς Σωτῆρος εἶναι ἡ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας. Ὅ,τι λέει ὁ ἀπόστολος στόν μαθητή καί συνεργάτη του Τιμόθεο, τό ἴδιο λέει καί σήμερα. Ἔχουμε σημεῖο ἀναφορᾶς. Ἄς τό κρατοῦμε χωρίς ταλαντεύσεις.

Κυριακή 4 Φεβρουαρίου 2018,
Ἄσώτου (Α΄ Κορ. 6,12-20)Ἄρχιμ. Παντελεήμονος Τσορμπατζόγλου
Ἰ. Προϊσταμένου Ἱ.Ν. Ἀγ. Ἀναργύρων Ψυρρή

«**Κ**ΥΡΙΑΚΗ τοῦ Ἄσώτου» καί τό ἀποστολικό ἀνάγνωσμα εἶναι ἀπό τήν Α΄ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολή τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Αναφέρεται στό μεγάλο πρόβλημα τῆς πρακτικῆς ἐλευθερίας τοῦ Χριστιανοῦ. Κατά τή ρωμαϊκὴ ἀντίληψη, αὐτός πού ἦταν κύριος ἑνός πράγματος εἶχε τό δικαίωμα ὄχι μόνον τῆς χρήσεως, ἀλλά καί τῆς καταχρήσεως, δηλαδή ἀφοῦ τό σπίτι εἶναι δικό μου μπορῶ νά τό κάνω ὅ,τι θέλω, μέχρι καί νά τό κάψω! Ἐπίσης, ἀφοῦ ἡ γυναίκα καί τά παιδιά εἶναι δικά μου, μπορῶ νά τούς πουλήσω καί γιά δούλους ἃν χρειάζομαι χρήματα γιά νά ξεπληρώσω τά χρέη μου!

Ἡ καταχρηστικὴ αὐτὴ συμπεριφορὰ εἶχε προεκτάσεις καί στήν ἠθικὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων μέ συνέπεια νά ἐξισώνουν ὅλες τίς ἀνάγκες, δίχως διάκριση καί ἐνδοιασμό. Γιά παράδειγμα, ὑπογραμμίζεται ἀπὸ τόν Ἀπόστολο Παῦλο πὼς οἱ «φιλοσοφοῦντες» τῆς ἐποχῆς διεκήρυτταν ὅτι, ὅπως ἡ χρησιμότητα τοῦ στομαχοῦ εἶναι νά ἐπεξεργάζεται τά φαγητά, ἔτσι καί ἡ χρῆση τοῦ σώματος εἶναι γιά τίς ἡδονικὲς ἀπολαύσεις. Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ, ἡ ὁποία ἦταν διάχυτη καί ἀκουγόταν πολὺ συχνά, πιθανῶς νά προκαλοῦσε σύγχυση καί κλονισμό στούς νεοφώτιστους Χριστιανούς, γι' αὐτό ἀντιμετωπίζεται ἀπὸ τόν ἀπόστολο κατὰ τρόπο

ἀποτελεσματικό, κάνοντας διάκριση μετὰ τῶν δύο διαφορετικῶν καταστάσεων. Ἐξηγεῖ λοιπόν μέ ἐπιχειρήματα ὅτι δέν εἶναι στό ἴδιο ἐπίπεδο τό φαγητό καί τό σῶμα, τό ὁποῖο καλεῖται νά ὑπηρετήσῃ τό πρῶτο.

Τό φαγητό εἶναι ἀναγκαῖο γιά τή συντήρηση τοῦ ἀνθρώπου. Φυσικά, τό φαγητό καί τά σχετικὰ ὄργανα θά εἶναι ἄχρηστα στήν κατάσταση πού θά προκύψει μετὰ τήν Ἀνάσταση τῶν νεκρῶν. Ἀλλά ἡ πορνεία, δηλαδή ἡ καταχρηστικὴ διαχείριση τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος μέ τὴν ἀλόγιστη χρῆση τῶν σωματικῶν ἀπολαύσεων, ἀφορᾷ σέ ἄλλη διάσταση τοῦ ἀνθρώπου, διότι ἔχει συνέπειες πού ξεφεύγουν ἀπὸ τά στενὰ ὄρια τῆς ζωῆς αὐτῆς καί ἔτσι συνιστᾷ κάτι διαφορετικό ἀπὸ τά προηγούμενα.

Ἡ χρῆση καί ἡ διαχείριση τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, μᾶλλον τοῦ ἀνθρώπου γενικά, σχετίζεται ἄμεσα μέ τὴ θεολογία πού τίς ὑποβαστάζει, ἢ μέ ἄλλα λόγια τό πλαίσιο πού ἔχουμε ἀποδεχθεῖ στή ζωὴ μας, τί ἰδέα ἔχουμε γιά τόν ἄνθρωπο καί τὴ σχέση του μέ τόν Θεό. Ἄν πιστεύουμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος πλάστηκε μέ ἰδιαίτερη φροντίδα ἀπὸ τόν Θεό καί ἀποτελεῖ τὴν κορωνίδα τῆς δημιουργίας προικισμένος μέ ὅλα ἐκεῖνα τα χαρίσματα πού τόν καθιστοῦν βασιλέα τῆς κτίσεως, τότε δέν μπορούμε νά ἔχουμε κα-

ταχρηστική αντίληψη για τή ζωή μας και τή δημιουργία· δέν είναι δική μας ή ζωή και τό σῶμα μας, ὅπως δέν είναι δική μας ή γῆ και ὁ κόσμος· εἶναι δανεικά κι ἐμεῖς ἐνοικιαστές!

Στή διαφορετική αὐτή θεολογική προοπτική θέτει ὁ ἀπόστολος Παῦλος τήν ὀντολογική διαφορά τοῦ Εὐαγγελίου μέ τή «φιλοσοφία» τῶν συγχρόνων του πού ἀναφέρθηκε. Διακρίνει ὅτι ὑπάρχει ἀγεφύρωτο χάσμα ἀνάμεσα στήν αντίληψη ὅτι «ὄλα εἶναι δικά μου και τά κάνω ὅ,τι θέλω» και στήν πίστη ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι πλᾶσμα τοῦ Θεοῦ μέ εὐθύνες και ὑποχρεώσεις ἔναντι τοῦ Δημιουργοῦ Του, τοῦ ἑαυτοῦ του και τοῦ κόσμου ὅλου.

Ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν Θεό και πολύ περισσότερο ἡ ἀναδημιουργία μέ τήν Ἐναθρώπιση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πού ἀποκαθιστᾶ τήν οἰκογένεια τοῦ Θεοῦ και προσφέρει τή σωτηρία σέ ὅλους μέ τήν Σταυρική θυσία Του, ἀναδεικνύουν τή μοναδικότητα τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τοῦ Θεοῦ. Ἡ σχέση αὐτή σχηματικά θά μπορούσε νά παρομοιασθεῖ μέ τόν Ναό τοῦ Θεοῦ και τόν πιστό. Στόν Ναό δέν ὑπάρχει χῶρος παρά μόνον γιά τή λατρεία τοῦ Θεοῦ· ἔτσι και στή ζωή τοῦ Χριστιανοῦ και στόν ναό τοῦ σώματός του δέν ὑπάρχει χῶρος γιά ἄλλους θεούς!

Ἡ παρατήρηση τοῦ Παύλου, ὅτι κι ἂν ὄλα μοῦ ἐπιτρέπονται, ὄλα ὁμως δέν μέ συμφέρουν, συνιστᾶ μία σκληρή διαπίστωση τῆς καθημερινῆς ζωῆς· πόσοι συνάνθρωποί μας, ἂν και θεωρητικά

ἔχουν κάθε δικαίωμα νά φᾶνε και νά πιοῦν ὅ,τι θέλουν, πρακτικά ἀδυνατοῦν γιά λόγους ὑγείας. Ἔτσι και γιά λόγους πνευματικῆς ὑγείας ἀποφεύγουμε πολλά πού βλάπτουν, γιά παράδειγμα φιλίες, σχέσεις, συνήθειες. Πράγμα πού ἀποδεικνύει ὅτι ἡ μεγαλύτερη τῶν ἀρετῶν εἶναι ἡ διάκριση, νά γνωρίζεις τί νά κάνεις και πότε νά τό κάνεις, κάτι πού δείχνει πνευματική ὀριμότητα.

Συνεπῶς, ἡ λατρεία πού ἀναπέμπεται ἀπό τόν Χριστιανό πρὸς τόν Θεό εἶναι συνολική, δηλαδή μέ ὄλο τόν ἑαυτό μας, ἀφοῦ κι ἡ σωτηρία τοῦ Χριστοῦ ἀπευθύνεται σέ ὄλον τόν ἄνθρωπο. Δέν ἀνήκουμε λοιπόν στόν ἑαυτό μας, ἀλλά στόν Κύριό μας πού μᾶς ἀπελευθέρωσε ἀπό τά δεσμά τῆς ἁμαρτίας και μᾶς χάρισε τή ζωή Του.

Μέ τήν προοπτική αὐτή ὄλες οἱ δραστηριότητες τοῦ Χριστιανοῦ ἀποκτοῦν ἄλλο νόημα και ἀποτελοῦν ὄλα ἀφορμές γιά δοξολογία τοῦ Θεοῦ. Αὐτό πού βιώνει ὁ Χριστιανός εἶναι ἡ ἐσωτερική κι ἡ ἐξωτερική ἰσορροπία μέ ἀποτέλεσμα νά χαίρεται τό κάθε τι και τήν κάθε ἡμέρα σέ ὄλο τό μεγαλεῖο τους.

Στόν λίγο χρόνο πού μᾶς ἀπολείπεται, ἄς ἐπιδείξουμε σοφία και σύνεση· νά χαιρόμαστε τήν κάθε ἡμέρα δίχως φοβίες, ἀνασφάλειες κι ἐξαρτήσεις, μέ τή βεβαιότητα ὅτι ὅταν χαίρονται τά παιδιά τοῦ Θεοῦ, μαζί τους χαίρεται κι ὁ Θεός. Ἡ, κατά πως λέγει ἡ παροιμία, «ὁ κόσμος ἀνήκει στόν Θεό κι αὐτός τόν νοικιάζει στούς τολμηρούς».

51. Βασικά θέματα τῆς Κατήχησης Ἡ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας

Πρωτ. Ἀλεξάνδρου Καριώτογλου

ΜΕ ΤΟ ΜΥΣΤΗΡΙΟ τοῦ Βαπτίσματος συνδύαζεται καί τό μυστήριο τοῦ Χρίσματος. Εἶναι λυπηρό ὅτι συχνά περνᾶ ἀπαρατήρητο, ἐπειδὴ τίς περισσότερες φορές δέν ἐξηγοῦμε τόσο στόν βαπτιζόμενο ὅσο καί στούς συμπαρισταμένους τή σημασία του. Στήν πραγματικότητα πρόκειται γιά τήν Πεντηκοστή τοῦ βαπτιζομένου. Μέ τόν ἴδιο τρόπο πού οἱ μαθητές τοῦ Κυρίου κατά τήν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς ἔλαβαν τά χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὥστε νά μποροῦν νά ξεκινήσουν τό ἔργο τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων, κατά τόν ἴδιο τρόπο καθένας πού βαπτίζεται ἐντάσσεται δηλαδή στήν ἐκκλησιαστική κοινότητα. Μέ τό ἅγιο Χρῖσμα λαμβάνει τά χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τά ὁποῖα ἐνεργοποιοῦνται καί μέ τόν τρόπο αὐτό ξεκινᾶ τό στάδιο τῆς προσωπικῆς του σωτηρίας, στάδιο πνευματικοῦ ἀγῶνα. Ἴσως νά ἀναρωτηθοῦμε πῶς ἓνα νήπιο νά ξεκινάει ἓνα τέτοιο δρόμο. Ἡ Ἐκκλησία μας τό θεωρεῖ ἰσοτιμιο μέλος της πού ἀπό αὐτή τήν ἡλικία, μέ τή βοήθεια τοῦ ἡ τῶν ἀναδόχων καί τῶν γονέων θά χρειαστεῖ σιγά-σιγά νά εἰσάγεται στό μυστήριο τῆς σωτηρίας, νά μαθαίνει ἀβίαστα νά οἰκαιοποιεῖται τή διδασκαλία τοῦ Κυρίου καί νά συνειδητοποιεῖ τή θέση του μέσα στό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ πού εἶναι ἡ Ἐκκλησία Του,

ὥστε νά μετέχει στό Μυστήριο τῆς θείας Εὐχαριστίας, τό Μυστήριο τῶν Μυστηρίων.

Τό μυστήριο τοῦ Χρίσματος τελεῖται μέ τόν καθαγιασμό τοῦ ἁγίου μύρου, τό ὁποῖο συντίθεται ἀπό λάδι ἐλιᾶς καί 57 πολύτιμα ἀρώματα. Ἡ παρασκευή τοῦ ἁγίου μύρου τελεῖται τή Μ. Πέμπτη ἀπό τόν ἴδιο τόν Πατριάρχη –κάτι πού ὑπογραμμίζει τή μεγαλωσύνη τοῦ μυστηρίου– καί μοιράζεται σέ ὅλες τίς ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες τοῦ κόσμου. Ἡ ἐπίκληση, ἀνάλογη μέ τήν ἐπίκληση τῆς Εὐχαριστίας, ζητεῖ ἀπό τόν Θεό Πατέρα τήν ἀποστολή τοῦ Πνεύματος καί τήν κάθοδό του ὡς «χρῖσμα βασιλικόν». Δέν πρόκειται γιά μιᾶ δύναμη πού πηγάζει ἀπό τό Πνεῦμα (ὅπως ἀναφέρουν οἱ λατίνοι), ἀλλά γιά τόν Χριστό, ὁ ὁποῖος ἔρχεται μέσα στό Πνεῦμα, τήν παρουσία του, γιά νά ἐπικοινωνήσει μαζί μας. Δέν πρόκειται γιά μιᾶ ἀπλή «χειροθεσία ἐπί τοῦ μετώπου», ἀλλά χρίση ὅλων τῶν μελῶν τοῦ σώματος, κατά τήν ὁποῖα ὁ πρεσβύτερος λέει: «σφραγίς δωρεᾶς Πνεύματος ἁγίου, ἀμήν». Ἔτσι ὁ βαπτισμένος «εἶναι ἀληθινά ἓνα ὀλοκληρωτικά χαρισματικό ὄν. Τό Χρῖσμα δέν εἶναι ἀπλῶς μιᾶ «βεβαίωσις» τῶν ὑποσχέσεων τοῦ βαπτίσματος· εἶναι αὐτό πού βάζει σέ κίνηση ὅλες τίς χαρισματικές δυνάμεις. Ἡ χρίση ἐμπνέεται ἀπό τίς ἱε-

ροπραξίες τῆς Π. Διαθήκης καί ἡ «χειροτονία», ἡ ἐπίθεση τῶν χειρῶν, περιέχεται μέσα στήν χρισματική εὐλογία»¹. Τό ἅγιο Χρῖσμα ἀνοίγει τόν βαπτιζόμενο στήν πληρότητα τῆς θεϊκῆς δημιουργίας, στήν ἀληθινή καθολικότητα τῆς ζωῆς. Εἶναι τό «πνεῦμα» τοῦ Θεοῦ, τό ὁποῖο μπαίνει στή ζωή μας καί τήν ἀγκαλιάζει μέ ἀγάπη, κάνοντας τόν βαπτιζόμενο πρόθυμο γιά τό θεϊκό ἔργο, γεμίζοντας τά πάντα μέ χαρά καί ἐλπίδα². Μέ τή δύναμη τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁ βαπτιζόμενος «ἐνδύεται Χριστόν», χριστοποιεῖται.

Ἄμεσως μετά γίνεται ἡ τριχοκουρία, τό κόψιμο τῶν μαλλιῶν σέ σχῆμα σταυροῦ, σημάδι πῶς ἡ ζωή πού ἀρχίζει τώρα ὁ βαπτισθείς εἶναι μιὰ ζωή προσφορᾶς καί θυσίας, μιὰ ζωή πού μεταμορφώνεται συνεχῶς σέ λειτουργία, σέ ἔργο Χριστοῦ.

Τελικά τό Εὐαγγέλιο πού διαβάζεται ἔχει ὡς κέντρο τά λόγια τοῦ Ἰησοῦ: «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη».

Ὁ Παῦλος Εὐδοκίμωφ σχολιάζει: «Τό κάλεσμα αὐτό, πού διαβάζεται κατά τό μυστήριο τοῦ χρίσματος, ἀπευθύνεται σέ κάθε βαπτισμένο. Σημαίνει πῶς, πλάι στους διαπιστευμένους ἀπό τήν Ἐκκλησία ἱεραποστόλους, κάθε νεοφώτιστος πού δέχτηκε τό χρῖσμα εἶναι ἕνας ἀπεσταλμένος, ἕνας «ἀποστολικός ἄνθρωπος», μέ τόν τρόπο του. Σ' ὅλη του τή ζωή, ὡς ἐσωτερικευμένη λειτουργία καί ὡς κατοικία τριαδική, καί μέ ὅλο του τό εἶναι, καλεῖται γιά τήν ἀδιάκοπη μαρτυρία. Στόν σκοπό αὐτό εἶναι ὀλοκληρωτικά ἀφιερωμένος: εἶναι ἱερεῦς τῆς ὀλότελα «καινῆς» ὑπάρξεως, ἀναφορά καί δῶρο στόν Κύριό του»³.

Εἶναι ἀνάγκη οἱ κατηχητές, πρεσβύτεροι καί λαϊκοί, νά γνωρίζουν τή θεολογική σημασία καί τούς συμβολισμούς πού ἐκθέσαμε, ὥστε νά μποροῦν νά τά ἐξηγοῦν στους κατηγουμένους καί στους ἀναδόχους, ὅπως ἐπίσης καί στους γονεῖς.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ: **1.** Παύλου Εὐδοκίμωφ, Ὁρθοδοξία, ἐκδ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 376. **2.** Ἀλεξάνδρου Σμέμαν, Γιά νά ζήση ὁ κόσμος, ἐκδ. Δωδώνη, Ἀθήνα 1970, σ. 123. **3.** Παύλου Εὐδοκίμωφ, ὄπ.π., σ. 384.

«Τό ἐν Λεβαδεῖα πλήρες (ἐξατάξιον) Δημοτικόν Σχολεῖον τῶν Θηλεῶν»

Ἡ ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας Ἰστῷ Θεοδικία καί αἰώνια κρίση

Δημήτρη Μαυρόπουλου

ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΣ ἐρώτημα πού διατρέχει τήν ἱστορία εἶναι ἡ σχέση τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ μέ τήν παρουσία τοῦ κακοῦ καί τῆς ἁμαρτίας μέσα στή Δημιουργία Του –εἴτε φυσικοῦ εἴτε ἠθικοῦ κακοῦ. Τό ἐρώτημα αὐτό ὀνομάστηκε «θεοδικία», ὄρος πού ὀφείλεται στόν γερμανό φιλόσοφο (καί μαθηματικό) Λάιμπνιτς, ὁ ὁποῖος δημοσίευσε ὁμότιτλο δοκίμιο τό 1710, ὅπου προσπαθεῖ νά δικαιώσῃ τόν ἀγαθό Θεό μέ ἀναφορά στό τελικό καλό πού θά ἐπικρατήσῃ. Στήν ἐκκλησιαστική γραμματεία ὁμόλογος εἶναι ὁ ὄρος «θεοκρισία» πού εἰσάγεται μέ τό ἔργο τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτη *Περί τῆς οὐράνιας ἱεραρχίας* (PG 3, 241B καί 333B).

Τή συζήτηση γιά τή «θεοδικία» καί τό περιεχόμενό της ἀνοίγει οὐσιαστικά τό βιβλίο τοῦ Ἰώβ, βυθίζοντάς μας στό μυστήριό της θείας Σοφίας. Ἡ στάση καί οἱ ἀπαντήσεις τοῦ «πολυάθλου» Ἰώβ, πού ἀπαντοῦν στίς ἐκ πρώτης ὄψεως δικαιολογημένες ἐνστάσεις τῶν φίλων καί τῆς γυναίκας του, πηγάζουν ἀπό πραγματική πίστη-ἐμπιστοσύνη στόν ἀγαθό Θεό, μιά πίστη πού προκύπτει ἀπό σχέση μαζί Του. Ὡς προφήτης μάλιστα, μέ τή βιβλική σημασία τοῦ ὄρου (= ὁ βλέπων), θά καταθέσῃ τήν τελική του μαρτυρία: «Οἶδα γάρ ὅτι ἀνάσος ἐστίν ὁ ἐκλύειν με μέλλων ἐπὶ γῆς, ἀναστήσει δὲ τὸ δέσμα

μου τὸ ἀναντλοῦν ταῦτα· παρὰ γάρ Κυρίου ταῦτά μοι συνετελέσθη, ἃ ἐγὼ ἐμαυτῷ συνεπίσταμαι, ἃ ὁ ὀφθαλμός μου ἐώρακε καί οὐκ ἄλλος, πάντα δέ μοι συνετελέσθη ἐν κόλπῳ» [= Γνωρίζω ὅτι εἶναι αἰώνιος αὐτός πού θά μέ ἐλευθερώσῃ ἐπὶ τῆς γῆς, καί θά ἀναστήσῃ τὸ σῶμα μου πού ὑποφέρει τά δεινά. Κατά παραχώρηση Κυρίου συνετελέσθησαν τά δεινά μου, πού ἐγὼ ὁ ἴδιος τά ἔζησα καί τά εἶδα καί αἰσθάνθηκα ὅλα αὐτά νά γεμίζουν τήν καρδιά μου»] (Ἰώβ 19, 25-27). Αὐτή ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰώβ θά ἀναδείξῃ τή συνθήκη ἐκείνη πού προετοίμασε ἓνα λαό (τόν λαό τοῦ Θεοῦ) νά προετοιμαστῇ καί νά παιδαγωγηθεῖ γιά τήν ὑποδοχή τοῦ σαρκωθέντος Λόγου, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὡστόσο, τό ἐρώτημα πού τίθεται δέν ἀφορᾷ μόνον στόν πάσχοντα δίκαιο (περίπτωση τοῦ δίκαιου Ἰώβ), ἀλλά ἐκτείνεται ἐπίσης στό ἐρώτημα γιά τήν παρουσία τοῦ κακοῦ, προσωπικοῦ ἢ ἠθικοῦ ἢ κοσμικοῦ, καί τή σχέση του μέ τήν παρουσία τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀπάντηση πού διατρέχει τήν ἱστορία τοῦ Ἰσραήλ, ὅπως ἀποτυπώνεται στίς ἱερές Γραφές του, ἀναπαύεται στήν πίστη καί τήν ἐλπίδα ὅτι ὁ ἀγαθός Θεός θά ἀποκαταστήσῃ αὐτή τήν ἀταξία καί θά ἀποκαλύψῃ τόν κόσμον τῆς δικῆς του θείας Βασιλείας. Πλήθος εἶναι οἱ μαρτυ-

ρίες, κυρίως ως λόγος τῶν Προφητῶν, πού ἐξαγγέλλουν τήν τελική λύση στό δράμα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά καί ὅλης τῆς Δημιουργίας. Κορυφαία παραμένει ἡ μεσσιανική προφητεία τοῦ Ἡσαΐα: «Καί ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καί ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀναβήσεται. [...] καί συμβοσκηθήσεται λύκος μετ' ἀρνός, καί πάρδαλις συναναπαύσεται ἐρίφῳ, καί μοσχάριον καί ταῦρος καί λέων ἅμα βοσκηθήσονται, καί παιδίον μικρὸν ἄξει αὐτούς· καί βοὺς καί ἄρκος ἅμα βοσκηθήσονται, καί ἅμα τὰ παιδία αὐτῶν ἔσονται, καί λέων καί βοὺς ἅμα φάγονται ἄχυρα. καί παιδίον νήπιον ἐπὶ τρώγλην ἀσπίδων καί ἐπὶ κοίτην ἐκγόνων ἀσπίδων τὴν χεῖρα ἐπιβαλεῖ. Καί οὐ μὴ κατοποιήσουσιν, οὐδὲ μὴ δύνωνται ἀπολέσαι οὐδένα ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν μου, ὅτι ἐνεπλήσθη ἡ σύμπασα τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον...» (Ἡσ. 11, 1-9), καθὼς καί ἡ ὁμόλογη προφητεία: «Ὅτι ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος Κυρίου καί ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἄκρων τῶν ὀρέων καί ὑψωθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν· καί ἤξουσιν ἐπ' αὐτὸ πάντα τὰ ἔθνη, καί πορεύσονται ἔθνη πολλὰ καί ἐροῦσι· δεῦτε καί ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου καί εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, καί ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καί πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ· ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος καί λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. [...] καί συγκόψουσι τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἄροτρα καί τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα, καί οὐ λήψεται ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, καί οὐ μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν» (Ἡσ. 2, 2-4).

Αὐτὴ ἡ τελική (ἐσχατολογική) λύση μετ' τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Ἰησοῦ ἀποκαλύπτεται στό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ

ὡς ἐνυπόστατη Σοφία. Σύμφωνα μέ τό ἀποτελεσμα πού ἔφερε ἡ σάρκωση τοῦ Λόγου, λόγω τῆς νίκης κατὰ τοῦ θανάτου, ἀλλά καί σύμφωνα μέ τὴν ἐπαγγελία γιὰ τὴν τελική ἀποκατάσταση τῆς Δημιουργίας (Δευτέρα Παρουσία), τό ἐρώτημα περί θεοδικίας φαίνεται νά παίρνει τὴν ὀριστική ἀπάντηση. Ὡστόσο, ἐξακολουθεῖ νά ἀπασχολεῖ τὸν ἄνθρωπο, τὸν ἐγκλωβισμένο στόν ἱστορικό χρόνο καί στόν καθημερινὸ πόνο, ἡ «φαινόμενη» καθυστέρηση τῆς τελικῆς λύσης. Πρέπει νά κάνει ὑπέρβαση ἕκαστος πιστός, νά ξεπεράσει τοὺς πειρασμούς πού τοῦ ὑποβάλλει ἡ κτιστὴ φύση του, καί νά ἀγγίξει (κατὰ πρωθύστερο τρόπο) τὴν ἐδῶ καί τώρα (ἀλλὰ ὄχι ἀκόμη) σχέση του μέ τὴν ἄκτιστη θεότητα στήν κοινωνία μέ τὸν Χριστό.

Τό θέμα τῆς θεοδικίας καί τῆς τελικῆς κρίσεως ἀπασχολεῖ τὸν ἐκκλησιαστικό μας βίο κυριαρχικά. Στόν ἐκκλησιαστικό λόγο συναντοῦμε συχνά προσεγγίσεις γιὰ ἀποκατάσταση τῆς ἀταξίας (ἀμαρτίας) πού διακατέχει τὸν κόσμο τῆς Δημιουργίας, τοῦ ἀνθρώπου συμπεριλαμβανομένου. Ἦδη ὁ ἀπόστολος Πέτρος μίλησε γιὰ καθολικὴ ἀποκατάσταση, διασώζοντας ὁμῶς τὴ συμβολὴ καί τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου: «Μετανοήσατε οὖν καί ἐπιστρέψατε εἰς τὸ ἐξαιλεφθῆναι ὑμῶν τὰς ἀμαρτίας, ὅπως ἂν ἔλθωσι καιροὶ ἀναψύξεως ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου καί ἀποστείλῃ τὸν προκεχειρισμένον ὑμῖν Χριστὸν Ἰησοῦν, ὃν δεῖ οὐρανὸν μὲν δέξασθαι ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως πάντων ὧν ἐλάλησεν ὁ Θεὸς διὰ στόματος πάντων ἁγίων αὐτοῦ προφητῶν ἀπ' αἰῶνος» (Πράξ. 3,21). Τό ἐρώτημα εἶναι ἂν αὐτὴ ἡ «ἀποκατάστα-

σις πάντων» θά εἶναι καθολική ἢ ἐπιλεκτική. Ἡ ἀπάντηση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λόγου στό ἐρώτημα αὐτό δείχνει νά μήν εἶναι αὐτονόητη καί μονοσήμαντη.

Ἡ Ἐ' Οἰκουμενική Σύνοδος (553) ἔκρινε ὡς πλάνη τή διδασκαλία τοῦ Ὁριγένη γιά ἀποκατάσταση τῶν πάντων, ἐπειδή ἀκριβῶς βασιζόταν στήν πλατωνική ἀντίληψη γιά ἐπιστροφή τῶν πάντων σέ μιὰ πρό τῆς Δημιουργίας αἰώνια κατάσταση τῶν ὄντων, δηλαδή εἰσήγαγε μιὰ ἀναγκαιότητα (ντετερμινισμός) πέραν τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως καί τοῦ Θεοῦ καί τοῦ ἀνθρώπου. Στήν πράξη ὁμως καί στόν λόγο της ἡ Ἐκκλησία (τό πλήρωμα αὐτῆς) συνέχισε (καί συνεχίζει) νά μαρτυρεῖ τήν πίστη της καί τήν πείρα της γιά ἀποκατάσταση τῶν πάντων, ὥστε νά ὑπερισχύσει τό ὄραμα τοῦ ἀποστόλου Παύλου: «τὰ πάντα καί ἐν πᾶσι Χριστός» (Κολ. 3,11). Μήν ξεχνοῦμε ὅτι τό ἐκκλησιαστικό ἦθος ἐκφράζεται μέσω τῆς ἐλεητικῆς συνδρομῆς τῶν ζώντων ὑπέρ τῶν κεκοιμημένων, ἀλλά καί τῶν κεκοιμημένων Ἁγίων ὑπέρ ζώντων καί τεθνεώτων. Σέ τέτοιες προσευχές ἀναγνωρίζουμε τήν ὑπέρβαση Ἁγίων, ὅπως ὁ Ἐφραίμ ὁ Σύρος καί ὁ Ἰσαάκ ὁ Σύρος, οἱ ὁποῖοι ὁραματίζονται ἀποκατάσταση τῆς θείας Δημιουργίας ὄχι μόνον στό ἀρχαῖο κάλλος, ἀλλά καί πέραν αὐτοῦ στή μέλλουσα δόξα τῆς θείας Βασιλείας. Αὐτό σημαίνει ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἀντιλαμβάνεται τήν πορεία της ὄχι ὡς ἐπιστροφή σέ παραδείσια πρωτο-λογική κατάσταση, ἐπιστροφή δηλαδή στόν ἀπολε-

σθέντα παράδεισο, παρ' ὅλο πού προβάλλεται συχνά μιὰ τέτοια προοπτική, ἀλλά ὡς πρόοδο σέ ἐσχατολογική κατάσταση πού ἐγκαινιάσθηκε μέ τήν ἀνάληψη τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου στόν τόπο τῆς θεότητας, ὅπου ἐνθρόνισε τόν νέο ἐνθεωμένο ἄνθρωπο.

Ὅσο γιά τήν αἰώνια κρίση, αὐτή ἐνεργεῖται ἀπό τόν ἐνανθρωπήσαντα Λόγο, ἀπό τόν θεάνθρωπο Χριστό, ἀκριβῶς γιατί φέρει τήν ἀνθρώπινη φύση μέ ὅλα τά ἰδιώματά της, ὅπως διακηρύσσει ὁ ἴδιος ὁ Χριστός: «ἐξουσίαν ἔδωκεν αὐτῷ [ὁ Πατήρ] καί κρίσιν ποιεῖν, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστί» (Ἰωάν. 5,27). Ὅπως ἐπιφέρει ὁ ἅγιος Μάξιμος: «Καθ' ὃ Θεός ἐστίν, οὐδὲ ὁ Πατήρ, οὐδὲ ὁ Υἱὸς κρινεῖ οὐδένα. Οὐδὲ γάρ ἄνθρωπος ἀλόγων γίνεταί κριτῆς, ἀλλ' ἀνθρώπων. “Ὁ δὲ πατήρ δέδωκεν τῷ υἱῷ τήν κρίσιν”· οὐ καθ' ὃ θεός ἐστίν ὁ υἱὸς ἀλλὰ καθ' ὃ ἄνθρωπος γέγονεν. Κρινεῖ δὲ πάντας συγκρίνων τήν ἑαυτοῦ ὡς ἀνθρώπου πολιτείαν πρὸς ἡμᾶς» (Πεύσεις καί ἀποκρίσεις, ΚΕ', PG 90, 804C).

Μιὰ τέτοια ἐσχατολογική κρίση δέν εἶναι στατική, ἀλλά ἀνοίγεται σέ ἐκπλήξεις συνεχοῦς προόδου, ὅπως μαρτυροῦν τά ἀγιολογικά μας κείμενα καί ὅπως στήν πράξη μαρτυρεῖ ἐπίσης ἡ Ἐκκλησία διά τῶν προσευχῶν της καί τῶν μνημοσύνων της. Μήν ξεχνᾶμε ὅτι μιὰ τέτοια συνεχῆ πρόοδο ἐντός τῆς θείας Βασιλείας, ὁ ἅγιος Μάξιμος τήν χαρακτηρίζει «ἀεικίνητο στάση» καί «στάσιμο ἀεικίνησια».

Ἄρχιμ. Βαρνάβα Λαμπροπούλου

ΣΥΧΝΑ ἀκούμε τό ἐρώτημα: «Εἶναι ἀπαραίτητο νά εἶναι κάποιος καλός Χριστιανός γιά νά εἶναι καλός ἄνθρωπος;» Ὁ καθηγητής τῆς Μεσαιωνικῆς Λογοτεχνίας στό Κέμπριτζ καί στήν Ὁξφόρδη, πρώην ἀγνωστικιστής καί ἔπειτα ἔνθερος ἀπολογητής τοῦ Χριστιανισμοῦ C. S. Lewis, ἀπαντᾷ:

«Ὅποιος κάνει ἕνα τέτοιο ἐρώτημα, εἶναι σάν νά λέει: Δέν μέ ἐνδιαφέρει ἂν ὁ Χριστιανισμός εἶναι ἀλήθεια ἤ ὄχι. Τό μόνο πού μέ ἐνδιαφέρει εἶναι πόσο μέ βοηθάει νά εἶμαι καλός ἄνθρωπος. Κριτήριό μου δέν εἶναι ἡ ἀλήθεια του, ἀλλά ἡ χρησιμότητά του. Εἰλικρινά τό βρίσκω δύσκολο (συνεχίζει ὁ Lewis) νά κατανοήσω αὐτό τόν τρόπο σκέψης. Φοβᾶμαι ὅτι κάποιοι ἀνόητοι ἱεροκήρυκες, μέ τό νά σᾶς τονίζουν συνεχῶς τό πόσο χρήσιμος εἶναι ὁ Χριστιανισμός, σᾶς ἔκαναν νά ξεχάσετε ὅτι ἡ ἀξία τοῦ Χριστιανισμοῦ δέν ἔγκειται στό ὅτι εἶναι ἀπλῶς χρήσιμος. Ὁ Χριστιανισμός δέν εἶναι γιατροσόφι. Εἶναι μαρτυρία γεγονότων. Ἄν τά γεγονότα γιά τά ὁποῖα ὁ Χριστιανισμός δίνει μαρτυρία εἶναι παραμύθια, τότε κανένας εἰλικρινῆς ἄνθρωπος δέν ἔπρεπε νά θέλει νά τόν πιστέψει, ὅσο χρήσιμος κι ἂν τοῦ ἦταν».

Ὁ Lewis μᾶς θυμίζει τήν φράση τοῦ π. Γεωργίου Φλωρόφσκι: «Ἡ ὀρθόδοξη πίστη εἶναι θεολογία γεγονότων». Ὁ ἀπό-

στολος Παῦλος, αὐτός ὁ ὁποῖος στήν ἀπολογία του ἐνώπιον τοῦ ἰουδαϊκοῦ συνεδρίου φώναξε «περί ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγώ κρίνομαι», λέει ὅτι «ἂν ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ εἶναι ψέμα, τότε ἐμεῖς οἱ Χριστιανοί θά ἤμασταν οἱ ἐλεηνότεροι ἀπό ὅλους τούς ἀνθρώπους»· ἡ πύο ... χρήσιμη ἀπό ὅλες τίς θρησκευτικές παρηγορίες, ἡ παραμυθία τῆς Ἀναστάσεως, στηρίζεται ὄχι βέβαια στή χρησιμότητά της ἀλλά στή μεταστροφή ἐνός πρώην ἀντιχρίστου Σαοῦλ καθώς καί στή μέχρι θανάτου περί αὐτῆς μαρτυρία νέφους ἀγίων μαρτύρων!

Ἐπικίνδυνα «βέβαιος» γιά τό ἀντίθετο, ἦλθε πρό ἐτῶν στήν Ἑλλάδα νά κηρύξει τό τελεσίδικο τοῦ θανάτου ὁ διάσημος ἀμερικανοεβραῖος ψυχίατρος Ἴρβιν Γιάλομ. Μέ τό κῦρος τῆς ἐπιστημονοσύνης του ἔκανε ἕνα ὄχι καί τόσο ... ἐπιστημονικό κήρυγμα, καταλήγοντας στό ἐξῆς «δίδαγμα»:

«Ἐπιχειρήστε νά ζήσετε χωρίς τά προστατευτικά κιγκλιδώματα πού προσφέρουν οἱ διάφορες θρησκείες – ἐννοῶ κάποια μορφή συνέχειας ἤ ἀθανασίας, πού ἀρνεῖται τό τελεσίδικο τοῦ θανάτου. Μποροῦμε νά ζήσουμε καλά χωρίς αὐτά τά κιγκλιδώματα... Διαφωνῶ ὅτι τό νόημα τῆς ζωῆς καί ἡ ἠθική πηγάζουν ἀπό τήν θρησκεία. Ἄντλῶ τό νόημα τῆς ζωῆς μου ἀπό αὐτόν ἐδῶ τόν κόσμο. Πιστεύω ὅτι ἡ

ένασχόλησή μου μέ μιά επόμενη ζωή μπορεί νά υπονομεύσει τήν ολοκληρωτική συμμετοχή μου σ' αὐτήν ἐδῶ τήν ζωή...».

Ὅμως, τό παράξενο εἶναι ὅτι ὁ ἴδιος στό βιβλίό του *Στόν κῆπο τοῦ Ἐπίκουρου* μέ τόν χαρακτηριστικό ὑπότιτλο *Ἀφήνοντας πίσω τόν τρόπο τοῦ θανάτου* περιγράφει πόσο τόν συγκλόνησε ἕνα «πολύ ζωντανό» (ὅπως τό λέει) ὄνειρο, πού εἶδε τήν ἐπομένη νύχτα μετά ἀπό τήν κηδεία τῆς μητέρας του: «Ἀκούω τήν μάνα μου νά οὐρλιάζει τό ὄνομά μου. Τρέχω πρός τό σπίτι τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας καί τή βλέπω νά μοῦ φωνάζει: *Μή μᾶς ξεχνᾶς! Μή μᾶς ἀφήνεις νά χαθοῦμε. Ἡ μάνα μου δέν ἦταν πεθαμένη. Ἦταν ζωντανή καί μέ φώναζε...!* Πᾶνε δεκαοκτώ χρόνια ἀπό τότε, ἀλλά ἡ εἰκόνα αὐτοῦ τοῦ ὀνείρου ἀντιστέκεται στή φθορά καί λάμπει ἀκόμα πεντακάθαρα στό μυαλό μου. Κι ἐγώ ὑπάκουσα στήν κραυγή τῆς μάνας μου. Προσπαθῶ νά τή θυμᾶμαι. Ἡ φράση της “*μή μᾶς ξεχνᾶς*” πάντα μέ συγκλονίζει...»!

Ἀβίαστα ξεπηδᾶνε κάποια ἐρωτήματα: Ἐφοῦ ὁ Γιάλομ δέν παραδέχεται μεταθανάτια ζωή καί τή θεωρεῖ ψεύτικο «προστατευτικό κιγκλίδωμα», τότε πῶς δίνει τόση σημασία σέ ἕνα ὄνειρο, πού τόσο ἔντονα μαρτυρεῖ γι' αὐτήν; Γιατί «ἡ εἰκόνα αὐτοῦ τοῦ ὀνείρου ἀντιστέκεται στή φθορά καί λάμπει ἀκόμα πεντακάθαρα στό μυαλό» του μετά ἀπό δεκαοκτώ χρόνια; Γιατί νιώθει τήν ἀνάγκη νά ὑπακούσει στό οὐρλιαχτό-παράκληση τῆς πεθαμένης μάνας του; Μήπως μέ ὅλα αὐτά ἀρνεῖται κι αὐτός –χωρίς νά τό θέλει– τό *τελεσιδίκο τοῦ θανάτου*;

Ὁ πρῶην ἀγνωστικιστής καί νῦν πιστός

χριστιανός, κορυφαῖος γενετιστής καί βιολόγος Francis Collins, «φωτογραφίζοντας» τόν Γιάλομ λέει ὅτι «ὁ ἀγνωστικισμός θυμίζει τακτική στρουθοκαμήλου· εἶναι μιά πρόφαση γιά ἐκείνους πού θέλουν νά ἀποφύγουν τόν μετελά νά μελετήσουν ἐπιχειρήματα, πού νιώθουν κάποτε νά τούς στριμώχνουν στή γωνία! Ἡ δήλωσή τους «δέν ξέρω ἂν ὑπάρχει Θεός» στήν πραγματικότητα σημαίνει «Δέν θέλω νά ξέρω ἂν ὑπάρχει Θεός». Ἔτσι ἐφαρμόζουν ἕνα τρόπο σκέψης καί συμπεριφορᾶς, πού ὁ C. S. Lewis τόν ὀνομάζει «ἐκούσια τυφλότητα ἢ ἐκούσια ἄγνοια»!

Ὅσοι σήμερα ρωτᾶνε: «δέν μπορῶ νά εἶμαι καλός ἄνθρωπος χωρίς νά εἶμαι χριστιανός;», ἔχουν κάποια γνώση τοῦ χριστιανισμοῦ καί δέν εἶναι καθόλου βέβαιοι ὅτι ἡ Ἀνάσταση εἶναι ἕνα φέμα! Αὐτό πού πραγματικά θέλουν νά ρωτήσουν, κατά τόν Lewis, εἶναι: «Ἐπάρχει κανένας σοβαρός λόγος νά μπῶ σέ φασαρίες; Δέν μπορῶ ἀπλᾶ νά προσπεράσω τό θέμα, νά κλείσω τά αὐτιά μου στίς φωνές πού μέ τρῶνε ὅτι στόν Χριστιανισμό κάτι ὄντως συμβαίνει, καί νά συνεχίσω νά εἶμαι ἕνας καλός ἄνθρωπος;».

Στίς φωνές πού «τρώγανε» τά αὐτιά τοῦ Γιάλομ καθῶς καί στά οὐρλιαχτά «*μή μᾶς ξεχνᾶς!*» ὅλων τῶν φυλακισμένων στά «ταμεῖα τοῦ ἄδῃ» ψυχῶν ἀπάντησε ὁ Χριστός μέ τήν Ἀνάστασή Του. Ἔτσι μᾶς ἔδωσε τή δυνατότητα νά πετάξουμε ὅλα τά ψεύτικα «προστατευτικά κιγκλιδώματα» τῆς ἄθεης φιλοσοφίας, ψυχολογίας καί ἠθικῆς καί νά στηριχτοῦμε στό γεγονός τοῦ κενοῦ ἀλλά καί ζωηφόρου του Τάφου.

Ἡ «Ἄλλη» ἑορτή τοῦ Κωνσταντίνου († 27 Φεβρουαρίου)

ἢ , γιατί ὁ Κωνσταντῖνος προέκρινε τόν Χριστιανισμό

Σταύρου Γ. Γουλούλη
Δρος βυζαντινῆς τέχνης

ΜΕΤΑ ἀπό πολυκύμαντη σταδιοδρομία στήν αὐτοκρατορική ἐξουσία ἀπό τό 306 κ.έ. ὁ Κωνσταντῖνος ἀπεβίωσε στίς 22 Μαΐου 337. Ἐτάφη ὡς ἰσαπόστολος ἐν μέσῳ ὁμοιωμάτων (ἢ κενοταφίων, θηκῶν) τῶν ἁγίων Ἀποστόλων σέ ἤδη ἔτοιμο μαυσωλεῖο δίπλα στό Ἀποστολεῖο πού εἶχε κτίσει [Εὐσεβίου *Βίος Κωνσταντίνου*, IV. 57-75]. Στή ρωμαϊκή λογική ἦταν τεκμήριο τῆς πίστεώς του στόν ἀληθινό Θεό, ὅχι ἀνούσια διαφήμιση. Μέ διαφορετικό τρόπο, γιά διπλωματικούς λόγους ἴσων ἀποστάσεων πρὸς ἀλλοθρήσκους, ἐκφραζόταν γιά τό Θεῖον (Divinitas) στό Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων (313, πιθανόν στίς 5 Φεβρουαρίου, ἑορτή τῆς Concordia, Ὁμόνοιας). [Στ. Γουλούλη, *Θεολογία*, 83.3 (2012), 321-353]. Ἡ ἑορτή τοῦ ἁγίου πλέον στίς 21 Μαΐου ὑπολογίζεται ὅτι προῆλθε ἀπό τά ἐγκαίνια τοῦ μαυσωλείου του, τήν παραμονή τοῦ θανάτου του. Λογίζεται ὡς τά γενέθλια (genesia) στόν ἄλλο κόσμον, κι ὄχι τά πραγματικά (27 Φεβρουαρίου), τά ὅποια τιμοῦσαν οἱ παγανιστές.

Τήν ἡμέρα τῶν γενεθλίων τοῦ Κωνσταντίνου (27 Φεβρ. 272/273) ὅμως, ἔγινε ἡ ἀναγνώριση τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς ἐπίσημης θρησκείας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους! (Firmicus Maternus, *Math.* 1.10.13. Origo 2. *CIL* 12, pp. 255, 258, 259) Τό 380 ὁ Θεοδόσιος Α΄ εὐρισκόμενος στή

Θεσσαλονίκη, ἐξέδωσε τόν σχετικό νόμον (Codex Theodosianus XVI.1-2). Πάλι στίς 27 Φεβρουαρίου 425 ἐξεδόθη ὁ νόμος γιά τήν ἀνώτατη ἐκπαίδευση ἀπό τόν Θεοδόσιο Β΄ (Codex Theodosianus XIV.9.3). Τό δίπτυχο *Θρησκεία καί Παιδεία* προδιαγράφηκε ἀπό τή γέννηση αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ἀνδρός. Ἐν ὁ ἐκκλησιαστικός νομοθέτης ἀρκέσθηκε στόν μεταφυσικό Κωνσταντῖνο, ὁ πολιτικός νομοθέτης ἀπέδιδε τιμή στόν ἱστορικό Κωνσταντῖνο.

Οἱ τιμές αὐτές δέν ἦσαν ἀπλῶς ἀντίδωρο στήν προσφορά. Ἦσαν καί ὀλοκλήρωση στό πρόγραμμά του, στή μεταστροφή του στόν Χριστιανισμό, ἕνα ἐρωτηματικό τῆς Ἱστορίας, αὐτοῦ τοῦ ἀήτητου στρατιωτικοῦ, ἀναμορφωτῆ τοῦ νέου Ῥωμαϊκοῦ κράτους στή διοίκηση καί σέ ὅλα. Ἀφοῦ ἡ ἱστορική ἐπιστήμη τεκμηριωμένα, δηλαδή βάσει πολλῶν μαρτυριῶν, δέν ἔφτασε στό σημεῖο νά γνωρίζει τί ἀκριβῶς σκεφτόταν ἐξ ἀρχῆς γιά τό μέλλον τοῦ ἀχανοῦς κράτους, στηρίζεται στή ρωμαϊκή πολιτική σκέψη, κανόνα τῶν ἡγετῶν τῆς Ῥώμης, ἡ προσωπική ἐπιλογή πολιτικῶν, ἀφοῦ ζοῦσαν γιά τό συλλογικό συμφέρον, τήν Ἐνότητα τῶν λαῶν.

Σήμερα φαίνεται παράξενο ἀλλά ὁ Κωνσταντῖνος στόν ἀνακτορικό κόσμον εἶχε ἐπιβάλλει, ἐφ' ὅσον εἶχε τό δικαίωμα,

έναν προσωποκεντρικό Χριστιανισμό. Ἡ Ἐκκλησία δροῦσε νομικά κατοχυρωμένα (τυπικά ἀπό τό 313), ἀνεξάρτητα ἀπό τά Ἀνάκτορα. Ὁ ἴδιος δέν ἦταν ἐκτός τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά μᾶλλον ὑπεράνω αὐτῆς. Ἐξ οὗ καί τό σκηνικό πού ἔστησε στόν τάφο του, ὅπου προβλήθηκε ὡς Ἰσαπόστολος. Ἡ καταξίωση τοῦ Χριστιανισμοῦ ἦταν ἡ ἀρχή κάθε ἱεραποστολῆς.

Σειρά ἔργων ὑπῆρξε στό πλαίσιο τῆς ἐνότητας τῆς κοινωνίας. Τό 325 μέ διαταγή του ἐγινε ἔρευνα στήν Ἱερουσαλήμ γιά τήν ἀνακάλυψη τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καί δέκα χρόνια μετά, στίς 14 Σεπτεμβρίου 335, ἐνήργησε τήν παγκόσμια Ὑψωσή του. Ὡς τό 325 περίπου χρησιμοποιοῦν συμβολικῶς παγανιστικά σύμβολα στά νομίσματα. Ταυτόχρονα, ἀπό τό 313 κ.έ., καταργεῖ σταδιακά τή λατρεία τῶν εἰδώλων, τίς αἱματηρές θυσίες, ἰδίως στόν Δία τοῦ Καπιτωλίου καί στή Victoria, τό πολεμικό alter ego τῆς Ρώμης, πράγματα πού εἶχαν ξεπέσει ἤδη στήν ἀνώτερη κοινωνία πού ἔτεινε σέ ἐνοθεϊσμό ἢ ἀθεΐα. Καταργεῖ ἐπίσης τίς αἱματηρές μονομαχίες, τούς Ἀγῶνες τῆς Ἐκατονταετίας (Ludi Saeculares). Ἦταν νά τελεστοῦν τό 313, μέ τιμές στούς θεούς τοῦ Κάτω Κόσμου, ἄρα καθαρῆ μαγεία. Ταυτόχρονα οἱ Χριστιανοί κατατάσσονται στόν στρατό του. Πλέον θά ἀγωνίζονταν ὑπέρ πίστεως, ἀλλά καί ὑπέρ πατρίδος, ἀφοῦ βάρβαροι ἀπειλοῦσαν ἕνα χριστιανικό πλέον κράτος.

Λίγο πρὶν ἀποβιώσει τό 337, ἀνήμερα Πεντηκοστή, βαπτίσθηκε, γεγονός πού θεωρήθηκε γιά λόγους τελετουργίας ὅτι ἀνῆλθε στόν οὐρανό τήν ἡμέρα τῆς ἐπιφανείας τοῦ Ἀγίου Πνεύματος ἀλλά καί

ταυτόχρονα τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ, ὅπως ἦταν ἐνωμένες γιορτές τότε. Ἄν εἶχε συμβεῖ τό γεγονός μία-δύο ἡμέρες πρὶν (π.χ. στό δεκαήμερο μεταξύ 40 καί 50 ἡμερῶν τοῦ Πεντηκοσταρίου), δέν ἔχει σημασία, ἀλλά ἀπό τό σημεῖο αὐτό μέχρι νά ἀμφιβάλουν μερικοὶ ἂν ὄντως βαπτίσθηκε, ὑπάρχει ἀπόσταση. Φυσικά ὅσοι βλέπουν σχολαστικά καί ἀπό τήν ἀνάποδη ἀναπόδεικτα πράγματα ἀγνοοῦν ὅτι ἡ καθυστέρηση τοῦ βαπτίσματος μπορεῖ νά ὀφειλόταν σέ συνειδησιακές εὐαισθησίες του, δηλαδή νά ἔβλεπε τό ἄχαρο ἔργο τοῦ ἡγέτη, συνοδευόμενο ἀπό δίκες, τιμωρίες, ἐπιβολή νόμου, μάχες κατά ἀντιπάλων, βαρβάρων κ.λπ., νά μὴν ταιριάζει μέ μία πρὶν ἐσωτερική χριστιανική ζωή.

Φιλικὰ διακείμενοι στόν Χριστιανισμό ἦσαν κι ἄλλοι προγενέστεροι αὐτοκράτορες, ἢ τουλάχιστον δέν ἔκαναν διώξεις. Ὁ Φίλιππος ὁ Ἄραφ ἤθελε νά ἀναγνωρίσει τόν Χριστιανισμό ὡς ἐπίσημη θρησκεία στή χιλιετία τῆς Ρώμης (248). Ὁ Ἀδριανός εἶχε δημιουργήσει ἐξ ἐθνικῶν τήν Ἐκκλησία τῆς Ἱερουσαλήμ περί τό 135. Κάθε ρωμαῖος αὐτοκράτορας εἶχε δικαίωμα νά προωθεῖ μία δική του ἐπίσημη (licita) θρησκεία. Ὁ Νέρων (54-67) τόν Ἥλιο καί τόν Ἀπόλλωνα, ὁ Ἐλαγάβαλος (218-222) τόν Βῆλο τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Αὐρηλιανός (270-275) τόν Sol Invictus/Ἀήττητο Ἥλιο τῆς Ἐμεσας, τόν ὁποῖο τιμοῦσε καί ὁ Κωνσταντῖνος Α΄, ὅπως καί ὁ γιός του Κωνσταντῖνος στήν ἀρχή. Ἐπομένως εἶχε δικαίωμα νά ὑπηρετεῖ μία ἀναγνωρισμένη θρησκεία καί νά τή διαδίδει. Οἱ αὐτοκράτορες ἐξασκοῦσαν θεσμική προστασία στίς θεότητες τῶν ἐθνῶν. Τό ἴδιο ἔκανε καί ὁ Κων-

σταντίνος. Σταδιακά ὀργάνωσε στήν Αὐλή τή λατρεία τοῦ Χριστοῦ, ἐνῶ μέχρι καί νά ἀναγνωρισθεῖ ὁ Χριστιανισμός ὡς ἡ ἐπίσημη, ἡ μοναδική θρησκεία τό 380, τύποις ἴσχυε ὁ «Κωνσταντίνειος» χριστιανισμός, ὅπως τόν ἐλευθέρωσε (312-313) ἢ καί νομιμοποίησε τούς ὅρους τῆς πίστεως στήν Α΄ Οἰκουμενική Σύνοδο στή Νίκαια (325)!

Ὁ σημαντικότερος λόγος ἦταν ὅτι ἔβλεπε τόν Χριστιανισμό ὡς πιό συμβατό στό παραδοσιακό ρωμαϊκό πνεῦμα, τό ἦθος τῶν προγόνων πού πέθαιναν γιά τήν πατρίδα (devotio, ἀφιέρωση). Τιμοῦσε ιδιαίτερα τούς Μάρτυρες πού θυσιάζονταν γιά τό πιστεῦν τους ἀπό ἀγάπη στόν Θεό. Ἔλεγε γι' αὐτό τούς ἔλεγαν Μάρτυρες, τεκμηριῶναν μέ τόν θάνατό τους τήν ἀλήθεια τῆς πίστεως των. Ὁ Χριστός ἦταν μάρτυρας, πρωτομάρτυρας καί ὁ τάφος Του Μαρτύριο (Εὐσ. III.30) Ἡ αὐτοθυσία τους ἦταν τό ἔσχατο τεκμήριο ὅτι αὐτά πού πίστευαν τά ἐφάρμοζαν, ἦσαν ἀληθινά. Γι' αὐτό τό πρῶτο πού ἔκανε στή Ρώμη ἀμέσως μετά τό 312 ἦταν νά συγκεντρώσει τά λείψανα τῶν Μαρτύρων ἐορτάζοντας ὀλόκληρη ἐβδομάδα (Θεοφάνης, ἔκδ. Βόννης, σ.20). Ἐπέβαλε τήν κατά τόπους τιμή τῶν Μαρτύρων (Εὐσ. IV.23) καί στήν Κωνσταντινούπολη ἔκτισε Μαρτύρια, ἀφιερώνοντάς την στόν «Θεό τῶν Μαρτύρων» (Εὐσ. III.48).

Ἡ διαφαινόμενη κατάργηση ὄλων τῶν τοπικῶν θρησκευτῶν τῶν εἰδώλων θά ἔκανε πιό συγκεντρωμένο τό κράτος. Μία ποιίμνη, μαζί καί οἱ λαοί ἐκτός συνόρων, ἕνας ποιμένας, ὁ αὐτοκράτορας,

ἐντολοδόχος τοῦ Θεοῦ. Αὐτό τό πρόγραμμα, πού ὁ Κωνσταντίνος δέν ἐπέβαλε, ἀφοῦ στήν ἐποχή του οἱ Χριστιανοί ἦταν ἀκόμη μειοψηφία, θά συνέχιζε ὁ Θεοδοσίος Α΄ πενήντα χρόνια μετά τά ἐγκαίνια τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιβάλλοντας τόν χριστιανικό μονοθεϊσμό τήν ἡμέρα τῶν γενεθλίων του (27 Φεβρουαρίου 380), τονίζοντας προφανῶς ὅτι ὁ μέγας ἡγέτης γεννήθηκε γιά νά ἐπιβληθεῖ ὡς μοναδική θρησκεία τό Εὐαγγέλιο. Τόν σχετικό νόμο ἐξέδωσε στή Θεσσαλονίκη, ὅπου ταυτόχρονα βαπτίσθηκε ὁ ἴδιος Χριστιανός, πιθανώτατα στή Ροτόντα, τό ἀνακτορικό παρεκκλήσιο τῆς πόλης.

Τό ἔργο τοῦ Θεοδοσίου Α΄, ὀλοκλήρωση τῆς πολιτικῆς τοῦ Κωνσταντίνου, ὑποσηκιάστηκε ἀπό τό ἐγκλημα τῶν γερμανῶν μισθοφόρων στή Θεσσαλονίκη (390), τίς καταστροφές ναῶν (τίς ἀπαγόρευε ἔτσι κι ἀλλιῶς ἡ νομοθεσία) καί τήν ἀνύπαρκτη κατάργηση τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων. Ἐνῶ ἐπιβλήθηκε ἐνότητα στό ἀπέραντο κράτος, θεωρήθηκε ἡ ἀρχή τοῦ Μεσαίωνα... Θά μπορούσε νά καθιερωθεῖ στίς 27 Φεβρουαρίου ἀπό τήν ἐπίσημη Ἐκκλησία ἢ τήν Πολιτεία νέα γιορτή, ὄχι ἀκριβῶς τοῦ Κωνσταντίνου, ἀλλά τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς κατάληξης τῆς κωνσταντινείας πολιτικῆς. Κάτι ἀνάλογο συνέβη μέ τήν ἐορτή τῆς Ὁρθοδοξίας τό 843, τήν ὁποία συμπύκνωνε ἡ τιμή τῶν εἰκόνων. Ἡ εὐρωπαϊκή διανόηση, ἂν θέλει νά φωτίζει τίς ρίζες της ὡς ἐπικρατήσαν πλεόν σύστημα σέ χρόνο καί χῶρο, πρέπει νά τιμήσει καί τούς δύο αὐτοκράτορες.

Τό ὄρος τῶν Μακαρισμῶν

Πρωτ. Σπυρίδωνος Ν. Λόντου

Ἐφημερίου Παρεκκλησίου Ἁγ. Παντελεήμονος Βουλιαγμένης

Ἵποψ. Διδάκτορος Θεολογίας Ε.Κ.Π.Α.

ΤΟ ΓΝΩΣΤΟ σέ ὅλους ὄρος τῶν Μακαρισμῶν βρίσκεται στήν περιοχή τῆς Γαλιλαίας, κοντά στήν Καπερναούμ. Πῆρε τήν ὀνομασία αὐτή διότι ἐκεῖ ὁ Χριστός ἐκφώνησε τήν περίφημη «ἐπὶ τοῦ ὄρους» ὁμιλία Του (Ματθ. 5-7,29). Οἱ Μακαρισμοί τοῦ Κυρίου (Ματθ. 5,1-20) ἀποτελοῦν τήν εἰσαγωγή τῆς ὁμιλίας αὐτῆς, πού ἀποτελεῖται ἀπό τέσσερα τμήματα: τό χωροχρονικό πλαίσιο (στ. 1-2), τούς μακαρισμούς (στ. 3-12), τήν ταυτότητα τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ (στ. 13-16) καί τή διδασκαλία γιά τόν νόμο (στ. 17-20)¹.

Ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ παρουσιάζεται ἀπό τόν εὐαγγελιστή Ματθαῖο ὡς ὁ νέος Μωυσῆς, γι' αὐτό καί ἡ διδασκαλία Του τίθεται μπροστά ἀπό τόν Ἰσραήλ, τόν ὁποῖο προσκαλεῖ νά τήν ἀποδεχτεῖ καί νά ἐνεργήσει σύμφωνα μέ αὐτή. Ὅπως ὁ Μωυσῆς ἀνέβηκε στό ὄρος Σινᾶ καί ἐκεῖ παρέλαβε τίς ἐντολές ἀπό τόν Θεό, τίς ὁποῖες παρέδωσε στόν λαό τοῦ Ἰσραήλ, ἔτσι τώρα ὁ Ἰησοῦς παίρνει τούς μαθητές Του ἐπάνω στό ὄρος καί ἐξαγγέλλει σέ αὐτούς πῶς πρέπει νά ζοῦν καί νά συμπεριφέρονται μέσα ἀπό τά σημεῖα (ἢ δεῖκτες) τῆς ἀνατέλλουσας βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἡ δικαιοσύνη τους πρέπει νά ὑπερβεῖ ἐκείνη τῶν Γραμματέων καί Φαρισαίων (Ματθ. 5,20). Αὐτή ἡ νέα δικαιοσύνη εἶναι ὁ τρόπος τῆς μαθητείας

στόν ὁποῖο ὁ Ἰησοῦς καλεῖ τούς μαθητές Του. Δύναμή τους θά εἶναι ἡ δωρεά τῆς θείας χάριτος, πού δίδεται στούς πτωχοῦς, πενθοῦντες, πραεῖς, πεινῶντες κ.λπ. Οἱ μαθητές εἶναι τό «ἄλας τῆς γῆς» (Ματθ. 5,13) καί «τό φῶς τοῦ κόσμου» (Ματθ. 5,14). Ὅ,τι εἶναι τό ἄλατι γιά τήν τροφή, εἶναι καί οἱ μαθητές γιά τόν κόσμο. Γι' αὐτό τόν λόγο πρέπει μέ τόν προσωπικό τους ἀγῶνα νά δίνουν νόημα καί μαρτυρία ἀγάπης καί χαρᾶς στή ζωή τῶν ἀνθρώπων. Εἶναι ἐπίσης τό φῶς μέ τό ὁποῖο πρέπει νά φωτίζουν τή ζωή τῶν ἀνθρώπων.

Βασικό θέμα τῆς ὁμιλίας εἶναι τό γεγονός ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἦρθε ὄχι γιά νά καταργήσει τόν Νόμο ἢ τούς προφῆτες, «ἀλλά πληρῶσαι», δηλ. γιά νά τά πραγματώσει ἢ νά τά συμπληρώσει (5,17). Ὁ Χριστός στό ὄρος αὐτό συμπληρώνει τόν ὑπάρχοντα νόμο μέ ἕναν νέο νόμο, αὐτόν τῆς ἀγάπης: «ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων ὑμᾶς, ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους» (Ματθ. 5,44-45). Ὁ Ἰησοῦς μέ τήν ὁμιλία Του κάνει διάκριση μεταξύ ἀλη-

θινής και ψεύτικης ήθικης και αληθινής και ψεύτικης ευσέβειας. Τό πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ καλεῖ τοὺς χριστιανούς νά ξεπεράσουν σέ δικαιοσύνη τοὺς Γραμματεῖς και Φαρισαίους, ἀλλά και ὄλο τόν νόμο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, διότι, ὅπως σημειώνει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος: «Ὅταν ἔλθῃ τὸ τέλειον τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται». (Α΄ Κορ. 13,10). Ἐξ ἄλλου στό Εὐαγγέλιο τοῦ Ματθαίου ὁ Ἰησοῦς Χριστός εἶναι πράγματι ὁ Μεσσίας πού ὑποσχέθηκε ὁ Θεός· ὁ Ἰσραήλ δέν κατάφερε νά τόν ἀναγνωρίσει ὡς τόν Μεσσία του και, ἐνῶ ἡ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν ἐγκαινιάστηκε μέ τήν ἐνσάρκωση τοῦ Χριστοῦ, περιμένει ἀκόμα τήν ἐκπλήρωση ὅταν ὁ Χριστός ἐπιστρέψει στή γῆ².

Τό «ὄρος» ἀποτελεῖ τό πλαίσιο γιά ἔξι σημαντικά κείμενα στό κατά Ματθαῖον μέ κορύφωση τῆ μεταπασχάλια ἀνάθεση τῆς μεγάλης ἀποστολῆς στοὺς μαθητές του στήν κορυφή τοῦ ὄρους στή Γαλιλαία. Τά ἔξι γεγονότα «ἐπὶ τοῦ ὄρους» στή δράση τοῦ Ἰησοῦ εἶναι τά ἑξῆς: Ὁ

τρίτος πειρασμός (4,8), ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὄμιλία (5,1-8,1), ἡ θεραπεία και χορτασμός τοῦ πλήθους (15,29), ἡ Μεταμόρφωση (17,1.9), ἡ ὄμιλία στό ὄρος τῶν Ἐλαιῶν (24,3) και ἡ μεγάλη ἀνάθεση τῆς ἀποστολῆς (28,16)³.

Τό ὄρος τῶν μακαρισμῶν στήν Γαλιλαία θεωρεῖται ἀπό πολλοὺς ἐρμηνευτές ὡς τό ὄρος ὅπου ὁ Χριστός ἔδωσε τήν ἀποστολή στοὺς μαθητές Του: «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς και τοῦ Υἱοῦ και τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν· και ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Ἀμήν» (Ματθ. 28,19-30), ἂν και ἡ παράδοση ταυτοποιεῖ τό βουνό αὐτό μέ τό ὄρος Θαβῶρ. Ὅσοι δέχονται ὅτι «τὸ ὄρος οὐ ἐτάξατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς» (Ματθ. 28,16) εἶναι αὐτό τῶν μακαρισμῶν, προτείνουν τό παραπάνω χωρίο νά ἐρμηνεύεται ὡς «τό ὄρος στό ὅποιο ὁ Χριστός τοὺς διέταξε»⁴.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ: 1. Περισσότερα Σ. Ἀγουρίδη, «Οἱ μακαρισμοί», στό ἔργο του *Βιβλικά Μελετήματα*, τεύχ. Α' (Θεσ/νίκη: χ.ἔ., 1966), 111-209. Τοῦ ἰδίου, *Ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους Ὀμιλία τοῦ Ἰησοῦ*, Ἐκδόσεις Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 2010. Μ. Σιώτου, *Ἡ ἐρμηνεία τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους Ὀμιλίας διὰ μέσου τῶν αἰῶνων*, Ἱστοριοκριτική Ἔρευνα (Ἀθήναι: χ.ε., 1986). 2. Carson, D. A., Douglas J. Moo, *An Introduction to the New Testament*, Second Edition, Grand Rapids, MI: Zondervan, 2005, 162-163. 3. Βλ. T. Donaldson, «Jesus on the Mountain: A Study in Matthean Theology» (*JSNT SS 8Z* Sheffield: JSOT Press, 1985), 85-190. 4. Frederick Dale Bruner, *The Churchbook: Matthew 13-28* (Grand Rapids: Eerdmans, 1990), 808.

Ἐποψη τοῦ Κάστρου δίπλα ἀπό τίς πηγές

Οἱ Νεοπαγανιστές καί ὁ Ἀπόστολος Παῦλος

Πρωτ. Βασιλείου Ἄ. Γεωργόπουλου
Ἐπίκουρου Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

ΒΑΣΙΚΟ στοιχείο στίς διάφορες νεοπαγανιστικές ομάδες ἀποτελεῖ ἡ ἐμπαθής, ἀπαξιωτική, φανατισμένη καί μέχρις ἀκροτήτων τοποθέτησή τους ἀέναντι στό πρόσωπο τοῦ Κυρίου, τῶν Προφητῶν, τῶν ἁγίων Ἀποστόλων καί τῶν ἁγίων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας.

Ὁ κατ' ἐξοχήν ὁμως Ἀπόστολος γιά τόν ὁποῖο ἐκφράζονται μέ ἀπίστευτη ἐμπάθεια καί φανατισμό εἶναι ὁ Ἀπ. Παῦλος, ἐναντίον τοῦ ὁποῖου ἐπιστρατεύονται κάθε εἴδους φαντασιοκοπήματα, τά ὁποῖα κινοῦνται μεταξύ φανατισμένης ἐμπάθειας καί κακοποίησης τῶν ιστορικῶν δεδομένων καί φθάνουν μέχρι ἰδεοληψίας.

Στή συνέχεια θά ἀναφερθοῦμε ἐνδεικτικῶς σέ κάποιους νεοπαγανιστικούς ἰσχυρισμούς γιά τόν Ἀπ. Παῦλο καί θά τούς σχολιάσουμε μέ συντομία, γιά νά γίνει ἀντιληπτό, κατά τρόπο σαφῆ, τό μῖσος τῶν σύγχρονων νεοπαγανιστῶν ἐναντίον τοῦ προσώπου καί τοῦ ἔργου τοῦ Ἀπ. Παύλου. Στούς ἀνιστόρητους καί δυσφημιστικούς ἰσχυρισμούς τῶν σύγχρονων ἀρχαιολατρῶν κατά τοῦ Ἀπ. Παύλου ἐντάσσεται καί ἡ προσπάθεια ὀρισμένων ἐξ αὐτῶν νά συσχετίσουν τό πρόσωπο τοῦ Ἀποστόλου μέ τό κάψιμο τῆς Ρώμης στά χρόνια τοῦ Νέρωνα.

Υἱοθετοῦν ἀβασάνιστα τίς συκοφαντικές κατηγορίες τοῦ σχιζοφρενοῦς καί

διεφθαρμένου Νέρωνος ἐναντίον τῶν πρώτων χριστιανῶν γιά τήν τρομακτική πυρκαγιά τῆς 19^{ης} Ἰουλίου τοῦ 64 πού κατέκαυσε τό μεγαλύτερο μέρος τῆς ἀρχαίας Ρώμης, στήν προσπάθειά του νά ἀποφύγει νά ξεσπάσει ἐναντίον του ἡ ὀργή τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ. Ὁ Ἀπ. Παῦλος καί οἱ χριστιανοί παρουσιάζονται ἀπό τοῦς νεοπαγανιστές ὡς οἱ ἐμπρηστές τῆς Ρώμης.

Κατασκευάζοντας κυριολεκτικῶς ἀνύπαρκτα περιστατικά ἕνας πρώτος ἰσχυρισμός τοῦς εἶναι ὅτι ὁ Ἀπ. Παῦλος συσχετίζεται μέ τή συνωμοσία τῶν Σενέκα -Πίσωνος. Ὁ ἐν λόγω νεοπαγανιστικός ἰσχυρισμός εἶναι κυριολεκτικῶς ψευδής. Εἶναι ἀποκύημα φαντασίας. Καμμία ἀπολύτως ἱστορική πηγή δέν ἀναφέρει συμμετοχή τοῦ Παύλου στή συνωμοσία ἐναντίον τοῦ Νέρωνα πού εἶχε ὀργανωθεῖ ἀπό τόν Γάιο Καλπούρνιο Πίσωνα καί ἀποκαλύφθηκε τό 65.

Στό ἴδιο πλαίσιο ἐπικαλοῦνται καί τήν λεγόμενη ἀλληλογραφία Παύλου-Σενέκα. Ἀπό ὄλους ὁμως τοῦς εἰδικούς ἡ ἐν λόγω ἀλληλογραφία θεωρεῖται ὡς σῶμα ἐπιστολῶν πού γράφτηκαν τόν 4^{ον} αἰ. καί γι' αὐτό χαρακτηρίζεται ἀπό τό σύνολο τῶν εἰδικῶν ὡς ἀπόκρυφη ἢ πλαστή ἢ ψευδεπίγραφη¹. Ψευδεπίγραφα κείμενα τοῦ 4^{ου} αἰῶνος προσάγονται ὡς αὐθεντι-

κές δῆθεν μαρτυρίες - αποδείξεις ἀπίθωνων ισχυρισμῶν.

Ἀπέναντι ὅμως στήν νεοπαγανιστική προπαγάνδα βρίσκονται τά ἀληθινά γεγονότα. Εἶναι οἱ ἱστορικές μαρτυρίες. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ ἱστορικοῦ Τάκιτου πού τήν ἀναφέρει στό ἔργο του *Χρονικά (Annales)*. Εἶναι ἀναφορά στή διαδεδομένη γνώμη μεταξύ τῶν κατοίκων τῆς Ρώμης ὅτι ὁ ἐμπρηστής ἦταν ὁ Νέρωνας, καί ὅτι γιά νά καταπνίξει αὐτή τή γνώμη κατηγορήσε ὡς ἐμπρηστές τούς χριστιανούς², δηλαδή τούς συκοφάντησε.

Τά ἀληθινά ὅμως γεγονότα πού ἀποδεικνύουν ὅτι ἀποτελεῖ τό λιγότερο συκοφαντία ὅποιαδήποτε συσχέτιση τοῦ Παύλου καί τῶν χριστιανῶν μέ τόν ἐμπρησμό, τά παραθέτει ὁ Σουητώνιος. Ἀναφέρει χαρακτηριστικά τά ἑξῆς:

«Πράγματι μέ πρόσχημα ὅτι τόν σοκάριζε ἡ ἀσχήμια τῶν παλιῶν οἰκοδομημάτων, ἡ στενότητα καί τό στρίμωγμα τοῦ πλήθους στους δρόμους, ἔβαλε φωτιά καί ἔκαψε τή Ρώμη. Καί, παρόλο πού πολλοί συγκλητικοί εἶδαν μέσα στίς ἰδιοκτησίες τούς δούλους τῶν ἀνακτόρων τοῦ Νέρωνα μέ τούς δαυλοῦς στό χέρι, δέν τόλμησαν νά τούς πιάσουν»³.

Οἱ νεοπαγανιστικοί ισχυρισμοί πού παραθέσαμε σχετικά μέ τό πρόσωπο τοῦ Ἄπ. Παύλου εἶναι ἀπόδειξη τοῦ τρόπου σκέψης τους καί τοῦ φανατισμοῦ τους. Ἐπιπλέον, εἶναι μία ἀνιστόριτη ἐπιχειρηματολογία ἀλλά καί ἀποδεικτικό στοιχεῖο ἑνός δράματος. Τό δράμα αὐτό δέν εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπό τήν ψευδαίσθηση πού ἔχουν, ὅτι ἡ πραγματική ἱστορία εἶναι οἱ φαντασιώσεις τους.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ: **1.** Βλ. ἐκτενῶς, Al. Fürst - Th. Fuhrer - F. Siegert - P. Walter, *Der apokryphe Briefwechsel zwischen Seneca und Paulus*, (*Scripta Antiquitatis Posterioris ad Ethicam Religionemque pertinentia 11*), ἔκδ. Mohr Siebeck, Tubingen 2006. **2.** Βλ. Tacitus, *Annals*, Books XV/44 (Loeb Classical Library), London 1999⁹, σ. 282. H. Fuchs, *Tacitus über die Christen*, στό *Vigiliae Christianae* 4(1950), 65-93. **3.** Βλ. Gaius Suetonius Tranquillus, *De vita Caesarum, Neron*, 38 (Εἰσαγωγή -Μετάφραση: Περικλῆς Ροδάκης), ἔκδ. Παρασκήνιο, Ἀθήνα 1993, σ.70.

Πηγαίνοντας πρὸς τήν Κρούα (Henri Bell, *Tour du Monde*)

Κοινωνικές Όμαδες II: Ύνοπλες ομάδες

Νικολάου Τόμπρου

Λέκτορας Πολιτικής Ίστορίας στή Στρατιωτική Σχολή Εὐελπίδων

ΣΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ τῆς ὀθωμανικῆς περιόδου οἱ χριστιανικοὶ πληθυσμοὶ τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας διέθεταν εἶδος νόμιμης ἢ παράνομης στρατιωτικῆς ὀργάνωσης. Ὑνοπλα χριστιανικά σώματα, ἄλλοτε ἐνταγμένα στήν ὑπηρεσία τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ὡς φύλακες περασμάτων ἢ ὡς ἐπόπτες τῆς τάξης στοὺς ὄρεινους κυρίως ὄγκους (ἀρματολοί) καὶ ἄλλοτε ἀποτελούμενα ἀπὸ φυγῶδικους ἢ ἄλλα παραβατικά στοιχεῖα (κλέφτες) δροῦσαν σέ ὀλόκληρο τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο.

1. Ἀρματολοί

Ἡ ληστεία ἐπὶ ὀθωμανικῆς κυριαρχίας ὑπῆρξε συνηθισμένο φαινόμενο στήν καθημερινότητα τῶν ἀνθρώπων, τὸ ὁποῖο σέ περιόδους οἰκονομικῶν κρίσεων γινόταν ἀκόμα ἐντονότερο. Ἡ ὀθωμανικὴ ἐξουσία προσπάθησε νά διαχειριστεῖ σέ τοπικὸ ἐπίπεδο τὸ πρόβλημα τῆς ληστείας μὲ τὴ συνδρομὴ ομάδων (ἀρματολοί, δερβεντζήδες) πού ἐπιφορτίζονταν μὲ τὴν καταδίωξη τῶν ληστῶν καὶ τὴν ἀστυνόμευση τῆς ὑπαίθρου. Οἱ ομάδες τῶν δερβεντζήδων ἀποτελοῦνταν ἀποκλειστικά σχεδόν ἀπὸ μουσουλμάνους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἀναλάβει νά φρουροῦν ὄρεινά περάσματα, τὰ δερβένια (στενωποῖ), πού βρισκόνταν σέ σημαντικούς ὀδικούς ἄξονες. Ἐπικεφαλῆς τῶν δερβεντζήδων ἦταν ὁ δερβέναγας. Ὅρισμέ-

νες φορές τὴ φρούρηση τῶν δερβενιῶν ἀναλάμβαναν καὶ οἱ χριστιανοὶ τῶν πλησιέστερων πρὸς τὰ δερβένια χωριῶν. Τὰ δερβενοχώρια παρεῖχαν ἄντρες γιὰ τὴ φύλαξη καὶ τὸν ἔλεγχο τῶν περασμάτων καὶ σέ ἀντάλλαγμα ἡ Ὑψηλὴ Πύλη τοὺς παρεῖχε φοροαπαλλαγές ἢ μειώσεις στή φορολογία.

Ὁ ἀρματολὸς ὡς ὄρος ἐμφανίζεται στήν ἑλληνικὴ γλῶσσα τὸν 17^ο αἰ. Τὴν ἴδια περίοδο ἐντοπίζεται σέ βενετικὲς καὶ τουρκικὲς πηγές μὲ τίς λέξεις *martolos* καὶ *martoloz*. Ὁ θεσμὸς πάντως εἶναι προγενέστερος, ἀφοῦ ἐμφανίζεται στοὺς Ὀθωμανοὺς ἀπὸ τὸν 14^ο αἰ. καὶ στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο ἀπὸ τὸν 15^ο αἰ. Ἐπὶ Σουλτάνου Μουράτ Β' (1421-1451) δημιουργήθηκε τὸ πρῶτο ἀρματολίκι στὰ Ἄγραφα τῆς Θεσσαλίας. Οἱ ἀρματολοὶ πού βρισκόνταν στὰ νότια τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου ἦταν, ἀρχικά τουλάχιστον, χριστιανοί, ἂν καὶ ὑπάρχουν μαρτυρίες γιὰ τὴν ὑπαρξὴ μεικτῶν σωμάτων. Ἐκτός ἀπὸ τὸ δικαίωμα τῆς ὀπλοφορίας, οἱ ἀρματολοὶ ἦσαν φορολογικὰ ἀπαλλαγμένοι. Τὸ γεγονός αὐτό, σέ συνδυασμὸ μὲ τίς ἀμοιβές πού λάμβαναν, ἐπιβάρυνε σημαντικὰ τίς τοπικὲς κοινωνίες, οἱ ὁποῖες ἐπωμίζονταν τὰ οἰκονομικά βάρη, καὶ συγχρόνως ὑποχρεοῦνταν νά προσφέρουν κάθε εἶδους βοήθεια. Τὰ προνόμια αὐτὰ ἀνέδειξαν

τούς άρματολούς σέ ήγετικές ομάδες τοπικής έμβέλειας. Έπιτυχία τών «ομάδων τής νομιμότητας» ήταν νά διατηρήσουν τήν τάξη καί τήν ήρεμία στό άρματολίχι τους, ένέργεια ή όποία δέν ήταν πάντοτε εύκολη στά μέρη όπου δροῦσαν ισχυρές καί πολυάριθμες ομάδες κλεφτῶν.

Ή έκλογή άρχηγού σέ σῶμα άρματολῶν (καπετάνιος) γινόταν σέ συνέλευση τοπικῶν παραγόντων, στήν όποία συμμετείχαν έκπρόσωπος τοῦ πασά τής περιοχῆς, ό Καδής (kadı) καί κοινοτικοί άρχοντες τής περιφέρειας τοῦ άρματολικιού. Ό Καδής μέ έγγραφες διαταγές διόριζε τόν καπετάνιο καί τά παλικάρια τής ομάδας του (νταϊφάς). Καθόριζε έπίσης τίς άμοιβές τών άρματολῶν (λουφέδες), οί όποιες προέρχονταν κυρίως άπό έναν ειδικό φόρο (άρματολιάτικο), τόν όποιο κατέβαλλαν οί κάτοικοι τής συγκεκριμένης περιφέρειας. Ή θητεία ομάδας άρματολῶν διαρκούσε άπό ένά έξάμηνο έως έναν χρόνο καί ύστερα άπό τή λήξη της συνήθως άνανεωνόταν. Ό άριθμός τών μελῶν ένός νταϊφά κυμαινόταν άπό 20 έως καί 50 άνθρώπους. Οί πλέον έμπιστοι, ικανοί καί παλαιοί πού όνομάζονταν πρωτοπαλικάρα, όρίζονταν άπό τόν καπετάνιο ύπαρχγοί.

Τίς πρώτες δεκαετίες τοῦ 18^{ου} αἰ. άρχισαν νά γίνονται αισθητές όρισμένες άλλαγές στόν θεσμό τοῦ άρματολισμοῦ. Έως τότε οί άρματολοί άποτελοῦσαν βοθηθικά στρατιωτικά σώματα μέ κυρίως άστυνομικές άρμοδιότητες σέ δυσπρόσιτες περιοχές τής Όθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Στά μέσα τοῦ ίδιου αἰῶνα όρισμένα άρματολίγια τοῦ έλλαδικού χώρου έλεγχαν πλέον τεράστιες έκτάσεις. Στήν ήγεσία τους είχαν παγιω-

θεῖ ισχυρές τοπικές οικογένειες, οί όποίες ένδιαφέρονταν νά έξασφαλίζουν στούς άπογόνους τους τά προνόμια πού θά συντελοῦσαν στή διατήρηση τής έπιστάσις τών συγκεκριμένων περιοχῶν. Οί ομάδες αὐτές, προσπαθώντας νά διαφυλάξουν καί νά διευρύνουν τά συμφέροντά τους, ένώνονταν μεταξύ τους ή μέ άλλες ένοπλες ομάδες χριστιανῶν πού δροῦσαν στήν περιοχή. Τότε οί συγκρούσεις άρματολῶν καί κλεφτῶν, πού σημειώνονταν κατά παράδοση, έδιναν σταδιακά τή θέση τους σέ συνεννοήσεις, προκαλώντας άνησυχία στίς όθωμανικές άρχές.

Τά άρματολίγια, ό άριθμός τών όποίων δέν εἶναι άπόλυτα έξακριβωμένος, άκμασαν κυρίως στή Β. Έλλάδα καί κάλυπταν συνήθως τεράστιες γεωγραφικές έκτάσεις. Στά τέλη τοῦ 18^{ου} αἰ. ύπήρχαν στή Μακεδονία τά άρματολίγια τοῦ Πλαταμῶνα, τής Κατερίνης, τής Βέροιας, τής Έδεσσας, τών Γρεβενῶν, τών Σερβίων, στήν Ήπειρο εκείνα τοῦ Μετσόβου, τής Άρτας, τοῦ Λούρου, στή Θεσσαλία τοῦ Όλύμπου, τών Χασίων, τής Έλασσόνας, τής Μηλιάς, τοῦ Άσπροποτάμου, τής Άγιάς, τοῦ Πηλίου, στή δυτική Στερεά τών Άγράφων, τοῦ Καρπενησίου, τής Ναυπάκτου, τών Κραβάρων, τής Βόνιτσας, τοῦ Ξηρόμερου, τοῦ Βάλτου, στήν Άν. Στερεά τής Λαμίας, τοῦ Πατρατζικίου (Ύπάτη), τοῦ Δομοκοῦ, τών Σαλῶνων (Άμφισσα), τής Λιβαδειᾶς, τής Θήβας. Έρευνᾶται άκόμη πάντως άν ό έν λόγω θεσμός άναπτύχθηκε στήν Πελοπόννησο.

Ή άποσύνθεση τής Όθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας άπό τά μέσα τοῦ 18^{ου} αἰ. καί μετά επέτρεψε νά αὐξηθεῖ ή έπιρροή τών ισχυρῶν άρματολῶν αλλά καί ή οικονομική τους έπιφάνεια. Οί περισσότεροι

από αυτούς ασκοῦσαν καί πρόσθετες δραστηριότητες, ὅπως κτηνοτρόφοι, ἔμποροι, γαιοκτήμονες, ἐνοικιαστές φώρων, δανειστές, ἐνῶ προσέφεραν ἀκόμα καί προστασία ἐναντι ἀμοιβῆς. Μετά τή *Συνθήκη τοῦ Βελιγραδίου* (1739) ὁ Σουλτάνος ἄρχισε νά παραχωρεῖ τίς θέσεις τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν ἀρματολῶν σέ μουσουλμάνους, καί κυρίως σέ Ἄλβανούς. Τό φαινόμενο ἐπεκτάθηκε στίς ἀρχές τοῦ 19^{ου} αἰ., ὅποτε καί ὁ Ἄλῃ Πασᾶς ἀντικατέστησε τούς ἐλληνόφωνους χριστιανούς ἀρματολούς τῶν περιοχῶν πού ἤλεγχε μέ Ἄλβανούς τῆς ἐμπιστοσύνης του.

Οἱ Μπλαχαβαῖοι (Χάσια), οἱ Λαζαῖοι (Μηλιά Ὀλύμπου), οἱ Τσαραῖοι (Ἐλασσόνα), οἱ Μπασδέκηδες (Πήλιο), οἱ Κοντογιανναῖοι (Υπάτη), οἱ Στουρναραῖοι (Ἀσπροπόταμος), οἱ Μπουκουβαλαῖοι (Ἄγραφα), οἱ Γριβαῖοι (Βόνιτσα), οἱ Σταθάδες καί οἱ Ἰσκοι (Βάλτος) ἤ καί μεμονωμένα ἄτομα, ὅπως ὁ Καρατάσος καί ὁ Νικοτσάρας μετατράπηκαν ἀπό τά μέσα τοῦ 18^{ου} αἰ. σέ συνώνυμα τῆς δύναμης καί σέ σύμβολα ἀντίστασης καί αὐτοτέλειας γιά τούς χριστιανικούς πληθυσμούς τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδας.

Τό 1720 καταργήθηκαν μέ σουλτανικό φερμάνι πολλά ἀρματολίκια στή Θράκη καί τήν ἀνατολική Μακεδονία. Ὡς τήν Ἐπανάσταση, σέ συνδυασμό μέ τίς συνεχεῖς ἐκκαθαριστικές ἐπιχειρήσεις τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ στή δυτική Ἑλλάδα, ἐλήφθησαν μέτρα γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς διαρκῶς αὐξανόμενης πολεμικῆς δύναμης τῶν ἰσχυρῶν χριστιανικῶν οἰκογενειῶν. Σέ ὀρισμένες περιπτώσεις οἱ ἐπιχειρήσεις αὐτές ὀλοκληρώθηκαν μέ εὐρύτερες συνεννοήσεις μεταξύ τῶν ἀντι-

μαχομένων, περιπλέκοντας περισσότερο τίς διαμάχες γιά τόν ἔλεγχο τῆς ἐξουσίας. Μέσα σέ ἕνα αἰῶνα τοπικῶν συγκρούσεων καί συνδιαλλαγῶν οἱ ἀρματολοί τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου ἀπέκτησαν πλούσιες πολιτικές καί στρατιωτικές ἐμπειρίες, πού τίς ἀξιοποίησαν λίγες δεκαετίες ἀργότερα στήν Ἐπανάσταση.

Οἱ ἀρματολοί, γιά νά διατηρήσουν τό ἀξίωμά τους, ἔπρεπε νά καταστρίβουν τή δράση τῶν κλεφτῶν τῆς περιοχῆς τους. Ἄν ἀποτύγχαναν, ἐνεργοποιοῦνταν μηχανισμοί ἀντικατάστασής τους. Τή θέση τῆς ἔκπτωτης ὁμάδας ἀρματολῶν ἀναλάμβανε ἡ ἰσχυρότερη συνήθως ὁμάδα κλεφτῶν πού μέ τήν παράνομη δράση της (ληλασίες, καταστροφές κ.λπ.) ἀποδείκνυε τήν ικανότητα ἐπιβολῆς της. Βάσει τῶν ἀνωτέρω καθίσταται ἐμφανές ὅτι κατά τή διάρκεια τῶν δραστηριοτήτων της, μιά ὁμάδα ἐνόπλων περνοῦσε συχνά ἀπό τή νομιμότητα (ἀρματολός) στήν παρανομία (κλέφτης) καί ἀντίστροφα. Ὁ σημαντικότερος λοιπόν ἐχθρός τοῦ ἀρματολοῦ ἦταν ὁ κλέφτης, πού συχνά τόν ἀνταγωνίζοταν μέ σκοπό νά τόν ἀντικαταστήσει στό ἀρματολίκι του. Οἱ πῖο ἰσχυροί ληστές τῆς περιόδου αὐτῆς δέν ἔκλεβαν μόνο γιά ἐπιβίωση, ἀλλά ἐπιτίθενταν στά χωριά καί στίς περιοχές εὐθύνης τῶν ἀρματολῶν, συνελάμβαναν ὁμήρους, λεηλατοῦσαν, κατέστρεφαν, ἐπιδιώκοντας νά ἀποδείξουν τήν ἀνικανότητα τῶν ἀρματολῶν νά διαφυλάξουν ἀποτελεσματικά τήν περιοχή εὐθύνης τους καί ὅτι οἱ κλέφτες ὡς ἰσχυρότεροι μποροῦσαν νά ἐπιτελέσουν ἀποτελεσματικότερα τό ἔργο ἐκείνων. Στίς περισσότερες περιοχές τῆς Στ. Ἑλλάδας ἡ οικονομική καί κοινωνικοπολιτική δύναμη τῶν

άρματολῶν ξεπέρασε, ἀπό τόν 18^ο αἰ. καί μετά, αὐτή τῶν κοινοτικῶν ἀρχόντων.

Ἐξ σημειωθεῖ ὅτι δέν ἦταν πάντοτε ἐφικτό γιά μία οἰκογένεια νά διατηρήσει ἀδιατάρακτο τό ἀρματολίχι της, ἀφοῦ οἱ συγκρούσεις μέ τίς ὀθωμανικές ἀρχές δέν ἦταν σπάνιες, κυρίως ὅταν διοριζόταν κάποιος ἄλλος στό ἀξίωμά τους. Τότε οἱ παλαιοὶ ἀρματολοί εἴτε μετατρέ-

πονταν σέ κλέφτες καί κατέφευγαν στή βουνά διαπράττοντας ἐγκλήματα μέ σκοπό νά ἀναγκάσουν τίς ὀθωμανικές ἀρχές νά τούς ἀνακαλέσουν στή προηγούμενη θέση τους, εἴτε κατέφευγαν στή Ἐπτάνησα ἢ στίς Β. Σποράδες ἀναμένοντας τήν κατάλληλη εὐκαιρία, γιά νά ἐπιστρέψουν εἴτε ὡς κλέφτες, εἴτε στό πρότερο ἀξίωμά τους.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Alexander J. C., *Brigandage and public order in the Morea (1685-1806)*, Ἀθήνα 1985. Stathis P., «From Klephts and Armatoloi to Revolutionaries», *Ottoman rule and the Balkans, 1760-1850. Conflict, transformation, adaptation*, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο 2007, σ.σ. 167-179. Vasic M., «Die Martolosen im Osmanischen Reich», *Zeitschrift für Balkanologie*, (1964), σ. 172-179. Ἀσδραχᾶς Σπ., «Ἀπό τή συγκρότηση τοῦ ἀρματολισμοῦ – ἕνα ἀκαρνανικό παράδειγμα», *Ἑλληνική κοινωνία καί οἰκονομία – ΙΗ' καί ΙΘ' αἰῶνες. Ὑποθέσεις καί προσεγγίσεις*, Ἀθήνα 1982, σσ. 231-252, 374-380. Βακαλόπουλος Ἀπ., «Νέα στοιχεῖα γιά τά ἑλληνικά ἀρματολίγια καί γιά τήν ἐπανάσταση τοῦ Θύμιου Μπλαχάβα στή Θεσσαλία τό 1806», *Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, 9 (1965), σσ. 229-251. Βακαλόπουλος Ἀπ., *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, τόμ. Δ', Θεσσαλονίκη 1973, σσ. 345-360, 700-711, 716-728. Βασδραβέλλης Ι., *Ἀρματολοί καί κλέφτες εἰς τήν Μακεδονίαν*, Δημοσιεύματα τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν ἀρ. 34, Θεσσαλονίκη 1970. Καμπούρογλου Δ., *Ἀρματολοί καί κλέφτες (1453-1821)*, Ἀθήνα 1916. Κανδηλῶρος Τ., *Ὁ ἀρματολισμός τῆς Πελοποννήσου 1500-1821*, ἐκδίδεται χορηγούντος Παναγ. Κ. Οἰκονόμου, Ἀθήνα 1924. Κασομούλης Ν., *Ἐνθυμήματα στρατιωτικά τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων 1821-1833: προτάσσεται ἱστορία τόν ἀρματολισμοῦ, εἰσαγωγή καί σημειώσεις Γιάννη Βλαχογιάννη*, τόμ. Α', Ἀθήνα 1939. Παῖζη-Ἀποστολοπούλου Μάχη, «Ἡ ὑποταγή τῶν ἀνυπότακτων. Νεότερα στοιχεῖα γιά τούς ἀρματολούς ἀπό τό τοπικό ἀρχεῖο Ἰθάκης», *Ἡ Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο, Κύθηρα, 21-25 Μαΐου 2006*, *Ἱστορία*, τόμ. ΙΙΙ, Κύθηρα 2009, σσ. 424-443. Παναγιωτόπουλος Β. (ἐπιμέλεια), *Ἀρχεῖο Ἀλῆ Πασᾶ, συλλογῆς Ι. Χωτζῆ Γενναδείου Βιβλιοθήκης τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν*, ἐκδοση, σχολιασμός, ἐρευτήρια Βασίλης Παναγιωτόπουλος μέ τή συνεργασία τῶν Δημήτρη Δημητρόπουλου, Παναγιώτη Μιχαηλάρη, Ἰνστιτούτο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, τόμ. Α' (1747-1808), τόμ. Β' (1809-1817), τόμ. Γ' (1818-1821), Ἀθήνα 2007. Πολίτης Ἀλ., «Ἡ μορφή τοῦ καπετάν Μπασδέκη», *Μνήμων*, 11 (1987), σσ. 1-31. Σκουβαράς Β., *Τό παλιότερο ἀρματολίχι τόν Πηλίου καί οἱ Ἀρβανίτες στή Θεσσαλομαγνησία 1750-1790*, Βόλος 1960. Στάθης Π., «Ἀρματολισμός: Χριστιανοὶ ἔνοπλοι στήν ὑπηρεσία τῶν Ὀθωμανῶν», *Ἱστορία Νέου Ἑλληνισμοῦ*, τόμ. 2, Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 2003, σ. 339-360. Τζάκης Δ., *Ἀρματολισμός, συγγενικά δίκτυα καί ἐθνικό κράτος. Οἱ ὄρεινές ἐπαρχίες τῆς Ἀρτας στό πρῶτο ἡμισυ τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, διδακτορική διατριβή*, Ἀθήνα 1997.

Ἐκείνη τῆς ἀποφύ τῶν Κάστρου ἀπό τή Γαρδαβίτσα (E. Rey, 23.9.1943)

Ἀποστολικοί Κανόνες (ιστ')

Παναγιώτη Μπούμη

Ἄομοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

(συνέχεια ἀπό τό προηγούμενο)

ΚΑΝΟΝΑΣ ΜΘ' (49ος)

Κείμενο: *Εἴ τις ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου διάταξιν, μὴ βαπτίση εἰς Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλ' εἰς τρεῖς ἀνάρχους, ἢ εἰς τρεῖς υἱούς, ἢ εἰς τρεῖς παρακλήτους, καθαιρεῖσθω.*

Μετάφραση: Ἐάν κάποιος ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος δέν βαπτίσει σύμφωνα μέ τή διαταγή τοῦ Κυρίου σέ Πατέρα, Υἱό καί ἅγιο Πνεῦμα, ἀλλά σέ τρεῖς ἀναρχους (Πατέρες) ἢ σέ τρεῖς υἱούς ἢ σέ τρεῖς παρακλήτους, νά καθαιρεῖται.

Ἀγιογραφικά χωρία: *Ματθ. 28,19.*

Παράλληλοι κανόνες: Βλ. μζ' ἀποστολικό.

Σχόλιο: Ἡ ὀρθόδοξη κανονική τέλεση τοῦ βαπτίσματος θεμελιώνει τήν ὀρθή πίστη στόν Τριαδικό Θεό καί τήν Ἐκκλησία. Τό αἰρετικό βάπτισμα δέν ὀδηγεῖ στόν ἀληθινό Θεό. Ἐξ οὗ καί ἡ σημασία πού δίνεται στό βάπτισμα ἀπό τούς κανόνες. Φαίνεται πολύ καλά ἡ σύνδεση δόγματος καί κανόνων.

ΚΑΝΟΝΑΣ Ν' (50ός)

Κείμενο: *Εἴ τις ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, μὴ τρία βαπτίσματα μιᾶς μῆσεως ἐπιτελέσῃ, ἀλλ' ἔν βάπτισμα, τὸ εἰς τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου διδόμενον, καθαιρεῖσθω. Οὐ γὰρ εἶπεν ὁ Κύριος, εἰς*

τὸν θάνατόν μου βαπτίσατε· ἀλλά, Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτούς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Μετάφραση: Ἐάν κάποιος ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος δέν ἐπιτελέσει τρεῖς καταδύσεις καί ἀναδύσεις στό ἓνα μυστηριακό βάπτισμα, ἀλλά μιά κατάδυση, πού ἀπεικονίζει τόν θάνατο τοῦ Κυρίου, νά καθαιρεῖται. Γιατί δέν εἶπε ὁ Κύριος νά βαπτίσετε στό θάνατό μου, ἀλλά (εἶπε): «Πορευθέντες νά διδάξετε καί νά κάνετε μαθητές μου ὅλα τὰ ἔθνη βαπτίζοντάς τους στό ὄνομα τοῦ Πατρὸς καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ ἁγίου Πνεύματος».

Ἀγιογραφικά χωρία: *Ματθ. 28,19, Ρωμ. 6,3.*

Παράλληλοι κανόνες: Τῆς Β' ὁ ζ'. Βλ. καί μζ' ἀποστολικό.

Σχόλιο: Ἡ λέξη «βάπτισμα» στόν παρόντα κανόνα ὑποδηλώνει τήν κατάδυση (Βαλσαμών). Ἡ κατάδυση καί ἡ ἀνάδυση κατὰ τή διάρκεια τῆς τέλεσης τοῦ μυστηρίου τοῦ βαπτίσματος ἔχει καί αὐτή δογματικό ὑπόβαθρο (θάνατος-ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ). Τό ὀρθόδοξο «βάπτισμα συνέχει ἐν ἑαυτῷ τά δύο πρώτιστα τῆς καθ' ἡμᾶς ὀρθοδόξου πίστεως δόγματα, τῆς θεολογίας λέγω τῆς ζωοποιῶν Τριάδος, καί τῆς ἐνσάρκου τοῦ Θεοῦ λόγου οἰκονομίας» (ἅγιος Νικόδημος).

Ἀξιότιμε
κύριε Διευθυντά,

πολύ συχνά, δυστυχῶς, ἡμεῖς οἱ κληρικοί θεολόγοι διαχειριζόμαστε τίς πηγές καί τά βοηθήματα μέ τρόπο ἀντιδεοντολογικό καί ἐξ ἅπαντος ἀντιεπιστημονικό. Ἔχουμε στό μυαλό μας προκατασκευασμένες ιδέες, τίς ὁποῖες προσπαθοῦμε νά ὑποστηρίξουμε διαβάζοντας κατά τό δοκοῦν καί ἀλλοιώνοντας ἐν πολλοῖς (μέ τήν ἐρμηνεία πού δίνουμε) τά ἀντικειμενικά δεδομένα πού ἔχουμε στή διάθεσή μας. Ἀπώτερος σκοπός μας εἶναι νά ὑπηρετήσουμε ἀντιλήψεις καί ἐμμονές, τίς ὁποῖες ἔχουμε ἐκ τῶν προτέρων υἱοθετήσει γιά τούς δικούς μας λόγους, πού συνήθως ἔχουν βαθύτερες ἀφετηρίες... Ἀντιθέτως ἔπρεπε νά διαμορφώνουμε τή γνώμη μας καί νά ἐξαγάγουμε τά συμπεράσματά μας βάσει τῶν πηγῶν, τίς ὁποῖες ὀφείλουμε νά σεβόμαστε.

Τό τ. Ἰανουαρίου-Φεβρουαρίου 2017 τοῦ περιοδικοῦ *Ἐφημέριος* ἀνοίγει μέ τό ἄρθρο τοῦ πρωτ. Ἀναστασίου Κ. Γκοτσοπούλου, ἐφημερίου τοῦ Ἱ. Ν. Ἀγίου Νικολάου Πατρῶν, πού φέρει τόν τίτλο: «Ἡ εὐχαριστιακή νηστεία καί ἡ Θ. Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων Τιμίων Δώρων (ἱστορικοκανονική προσέγγιση)». Ἐνῶ φαίνεται ἐκ τοῦ τίτλου ὅτι τό περιεχόμενο τοῦ ἁρθροῦ σχετίζεται ἀποκλειστικά μέ τήν πένθιμη περίοδο τῆς

Ἀγίας καί Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ὁπότε τελοῦνται οἱ Προηγιασμένες Λειτουργίες, εὐκολα μπορεῖ ὁ ἀναγνώστης νά θεωρήσει ὅτι τό κεντρικό ζήτημα πού ἐξετάζεται εἶναι ἡ πρό τῆς Θ. Εὐχαριστίας νηστεία καθ' ὅλη τή διάρκεια τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους. Μεταξύ πολλῶν ἄλλων διαβάζουμε στίς σσ. 5 καί 6: «Ἐπιπλέον, σύμφωνα μέ τήν κανονική καί λοιπή ἐκκλησιαστική παράδοση, ἡ νηστεία πού ἔχει καθιερώσει ἡ Ἐκκλησία μας γιά τή συμμετοχή στή Θ. Εὐχαριστία εἶναι ἡ ἀφ' ἑσπέρας τέλεια ἀποχή ἀπό ὅ,τιδήποτε βρώσιμο καί πόσιμο». Ἡ ἀνωτέρω παράγραφος φέρει ὡς ἐκθέτη τόν ἀριθμό 13, ὁ ὁποῖος ὑποτίθεται πώς παραπέμπει σέ βιβλιογραφία βάσει τῆς ὁποίας ἐξάγεται τό ἐν λόγω ἀξιῶμα. Στή σελίδα 8 τοῦ συγκεκριμένου τεύχους εὐρίσκονται οἱ λεγόμενες σημειώσεις τοῦ ἁρθρου. Ἐκεῖ, στή σημείωση μέ ἀριθμό 13, ὁ συντάκτης μνημονεύει τρία ἐπιστημονικά συγγράμματα, δύο τοῦ Ἱ. Φουντούλη καί ἓνα τοῦ Π. Σκαλτσῆ, στά ὁποῖα στηρίζεται γιά νά συγγράψει τήν προαναφερθεῖσα παράγραφο.

Ἐχοντας κατά νοῦν τήν ὑποσημείωση 1 στή σελίδα 230 τοῦ μνημειώδους ἔργου τῶν Ἀγαπίου ἱερομονάχου καί Νικοδήμου μοναχοῦ *Πηδάλιον τῆς νοητῆς νηός τῆς Μιᾶς, Ἀγίας, Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας, ...*,

ὀδηγηθήκαμε στήν ἀναζήτηση τῶν σελίδων τῆς συγκεκριμένης παραπομπῆς, γιὰ νά ἀνιχνεύσουμε καί νά διευκρινίσουμε τή διαφαινόμενη ἀντίφαση μεταξύ τοῦ Πηδαλίου καί τῶν θέσεων τῶν δύο σύγχρονων λειτουργιολόγων. Οἱ συντάκτες καί ἐπιμελητές τοῦ Πηδαλίου, ἱερομόναχος Ἀγάπιος καί μοναχός Νικόδημος (δηλαδή ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης), ὑπομνηματίζουν τούς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας μας στά τέλη τοῦ 18ου αἰ. Τό Πηδάλιον ἐκδίδεται γιὰ πρώτη φορά τό 1800 στή Λειψία.

Ἡ ἐν λόγῳ ὑποσημείωση τοῦ Πηδαλίου ἔχει ὡς ἐξῆς: «[...] Καί μ' ὄλον ὁποῦ ἀπό τούς θείους Κανόνες νηστεία πρὸ τῆς Μεταλήψεως οὐ διορίζεται· οἱ δυνάμενοι δὲ νηστεύειν πρὸ αὐτῆς καί ὀλόκληρον ἐβδομάδα, καλῶς ποιοῦσιν. [...]». Νά ὑπογραμμισθεῖ ὅτι τήν ὑποσημείωση αὐτή τοῦ Πηδαλίου λαμβάνει ὑπ' ὄψιν καί τό τελικό κείμενο τῆς Ἀγίας καί Μεγάλης Συνόδου περί τῆς νηστείας, ὅσον ἀφορᾷ στήν πρὸ τῆς Θ. Εὐχαριστίας νηστεία (9η παράγραφος τοῦ τελικοῦ κειμένου τῆς Συνόδου τῆς Κρήτης μέ θέμα: «Ἡ σπουδαιότης τῆς νηστείας καί ἡ τήρησις αὐτῆς σήμερα»). Τά πράγματα εἶναι ξεκάθαρα καί δέν ὑφίσταται λόγος ἐμεῖς, οἱ νεότεροι ἱερεῖς, νά τά περιπλέκουμε καί νά τά συσκοτίζουμε, καί –τό χειρότερο– νά φορτώνουμε στούς ἀδελφούς μας φορτία δυσβάστακτα...

Ἄν ἀνατρέξουμε στίς σύγχρονες λειτουργικές μελέτες πού μνημονεύονται στήν ἀντίστοιχη σημείωση τοῦ ἄρθρου τοῦ π. Ἀν. Γκοτσοπούλου, θά διαπιστώσουμε πῶς πουθενά δέ γίνεται λόγος γιὰ ἀφ' ἐσπέρας τέλεια ἀποχή ἀπό ὀπιδήποτε βρώσιμο καί πόσιμο ὡς προ-

ὑπόθεση γιὰ τή συμμετοχή τῶν πιστῶν στή Θ. Εὐχαριστία. Ὁ Ἱ. Φουντούλης στή σελίδα 6 τοῦ ἔργου του *Λειτουργία Προηγιασμένων Δώρων* [Κείμενα Λειτουργικῆς, 8] ἀναφέρεται ἀποκλειστικά στή νηστεία πρὸ τῆς Θ. Κοινωνίας «κατά τάς νηστίμους ἡμέρας». «Ἡ Θεία Εὐχαριστία κατά τίς συγκεκριμένες ἡμέρες ταυτίζεται τρόπον τινά μέ τή μετέπειτα τεθεῖσα σέ λειτουργικότερα πλαίσια *Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων*», ὅπως ὁ ἴδιος συγγραφέας σημειώνει ἀμέσως πιο κάτω. Ἐπομένως ἡ ἀνωτέρω παραπομπή δέν ἔχει καμιὰ ἀπολύτως σχέση μέ τήν ἐν γένει εὐχαριστιακή νηστεία.

Ἡ β' βιβλιογραφική σημείωση παραπέμπει στή σελ. 78 τῆς μελέτης τοῦ ἴδιου κορυφαίου λειτουργιολόγου μέ τίτλο: «Εὐχαριστιακή νηστεία» στή σειρά: *Λειτουργικά Θέματα*, τόμος Γ'. Ἐδῶ ὁ Ἱ. Φουντούλης σημειώνει κατά λέξη: «Τῆς προσελεύσεως εἰς τήν θείαν κοινωνίαν προηγεῖτο προπαρασκευή [...] Ἡ δοκιμασία αὕτη συνίστατο εἰς τήν ἐξέτασιν τῆς συνειδήσεως, [...] Ὅτι ἡ νηστεία δέν περιλαμβάνετο εἰς αὐτά καθίσταται φανερόν τό μὲν ἐκ τῆς πράξεως τῆς Ἐκκλησίας τό δέ ἐκ τῶν ἱερῶν κανόνων. Οὕτως οἱ πιστοί κατά τήν ἀποστολικήν ἐποχήν ἐκοινωνοῦν μετά τό δεῖπνον. Τοῦτο βραδύτερον ἐξέλιπε καί διά λόγους εὐλαβείας τήν θείαν κοινωνίαν ἐλάμβανον νήστεις οἱ πιστοί, ἀπέχοντες πάσης τροφῆς ἀπό τοῦ δεῖπνου ἢ ἀπό τοῦ μεσονυκτίου τῆς προτεραίας, πλήν τῆς Μ. Πέμπτης καθ' ἣν διετηρεῖτο τό ἀρχαῖον ἔθος καί οἱ πιστοί προσήρχοντο εἰς τήν θείαν μετάληψιν, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ μυστικοῦ δεῖπνου, τό ἐσπέρας μή νήστεις (κανῶν 41⁹⁵ τῆς ἐν Καρθαγένῃ

Συνόδου). Ούτως οὐδεμία παρουσιάζετο ἀντινομία μεταξύ τῶν κανόνων, οἱ ὅποιοι ἐπέβαλον τήν κατά πᾶσαν σύναξιν θείαν κοινωνίαν, καί τῶν κανόνων, ὡς ὁ 96^{ος} ἀποστολικός καί 55^{ος} τῆς Πενθέκτης, οἱ ὅποιοι ἀπηγόρευον τήν κατά τά Σάββατα νηστείαν, οὔτε μεταξύ τῆς θείας κοινωνίας καί τῆς κατά τήν περίοδον τῆς διακαινησίμου ἐβδομάδος καταλύσεως τῆς νηστείας εἰς πάντα, κατά τόν 66^{ον} κανόνα τῆς Πενθέκτης.

Τό ἔθος τοῦτο διετηρήθη καί σήμεραν μεταξύ τῶν ἱερέων. Οὗτοι, ὡς γνωστόν, τηροῦν τήν ἀρχικήν καί ὀρθήν εὐχαριστιακήν νηστείαν, ἀπέχοντες τροφῆς ἀπό τοῦ μεσονυκτίου καί μή τηροῦντες ἄλλην πρό τῆς θείας κοινωνίας προπαρασκευαστικήν νηστείαν. Τό νεώτερον ἔθος τῆς τριήμερου πρό τῆς θείας μεταλήψεως νηστείας προῆλθεν ἐκ τῆς εὐλαβοῦς ἐπιθυμίας πρὸς τελειότεραν, κατά τό δυνατόν, προετοιμασίαν δι' ἀξιωτέραν προσέλευσιν εἰς τό μυστήριον, εἰσαχθέν εἰς ἐποχὴν πλήρους ἐν προκειμένῳ λειτουργικῆς παρακμῆς. Εἶναι ὀφθαλμοφανές ὅτι ἀντίκειται πρὸς αὐτήν τήν ὀρθήν ἐκκλησιαστικὴν πρᾶξιν καί πρὸς τοὺς ρηθέντας συνοδικούς καί ἄλλους κανόνας. Τοῦτο μόνον κατ' οἰκονομίαν δύναται νά γίνῃ ἀνεκτόν, ἀποκείμενον εἰς τήν διάκρισιν τοῦ πνευματικοῦ, ὁ ὅποιος γνωρίζων τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας τῶν ἐξομολογουμένων δύναται, ἂν κρίνῃ τοῦτο ἀναγκαῖον, νά ὀρίσῃ δι' αὐτοὺς περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον χρόνον προπαρασκευαστικῆς νηστείας. Ἐπ' οὐδενὶ ὅμως λόγῳ δύναται ἐπισήμως ἡ Ἐκκλησία, παραβαίνουσα τήν ὀρθήν πρᾶξιν καί παράδοσιν καί τοὺς σχετικούς κανόνας, νά θεσπίσῃ ὡς ὑποχρεω-

τικήν τήν νηστείαν ταύτην. Ἴλλως θά ἐκαινοτόμει, ἀθετοῦσα αὐτήν ταύτην τήν παράδοσιν αὐτῆς. Ἀποτέλεσμα τούτου θά ἦτο ἡ ἄρνησις τοῦ πασχάλιου χαρακτήρος τῆς Κυριακῆς, ἐφ' ὅσον ἡ ἀπαγόρευσις τῆς νηστείας τοῦ Σαββάτου θά ἦτο κώλυμα διὰ τήν προσέλευσιν κατ' αὐτήν εἰς τό πασχάλιον δεῖπνον, καί ἡ ἐπιστροφή εἰς τὰ ἰουδαϊκά ἔθνη».

Ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς διασαφηνίζει ὅτι οὐδεμία σχέση ὑφίσταται μεταξύ τῆς εὐλογημένης νηστείας, πού τηρεῖται μόνο «κατά τὰς νηστίμους ἡμέρας» ὡς ἐνδειξη συμμετοχῆς στό πένθος τῆς Ἐκκλησίας γιά τὰ Πάθη καί τόν Σταυρικόν Θάνατον τοῦ Κυρίου, καί τῆς συμμετοχῆς τῶν πιστῶν στό κατ' ἐξοχὴν Μυστήριον τῆς Θ. Εὐχαριστίας.

Ἡ τρίτη τέλος βιβλιογραφικὴ σημείωσις τοῦ π. Ἄν. Γκοτσοπούλου παραπέμπει στή σελίδα 230 τῆς μελέτης τοῦ καθηγητῆ Λειτουργικῆς, Π. Σκαλτσῆ, «Ἀρχαϊκά στοιχεῖα στή Θ. Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων Δώρων» στή σειρά: *Λειτουργικὲς Μελέτες II*. Ὁ συγγραφεὴς θέτει τόν «ὄρον τῆς νηστείας» πρό τῆς Θ. Μεταλήψεως ἀναφερόμενος ἀποκλειστικὰ στήν κατανοκτικὴ καί πένθιμη περίοδο τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς. Συνδέει δηλαδὴ τὴ νηστεία μὲ τὴ Θ. Κοινωνία μόνο «κατά τὰς νηστίμους ἡμέρας» καί αὐτό γιά λόγους ἀντικειμενικούς καί πρακτικούς, καί ὄχι οὐσιαστικούς. Κατά τίς ἄμνημες ἡμέρας τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς ἐπιβάλλεται ἀποχὴ ἀπὸ τό φαγητό μέχρι τὴν ἐνάτη. Ἐπομένως ἡ προσέλευσις στή Θ. Εὐχαριστία «κατά τὰς νηστίμους ἡμέρας» γινόταν μετὰ τὴν ἐνάτη, ἀφοῦ προηγεῖτο νηστεία κατ' ὅλην τὴν ἡμέρα μέχρι τὴν ἐνάτη ὥρα καί ἀφοῦ οἱ πιστοί

ἔμεναν ἄσιτοι ἀπό τό δείπνο τῆς προηγούμενης. Μέ τή Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων Δώρων ὁ παλαιός αὐτός θεσμός τῆς νηστείας τιμᾶται καί τηρεῖται κατά τόν καλύτερο τρόπο «κατά τάς νηστίμους ἡμέρας» τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς. Στό σημεῖο αὐτό ὀφείλουμε νά ὑπογραμμίσουμε ὅτι καί ὁ Π. Σκαλτσῆς παραπέμπει στίς δύο προαναφερθεῖσες μελέτες τοῦ Ἰ. Φουντούλη, στίς ἴδιες σελίδες.

Στηριζόμενοι στίς κανονικές καί λειτουργικές πηγές καί στή σχετική βιβλιογραφία, ὀφείλουμε νά κατανοήσουμε ὅτι ἡ ἄσιτία πού ἐπιβάλλεται μέχρι τήν ἐνάτη ὥρα (γύρω στίς 03:00 μ.μ.) κατά τήν περίοδο τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς καί συγκεκριμένα κατά τίς ἡμέρες πού τελεῖται ἡ Προηγιασμένη Θ. Λειτουργία σχετίζεται μέ τήν ὑποχρέωση συμμετοχῆς τῶν πιστῶν στήν αὐστηρή νηστεία τῶν ἡμερῶν, λόγω τοῦ ὅτι εὐρισκόμαστε στήν περίοδο τῆς Τεσσαρακοστῆς, καί σίγουρα ὄχι μέ τήν προσέλευσή τους στή Θ. Εὐχαριστία. Ἡ Προηγιασμένη τελεῖται μετά τήν ἐνάτη ὥρα, διότι οὕτως ἢ ἄλλως οἱ πιστοί νηστεύουν μέχρι ἐκεῖνη τήν ὥρα. Ὅποιος ἐπιθυμεῖ νά μεταλάβει τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων δέν θά καταλύσει ἀσφαλῶς τήν ἀπό αἰῶνων καθιερωμένη νηστεία τῶν καθημερινῶν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς. Ἄστοχη ἐπομένως εἶναι κάθε σύνδεση τῆς “διευρυμένης” νηστείας, τῆς ἀπό τό πρωί ἕως τό ἀπόγευμα ἄσιτίας, μέ τήν προσέλευση στή Θ. Κοινωνία “κατά τάς νηστίμους ἡμέρας”. Ἐξ ἄλλου ἡ ἐν γένει εὐχαριστιακή νηστεία ἐκτείνεται χρονικά, σύμφωνα μέ τούς κανόνες καί τήν ἱστορία τῆς λατρείας, ἀπό τόν δείπνο ἤ τό μεσονύκτιο μέχρι τό ἐπόμενο πρωί. Ἡ τάση νά διευρύνουμε διαρκῶς τόν

χρόνο τῆς εὐχαριστιακῆς νηστείας, ἐντάσσεται στήν εὐρύτερη προσπάθεια «αὐστηροποίησης» τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καί τῆς ἐπί τό ἀσκητικώτερον «προαγωγῆς» τῆς, προσπάθεια πού στ’ ἀλήθεια δέν ξέρω σέ τί ἐξυπηρετεῖ, ἰδιαίτερος στή σημερινή ἐποχή...

Ἄξιζει τέλος νά τονίσουμε ὅτι δέν πρέπει νά συγχέουμε τήν πρό τῆς Θ. Κοινωνίας νηστεία κατά τίς Προηγιασμένες Λειτουργίες τῶν Τιμίων Δώρων «κατά τάς νηστίμους ἡμέρας» τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς μέ τήν προσέλευση τῶν πιστῶν στή Θ. Εὐχαριστία κατά τίς ὑπόλοιπες ἡμέρες τοῦ χρόνου, κατά τίς ὁποῖες τελεῖται ἡ «τελεία» Θ. Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου ἢ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἢ ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Προπάντων ὀφείλουμε νά σεβόμαστε τούς πιστούς καί νά μήν τούς ταλαιπωροῦμε μέ τίς δικές μας ἐμμονές καί ἰδεοληψίες. Ἡ μόνη εὐχαριστιακή νηστεία πού ἐπικράτησε μετά τήν ἀποστολική ἐποχή σχετίζεται μέ τήν ἀπό τοῦ δείπνου ἢ ἀπό τοῦ μεσονυκτίου τῆς προηγούμενης ἡμέρας ἄσιτία (βλ. καί τήν 9^η παράγραφο τοῦ προαναφερθέντος τελικοῦ κειμένου τῆς Ἀγίας καί Μεγάλης Συνόδου καί σέ καμία περίπτωση μέ τήν ἀφ’ ἑσπέρας τέλεια ἀποχή ἀπό ὅ,τιδήποτε βρώσιμο καί πόσιμο. Οἱ πιστοί λαμβάνουν τή θεία κοινωνία νήστευτες (δηλαδή νηστικοί), ἀπέχοντες πάσης τροφῆς ἀπό τοῦ δείπνου ἢ ἀπό τοῦ μεσονυκτίου τῆς προτεραίας, ὅπως προαναφέραμε, καί ὄχι ἀπό τό ἀπόγευμα τῆς προηγούμενης.

Εὐχαριστῶ θερμά γιά τή φιλοξενία!

ἀρχιμ. Κωνσταντῖνος Στ. Φουντουκίδης
ἐφημ. Ἱεροῦ Ναοῦ Παναγίας τῆς Φανερωμένης
τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης

Λίτσας Ί. Χατζηφώτη
Ἀρχαιολόγου - Ἱστορικοῦ

- Μητροπολίτου Λαρίσης καί Τυρνάβου Ἰγνατίου: *Σάν παραμύθι*, 2017.

Μέ δικό του τρόπο, ἥπιο, γλαφυρό καί διηγηματικό, ὁ Σεβασμιώτατος δημιουργεῖ κατάλληλη ἀτμόσφαιρα νά θυμίσει, νά συντηρήσει, νά διδάξει στοιχεῖα ἀπό τήν πίστη καί τή ζωή στό μικρό ἔνδοξο νησί του, τή Σαλαμίνα, ἀλλά καί ἀπό καθημερινές στιγμές τῆς διακονίας του στή Μητρόπολη πού ποιμαίνει, κομμάτια ἀπό τό ὑπέροχο σύνολο πού λέγεται Ἑλλάδα, αὐτήν πού ὀρισμένοι «ἐμβριθεῖς» κατηγοροῦν ὅτι δέν ἀγαπάει τά παιδιά της συγχέοντας τό «ὑποκείμενο» μέ τό «ἀντικείμενο»! Ἀνθρώπινες σχέσεις ἀγιασμένων ἀνθρώπων πού διαπότισε ἡ ἀρμύρα τῆς θάλασσας, χαλύβδωσαν οἱ στερήσεις καί οἱ ἀπώλειες, ἀλλά τίς γλύκαναν ἡ πίστη στόν Θεό καί ἡ ἀγάπη στόν συνάνθρωπο. Χαρμολύπη γιά μορφές ἀγαπημένες πού ἔφυγαν –θρῆνος μαζί μέ γλυκές ἀναμνήσεις– τό χάδι τῆς μάνας στό μέτωπο, γαζίες κοντά σέ ἀμπέλια καί κρασί καί σέ ζεστή ψαρόσουπα ἀπό τήν ψαριά τῶν ἀνθρώπων τῆς γειτονιάς, τό «νιό φεγγάρι δυό ἡμερῶν», τό καντήλι πού χύθηκε στή θάλασσα νά καταλαγιάσει τή μάνητα τοῦ ἀέρα, τό «ἄρρητον κάλλος τοῦ Ἰησοῦ», «ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντὸς ἡμῶν ἐστι», μικρές φωτεινές χαραμάδες, ὅλα αὐτά τά ἐλάχιστα πού χωροῦν ἐδῶ, μαγιά ἑνός πονήματος –ἀλγολύπη, δοξολογία στόν Θεό καί ποταμός ἀγάπης καί ἐλπίδας ἀπό ἄνθρωπο πού μόχθησε μέ ὑπομονή καί σεμνότητα καί χωρίς νά τό ἐπιδιώκει γίνεται «τηλαυγής φάρος» ἦθους καί ὑπόδειγμα ἀνθρωπιᾶς.

- Αἰδεσ. Γεωργίου Πετροῦ: *Τά ἀσκητήρια τῆς Κυνουρίας. Μιά καταγραφή τῶν ὑλικῶν καταλοίπων τοῦ ἀσκητικοῦ μοναχισμοῦ στήν Κυνουρία*. Μίλητος 2017.

Ἐνδιαφέρουσα μελέτη, ἀποτέλεσμα μακροχρόνιας καί κοπιώδους ἔρευνας πού ἀπαιτεῖ γνώση τῆς τοπογραφίας τῆς περιοχῆς ὅπου ἐπεκτάθηκε ἡ ἀναζήτηση καί ὁ ἐντοπισμός στοιχείων, ἀναδεικνύει σημαντικό τομέα τῆς ἱστορίας τοῦ Μοναχισμοῦ στήν περιοχή τῆς Κυνουρίας. Ἀποτέλεσμα πολλῶν γενεσιουργῶν ἱστορικῶν προϋποθέσεων, ὅπως σημειώνει ὁ συγγραφεύς, ὁ ἀσκητισμός καί ὁ μοναχισμός ἐμφανίζονται στή δυσπρόσιτη ἀπό ξηρᾶς περιοχή τῆς Κυνουρίας μετά τόν 9^ο αἰῶνα, ὅπου τοπική παράδοση θέλει μεγάλη ὁμάδα ἀγιορειτῶν μοναχῶν νά φθάνει ἀπό θαλάσ-

σης στά παράλια τῆς περιοχῆς αὐτῆς καί νά συνιστᾶ τόν πρῶτο πυρῆνα μοναχισμού. Ὁ συγγραφεύς ψηλάφισε σπιθαμή πρὸς σπιθαμή τὴν πολὺ δύσκολα προσιτὴ περιοχή στὴν ὁποία ἐπεκτείνεται ἡ μελέτη του. Τά θελκτικά εὐρήματά της (ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία εἶναι πενιχρή καί οἱ γραπτές μαρτυρίες ἐλάχιστες) προσφέρουν ἀφ' ἑνὸς παραστατικὴ εἰκόνα τῶν ἀσκητηρίων της, τῶν κρυμμένων πολλές φορές σέ ἀπρόσιτα σχεδόν κοιλώματα τῶν βράχων, σέ τοπία μοναδικῆς ὁμορφιάς, καί ἀφ' ἐτέρου ἀποδεικνύουν ὅτι στὴν Ἀρκαδία ἄκμαζαν κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους μοναστικά κέντρα ὅπου ἀναδείχθηκαν σημαντικὲς ἀσκητικὲς μορφές. Ἡ ἐπιμελημένη ἔκδοση πλουτίζεται ἀπὸ ἐντυπωσιακὲς φωτογραφίες καί χάρτες, ὅπου σημειώνονται οἱ θέσεις τῶν τριανταπέντε ἀσκηταριῶν πού καταγράφηκαν.

- Ἀρχιμ. Σεβαστιανοῦ Σωμαράκη: *Ζητήματα Ἐκκλησιαστικῆς Περιουσίας*. Ἐκδόσεις Γρηγόρη, Ἀθήνα 2015.

Το ζήτημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας συχνά ἐπανέρχεται στή δημοσιότητα καί προξενεῖ ὀρισμένες φορές ὀξύτατες ἀλλὰ καί ἀδιέξοδες κρίσεις μεταξύ Ἐκκλησίας καί Κράτους. Ἡ ἔλλειψη οὐσιαστικῶς ἀξιόλογης βιβλιογραφίας καί οἱ ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον ἰδεολογικὲς μονομερεῖς θεωρήσεις δέν συμβάλλουν σέ γενικῶς ἀποδεκτὲς λύσεις. Στὴν προκειμένη μελέτη ἐξετάζονται τὰ ζητήματα τῶν τίτλων ἰδιοκτησίας τῶν Ἱ. Μονῶν τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὑπόθεση τῆς Ἱ. Μ. Τοπλοῦ καί τό ἰδιοκτησιακὸ καθεστῶς τῶν Ἱ. Μονῶν τῆς Κρήτης καί Νομοκανονικὴ θεώρηση γιὰ τό «Ἀναπαλλοτριώτον». Στό α' τμῆμα ὁ συγγραφεύς ἀναφέρεται συνοπτικά καί πολὺ κατατοπιστικά στὴν περιουσία τῶν Μονῶν καί τῶν διαφόρων τίτλων πού τὴν κατοχυρώνουν, τίς γνωμοδοτήσεις, τοὺς διαφόρους νόμους καί συμβάσεις μεταξύ Πολιτείας καί Ἐκκλησίας γιὰ τό θέμα ἀλλὰ καί τό σύγχρονο Διεθνές, Συνταγματικὸ καί Νομοθετικὸ Δίκαιο. Στό β' ἡ διένεξη τῆς μοναστηριακῆς περιουσίας τῆς Ἱ. Μ. Τοπλοῦ μέ τό Ἑλληνικὸ Κράτος στό διάστημα 1984-1999 ἔληξε τελικὰ ὑπὲρ τῆς Μονῆς. Τό ἱστορικὸ καταγράφεται μέ πληρότητα καί σαφήνεια. Στό γ' μέρος ἀναλύεται τό λεπτό ζήτημα τοῦ ἂν εἶναι δυνατὴ ἡ ἀπαλλοτρίωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς-μοναστηριακῆς περιουσίας. Ἐκδοση χρηστικὴ καί κατανοητὴ ἀπὸ εἰδικούς καί μὴ, παρέχει σαφεῖς καί καίριες πληροφορίες γιὰ ζήτημα πού χρησιμοποιεῖται ἀπὸ ἐξεκκλησιαστικούς παράγοντες ὡς μοχλὸς πίεσης ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας.

- Ἐπισκόπου Θαυμακοῦ Ἰακώβου, Ἡγουμένου τῆς Ἱ. Μ. Ἀσωμάτων -Πετράκη: *Ἐν Ἀγρυπνίαις ΙΔ'*. Ἀθήνα 2017.

Στοὺς Ἀγίους Ἀποστόλους, τοὺς πρώτους πού δέχθηκαν νά ἀκολουθήσουν τὸν μαρτυρικὸ δρόμο γιὰ νά κηρύξουν τὸν Λόγο τοῦ Χριστοῦ ἦσαν ἀφιερωμένες οἱ Ἀγρυπνίες πού τελέσθηκαν στό Καθολικὸ τοῦ πνευματικοῦ λειμῶνος τῆς Ἱ. Μ. Ἀσωμάτων-Πετράκη τό 2016. Τό κήρυγμα στίς Ἀγρυπνίες αὐτές ἔκανε ὁ Θεοφ. Ἐπίσκοπος Θαυμακοῦ καὶ Καθηγούμενος τῆς Ἱ. Μονῆς κ. Ἰάκωβος. Μεστός, σύντομος, γλαφυρὸς, καλλιπεῖς, διδακτικὸς ὁ λόγος του.

- *Μερόπης Σπυροπούλου: Ένα δάφνινο στεφάνι. Κείμενα χρέους και όφειλῆς. Έκδόσεις Ἀρχονταρίκι. Ἀθήνα 2017.*

Ἡ συγγραφεύς, διακεκριμένη ἐπιστήμων καί δραστήρια προσωπικότης, ἀναφέρεται στήν αἴσθηση τοῦ χρέους καί τήν προσπάθεια τῶν δασκάλων τῶν Σχολείων τῆς Ἑλληνικῆς Παροικίας τῆς Αἰγύπτου νά μεταδώσουν καί νά ἐμπεδώσουν στούς τότε μαθητές τήν ἀγάπη καί τόν σεβασμό γιά ὅσα σημαίνουν Ἑλληνική Πατρίδα καί Ἑλληνικό Πολιτισμό. Παράλληλα ἐπισημαίνει τή διαχρονική προσφορά προσώπων καί ομάδων ἀπό κάθε γωνιά τῆς πολύπαθης πατρίδας στήν ἐλευθερία, στήν πίστη, στόν πολιτισμό, στήν παιδεία καί στή δημιουργική καθημερινότητά της. Τονίζει τήν ἀνάγκη νά διατηρηθεῖ ἄσβεστη ἡ μνήμη τους καί ἡ ἀένανη τιμή καί προβολή τοῦ ἔργου αὐτῶν τῶν ἀνδρῶν καί γυναικῶν. Τά κείμενα διακρίνει χαρακτηριστική εὐχέρεια διατύπωσης τῶν σκέψεων, εὐρύτατη λογοτεχνική καλλιέργεια καί ἱστορική κατάρτιση, διατυπωμένη συχνά μέ λυρισμό καί συγκίνηση. Μέ ξεκάθαρο τρόπο, χωρίς κηρυγματική διάθεση, καταθέτει οὐσιαστικές προτάσεις, ἀπόσταγμα τῆς μακρᾶς καί ἐπίμονης συμμετοχῆς της στά κοινά, ἐκτός ἀπό τήν λαμπρή ἐπιστημονική ἐπίδοσή της.

- *Ἀκτῆ. Περιοδικό Λογοτεχνίας καί Κριτικῆς, ἔτος ΚΗ΄, τ. 111, Καλοκαίρι 2017. Ἀφιέρωμα στόν Βασίλη Μουστάκη.*

Τό ἀφιέρωμα στόν Βασ. Μουστάκη προλογίζει ὁ Παντελῆς Πάσχος, ἀναφερόμενος στίς σπουδές του, στή συνεργασία του στήν Κιβωτό τοῦ Κόντογλου, στήν Ἑλληνική Δημιουργία τοῦ Σπ. Μελά, στή διεύθυνση τῆς *Θρησκευτικῆς καί Ἠθικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας*, στά βιβλία καί τίς μεταφράσεις του. Ὁ ἴδιος ἔχει κάνει καί ἐπιλογή τῶν ποιημάτων του. Συνεργάζονται ἐπίσης οἱ Ἀριστ. Πανώτης, Ν. Ἐμμ. Τζιράκης, Δ. Σταθόπουλος, Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Χρ. Γ. Ρώμας καί δημοσιεύονται κείμενα τοῦ ἰδίου γιά Μακρυγιάννη, Παπαδιαμάντη, Μωραϊτίδη, Κόντογλου, Καβάφη, Καζαντζάκη, ἀποσπάσματα ἀπό θεολογικά κείμενά του κ.ἄ.

- *Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου Λόγος Χειροτονητήριος εἰς Πρεσβύτερον. Κείμενο-Ἀπόδοση στή Νεοελληνική: Πρεσβ. Ἡλίας Γ. Διακουμάκος. Έκδόσεις Παρησία 2017.*

Πρόκειται γιά τόν λόγο που ἐκφώνησε ὁ μέγας πατήρ τῆς Ἐκκλησίας μας κατά τήν χειροτονία του σέ ἀπόδοση στήν Νεοελληνική ἀπό γνωστό καί ἀπό πολλά ἀνάλογα πονήματα του π. Ἡλία. Ἐπιμελημένη ἔκδοση, γλαφυρή ἢ ἀπόδοση τοῦ κειμένου καί χρήσιμα γιά τό εὐρύ κοινό ἡ σύντομη εἰσαγωγή του.

Περί μισθολογικῶν κλιμακίων καί συντάξεων

Πρωτοπρ. Γεωργίου Βαμβακίδη
Γενικοῦ Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου Ἰ. Μ. Ζιχῶν καί Νευροκοπίου

Ἐπειδὴ πολλοὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφοὶ μας ρωτοῦν γιὰ τίς μισθολογικὲς ἐξελίξεις τους καὶ γιὰ τὰ μισθολογικὰ κλιμάκιά τους, ἀπὸ τὴν παροῦσα στήλη θὰ παρέχουμε στοὺς ἀδελφούς μας ὀρισμένες ὁδηγίες. Σύμφωνα μὲ τὴ διευκρινιστικὴ ἐγκύκλιος πού ἐξέδωσε τὸ Γενικὸ Λογιστήριον τοῦ Κράτους τὴν 10.11.2016, ἡ ὁποία ὅμως ἐστάλη στίς ὑπηρεσίες-Μητροπόλεις λίγο ἀργότερα, μὲ ἀποτέλεσμα τόσο οἱ κληρικοὶ ὅσο καὶ οἱ ἐκκαθαριστές τῶν ἀποδοχῶν νὰ τὴν ἀγνοοῦν, ὥστε νὰ ὑπάρξουν πολλές περιπτώσεις μὴ σωστῆς μισθολογικῆς κατάταξης. Ἡ συγκεκριμένη διευκρινιστικὴ ἐγκύκλιος περιῆλθε στὴ γνώση τοῦ γράφοντος πολὺ ἀργότερα ἀπὸ τὴν ἡμερομηνία δημοσιεύσεως.

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὴν ὡς ἄνω ἐγκύκλιος (ἀριθ. πρωτ. 2/88138/ΔΕΠ) διευκρινίζεται ὅτι: Μὲ τίς διατάξεις τῆς παρ. 1 τοῦ ἀρθροῦ 26 τοῦ ν 4354/2015, ἡ μισθολογικὴ κατάταξη τῶν ὑπαλλήλων-κληρικῶν στά μισθολογικὰ κλιμάκια τοῦ ἀρθροῦ 9 τοῦ ἰδίου νόμου πραγματοποιεῖται σύμφωνα μὲ τὰ τυπικά τους προσόντα, τὸν χρόνο ὑπηρεσίας στό φορέα αὐτόν, μέχρι καὶ στίς 31.12.2015. Ἐπίσης, μὲ τίς διατάξεις τῆς παρ. 2 τοῦ ἀνωτέρω ἀρθροῦ καὶ νόμου, μετὰ τὴ μισθολογικὴ ἐξέλιξη ὄλων τῶν ὑπαλλήλων-κληρικῶν

ἀναστέλλεται ὡς τίς 31.12.2017. Ἀπὸ 1.1.2018 ἡ μισθολογικὴ ἐξέλιξη ἐνεργοποιεῖται ἐκ νέου, σύμφωνα μὲ τίς διατάξεις τοῦ ἀρθροῦ 11 τοῦ ἰδίου νόμου συνυπολογιζομένου καὶ τοῦ πλεονάζοντος χρόνου, πού εἶχε ὑπολογισθεῖ κατὰ τὴν ἀρχικὴ κατάταξη, χωρὶς ὅμως νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψη τὸ χρονικὸ διάστημα πού μεσολάβησε ἀπὸ τὴν ἡμερομηνία ἔναρξης ἰσχύος τῶν διατάξεων τοῦ παρόντος νόμου μέχρι τίς 31.12.2017.

Ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι τὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ 1.1.2016 ἕως 31.12.2017 δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψη γιὰ μισθολογικὴ ἐξέλιξη. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ ἐιδικότερα στίς περιπτώσεις μετὰταξης ὑπαλλήλων-κληρικῶν σὲ ἀνώτερη κατηγορία, παραθέτουμε τὸ ἐξῆς παράδειγμα: Ὄταν ὁ κληρικὸς ἀνήκει στὴ ΜΚ ΔΕ μὲ 21 χρόνια προϋπηρεσίας μετατάσσεται τὴν 11.5.2016 στὸν κλάδο ΠΕ· ὁ ἐν λόγω κληρικὸς κατατάσσεται στὴν ΠΕ κατηγορία μετὰταξης καὶ στό ΜΚ 11, πού ἀντιστοιχεῖ στό σύνολο τῆς ὑπηρεσίας του (21 ἔτη) καὶ λαμβάνει στό ἀκέραιο τὸν μισθὸ πού ἀντιστοιχεῖ στό ὡς ἄνω ΜΚ. Ἡ αὔξηση πού προκύπτει συμφιρρίζεται μὲ τυχόν προσωπικὴ διαφορά· ἂν δὲν ὑπάρχει προσωπικὴ διαφορά χορηγεῖται στό ἀκέραιο.

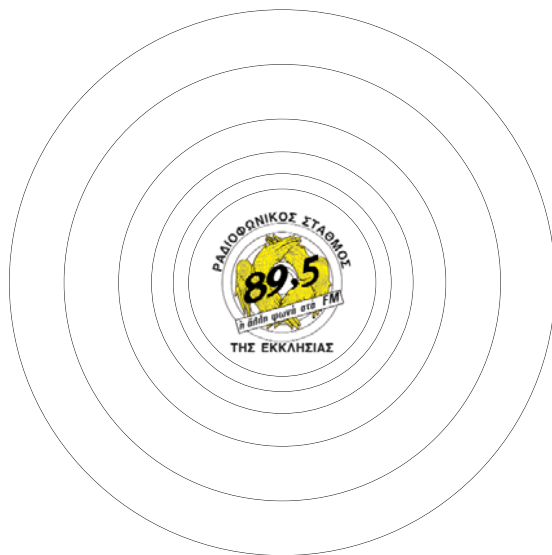
(συνεχίζεται)

Προτείνουμε :

Καθημερινά

- 02.00: ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΙΣΤΗ - Προσεγγίσεις στους όρους τής πίστεως. Μέ τον Δημήτρη Μαυρόπουλο (Ε)
- 12.00: ΤΟ ΑΛΑΤΙ ΤΗΣ ΓΗΣ - Παραδοσιακή μουσική. Μέ τον Λάμπρο Λιάβα.
- 17.30: ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΚΟΣΜΟΣ - Ύμνοις και ώδαϊς, Ἐκκλησία καί τέχνη, Ἐκκλησία καί ἐπιστήμη, Ἐκκλησία καί περιβάλλον, ἼΑνθρωπος καθ' ὁδόν).
- 22.00: ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΑ ΤΟΥ 89,5.
- 23.00: ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ 89,5.
- 00.00: ΜΕ ΛΟΓΙΑ ΑΚΡΙΒΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΦΕΣ ΜΟΥΣΙΚΕΣ. Ἐποσπάσματα ἀπό κείμενα Πατέρων μέ μουσικές γέφυρες. Μέ τήν Κυριακή Αἰλιανού.

Οἱ ἐκπομπές τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 89,5 ἀναμεταδίδονται ἀπό τούς κατά τόπους σταθμούς τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων.

ΠΛΗΡΩΜΕΝΟ
ΤΕΛΟΣ
Ταχ. Γραφείο
Κ.Ε.Μ.Π. ΚΡ
Αριθμός Άδειας
10

ΕΝΤΥΠΟ ΚΛΕΙΣΤΟ ΑΡ. ΑΔΕΙΑΣ 1856/2004 Κ.Ε.Μ.Π. ΚΡ
ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΛΤΑ 01 2355

ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ (Ε.Μ.Υ.Ε.Ε.)
Ίω. Γενναδίου 14 115-21 Άθήναι
Τηλ. 210-72.72.253. Fax: 210-72.72.251
ISSN 1105-7203